

Marita Niemelä

Yhdentynyt Saksa – yhdentyvä kansakunta?

Diskurssianalyttinen tulkinta kansallisen identiteetin representaatioista
Saksan liittotasavallan poliittisen johdon puheissa 1997-2000

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Kansainvälinen politiikka
Pro gradu –tutkielma
Lokakuu 2002

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

NIEMELÄ, MARITA: Yhdentynyt Saksa – yhdentyvä kansakunta?
Diskurssianalyttinen tulkinta kansallisen identiteetin representaatioista Saksan
liittotasavallan poliittisen johdon puheissa 1997-2000

Pro gradu –tutkielma, 89 s.

Kansainvälinen politiikka

Lokakuu 2002

Pro gradu -työni aiheena on yhdentyneen Saksan kansallisen identiteetin rakennusprosessi idän ja lännen kohtaamisen kontekstissa. Tutkielmassa pohdin sitä, miten aikaisempaa jakoa itä- ja länsisaksalaisiin käsitellään nykyisissä kansallisen identiteetin diskursseissa yhdentyneestä Saksasta puhuttaessa. Kysymyksenä on se, miten itä ja länsi esitetään Saksan liittotasavallan poliittisen johdon puheissa ja mikä on niiden merkitys kansalliselle identiteetille. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, mikä on idän rooli eli onko se tasa-arvoinen osa nykyistä Saksaa ja sen kansallista identiteettiä vai onko se jollain tavalla toinen. Tutkielman järjestäviä käsitteitä ovat identiteetti ja valta. Identiteettiä ei tarkastella yksiselitteisenä ja ongelmattomana käsitteenä, vaan huomio kiinnittyy yhtäältä identiteetin rakennusprosessin vahvistamiin valtasuhteisiin ja toisaalta vallan tuottavaan vaikutukseen identiteetin representaatioissa. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu kahden kansainvälisen politiikan orientaation – kriittisen konstruktivismiin ja poststrukturalismiin – vuoropuhelun kautta. Menetelmällisenä lähtökohtana työssä toimii diskurssianalyttinen traditio.

Aineiston analyysissä osoittautui, että yhdentyminen merkityksellistyy länsisaksalaisten arvojen ja teemojen kautta ja aineistoa hallitsevat hegemoniset diskurssit tukevat toinen toistaan läntisen ylivallan tuottamisen hyväksi. Poliittisen johdon representaatioissa länsi ja länsisaksalaisuus tuotetaan normaalina ja 'hyvänä', kun taas itä ja itäsaksalaisuus tuotetaan tästä normaaliudesta poikkeavana ja edelleen alempiarvoisena. Kansallista identiteettiä rakennetaan tällä tavoin lännen ylivallan ympärille ja yhdentyminen tuotetaan varsin läntisestä perspektiivistä vahvemman ja heikomman kohtaamisena, joka tapahtuu lännen ehdoilla ja sitä entisestään vahvistaen. Idän ja lännen välinen valtahierarkia luonnollistetaan ja lännen ylivaltaa korostava järjestys tuotetaan ja vahvistetaan uudelleen diskursiivisten strategioiden ja käytäntöjen kautta.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT.....	4
2.1. KANSAINVÄLISEN POLITIIKAN KOLMAS DEBATTI	4
2.2. KONSTRUKTIVISMI	6
2.2.1. <i>Konventionaalinen ja kriittinen konstruktivismi</i>	6
2.2.2. <i>Konstruktivistinen maailmankuva</i>	8
2.3. POSTSTRUKTURALISMI	12
2.3.1. <i>Tieto, teoria ja totuus poststrukturalistisesta näkökulmasta</i>	12
2.3.2. <i>Poststrukturalismi kriittisenä tulkintastrategiana</i>	13
2.3.3. <i>Käsitteelliset oppositiot</i>	16
2.4. KONSTRUKTIO VAI DEKONSTRUKTIO?	18
2.4.1. <i>Käytännön tutkimuksen näkökohtia</i>	18
2.4.2. <i>Kriittinen rekonstruktio</i>	19
3. IDENTITEETTI KRIITTISESSÄ VIITEKEHYKSESSÄ.....	22
3.1. IDENTITEETIN NARRATIIVINEN JA PLURALISTINEN ONTOLOGIA	22
3.2. IDENTITEETTI, ERILAISUUS JA TOISEUS	25
3.3. IDENTITEETTI TUTKIMUSKOHTENA	28
4. TUTKIELMAN MENETELMÄLLINEN VIITEKEHYS.....	29
4.1. DISKURSSIANALYYSI TUTKIMUSMENETELMÄNÄ	29
4.2. MENETELMÄN SUHDE TYÖN TEOREETTISEEN VIITEKEHYKSEEN	31
4.3. MENETELMÄN SUHDE AINEISTOON.....	32
5. DISKURSSIT JA VALTA	34
5.1. DISKURSSI KÄSITTEENÄ JA KIELELLISENÄ ILMIÖNÄ.....	34
5.2. DISKURSSIEN VÄLISET VALTASUHTEET	36
5.3. DISKURSSIEN TUOTTAMAT VALTASUHTEET	37
5.4. KOLMIPORTAINEN TUTKIMUSTEHTÄVÄ	39
5.4.1. <i>Diskurssien tunnistaminen aineistosta</i>	40
5.4.2. <i>Diskurssien keskinäiset suhteet ja hegemonisten diskurssien paikantaminen</i>	41
5.4.3. <i>Diskurssien tuottamien seurausten tulkinta</i>	43
6. AINEISTON ANALYYSI JA HEGEMONISET OSADISKURSSIT.....	44
6.1. YHTENÄISYYSDISKURSSI.....	46
6.2. MUUTOSDISKURSSI.....	49
6.3. VELVOLLISUUSDISKURSSI	53

7. DISKURSIIVINEN TODELLISUUS JA NARRATIIVI KANSAKUNNASTA.....	56
7.1. JÄRJESTYSTÄ TUOTTAVAT TILAT	56
7.2. KUNNON KANSALAISEN SUBJEKTIPOSITIOT	59
7.2.1. <i>Sankarillinen itäsaksalainen</i>	59
7.2.2. <i>Solidaarinen länsisaksalainen</i>	64
7.3. KANSAKUNNAN NARRATIIVIN SOSIAALISET SUHTEET JA HIERARKIAT	66
7.4. MIKSI ITÄ ON TOINEN?.....	69
8. VAIHTOEHTOISTEN DISKURSSIEN MAHDOLLISUUDESTA.....	72
8.1. HEGEMONISTEN DISKURSSIEN KAMPPAILU ASEMASTAAN.....	74
8.2. VAIHTOEHTOINEN TASA-ARVOISTAMISDISKURSSI.....	75
9. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	79
LÄHTEET	85

1. JOHDANTO

Pro gradu -työni aiheena on yhdentyneen Saksan kansallisen identiteetin rakennusprosessi idän ja lännen kohtaamisen kontekstissa. Kylmän sodan aikainen jako itään ja länteen muodostaa tutkielman keskeisen jännitteen, sillä oletuksena on, että se vaikuttaa edelleen yhdentyneen Saksan kansallisen identiteetin diskursseissa. Tutkielmassa pohdin sitä, miten aikaisempaa jakoa itä- ja länsisaksalaisiin käsitellään nykyisessä kansakunnan narratiivissa ja miten se suhteutetaan puhuttaessa yhdestä/yhdentyneestä Saksasta. Miten Saksan liittotasavalta esittää idän ja lännen sisällään, mikä niiden merkitys kansalliselle identiteetille on ja millaisen sisällön itä- ja länsisaksalaisuus saavat yhdentyneen Saksan identiteetinrakennusprosessissa? Erityisesti olen kiinnostunut siitä, mikä on idän rooli eli onko se tasa-arvoinen osa nykyistä Saksaa ja sen kansallista identiteettiä vai onko se jollain tavalla toinen? Täsmennetty tutkimuskysymys kuuluu: **millaista kansallista identiteettiä ja kertomusta kansakunnasta poliittinen johto puheissaan pyrkii edistämään ja millä tavoin se ymmärtää ja tuottaa itä- ja länsisaksalaisuuden suhteen yhdentyneessä Saksassa?**

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tilannetta vuosia yhdentymisen jälkeen. Usein Saksan yhdentymisestä puhuttaessa tulee tunne, että tarina ikään kuin loppuu vuoteen 1990 eli yhdentymisen ajankohtaan. Yhdentymisen jälkeisestä ajasta saatetaan mainita, että kaikki ei sujunutkaan aivan siten kuin olisi pitänyt, mutta tilannetta harvemmin tarkastellaan sen vakavammassa hengessä. Kaiken kaikkiaan ”Saksan kysymys” näyttää ratkaistulta. Tämän tutkielman tarkoituksena on kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että vaikka ulkopoliittisessa mielessä näin ehkä saattaa olla, Saksan yhdentymisen toi mukanaan joukon uusia kysymyksiä kansakunnasta ja sen ykseydestä ja sisäisistä erilaisuuksista, joita ei pitäisi jättää huomiotta.

Tutkielman järjestäviä käsitteitä ovat identiteetti ja valta. Identiteettiä ei tarkastella yksiselitteisenä ja ongelmattomana käsitteenä, vaan kriittisen viitekehyksen kautta, jolloin huomio kiinnittyy yhtäältä identiteetin rakennusprosessin vahvistamiin valtasuhteisiin ja toisaalta vallan tuottavaan vaikutukseen identiteetin

representaatioissa. Identiteetin ja vallan välisen suhteen nähdään olevan kaksisuuntainen prosessi, jolloin käsitteet kietoutuvat toisiinsa monimutkaisten mekanismien kautta. Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu yhdistämällä kansainvälisen politiikan teorian kriittisen konstruktivismiin ja poststrukturalistisen orientaation näkökulmia ja soveltamalla niitä tutkimuskohteeseen. Menetelmällinen viitekehys puolestaan koostuu diskurssianalyttisestä traditiosta.

Tutkielman aineisto muodostuu neljästä Saksan yhdentymisen päivänä 3. lokakuuta pidetystä puheesta vuosilta 1997, 1998, 1999 sekä 2000. Puhujana on kulloinkin liittokansleri tai liittopresidentti, jotka ajankohdan vuoksi ovat eri henkilöitä (1997 liittokansleri Helmut Kohl, 1998 liittopresidentti Roman Herzog, 1999 liittokansleri Gerhard Schröder ja 2000 liittopresidentti Johannes Rau). Tutkielmassa ei olla niinkään kiinnostuneita puhujista yksilöinä vaan puheet nähdään otteina Saksan korkeimman poliittisen eliitin käyttämistä diskursiivisista käytännöistä. Oletuksena on, että yksilöllisiä ja puoluepoliittisia eroja olennaisempaa on se, että puhujat ovat puheen hetkellä poliittisesti vastuullisessa asemassa ja näin ollen kiinnostavaa on tarkastella millaiset diskurssit heijastuvat poliittisen eliitin puheista keskinäisistä eroista huolimatta. Kysymyksenä on siis se, millainen on vallitseva diskurssi yhdentymisestä tietyllä poliittisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Huomattavaa on, että kaikki puhujat ovat entisen Länsi-Saksan kansalaisia, jolloin diskursiiviset käytännöt todennäköisesti suosivat länsisaksalaista näkökulmaa. Toisaalta tämä heijastaa kuitenkin myös liittotasavallan poliittisen elämän realiteetteja, sillä hyvin harvat itäsaksalaiset ovat itse asiassa nousseet korkeimmille poliittisille paikoille¹. Ajankohdan valinnalla eli keskittymällä viime vuosiin haluan puolestaan tuoda paremmin esille nykyistä tilannetta vuosia yhdentymisen jälkeen, jolloin voidaan olettaa, että alkuhuuma ja toisaalta myös alun pettymykset ovat väistyneet ja puheet ovat kenties muodostuneet sävyllään maltillisemmiksi ja arkisemmiksi. Sisällöllisesti puheissa reflektoidaan 1990-luvun tapahtumia ja sitä, miten yhdentymisen on kullakin saralla onnistunut – taloudellisesti, yhteiskunnallisesti ja henkisesti. Puheiden perusteella ei kuitenkaan voida suoraan päätellä sitä, kuinka hyvin

yhdentyminen todella on onnistunut, vaan tarkastelen niitä ennemminkin lähteinä, joiden avulla voidaan päätellä jotain siitä, millaista kansallista identiteettiä poliittinen johto haluaa puheidensa kautta edistää ja millä tavalla se ymmärtää ja tuottaa idän ja lännen suhteen yhdentyneessä Saksassa.

Käytän termejä Itä-Saksa ja DDR kuvaamaan kylmän sodan aikaista valtiota ja itäsaksalaisella tarkoitan Itä-Saksan valtion alueella tuona aikana asunutta (myös niitä, jotka ovat muuttaneet yhdentymisen jälkeen entisen Länsi-Saksan alueelle). Vastaavasti Länsi-Saksalla ja Bonnin liittotasavallalla viitataan kylmän sodan aikaiseen länsivaltioon ja länsisaksalaisella tuolla alueella asuneeseen henkilöön. Saksan liittotasavalta tai Saksa viittaa yhdentymisen jälkeiseen valtioon. Käsitteet itä ja länsi voidaan ymmärtää abstraktimpina tiloina, merkityssisältöinä ja tietynlaisina laatusanoina, joilla kuitenkin pääasiassa viitataan juuri entisten Itä- ja Länsi-Saksan alueiden ihmisiin, historiaan ja identiteetteihin. Käsitteet tulee ymmärtää nimenomaan sosiaalisesti tuotettuina, jolloin ne eivät viittaa varsinaisesti ilmansuuntiin tai maantieteellisiin asemiin, vaan kyse on merkityksistä ja ideoista, jotka käsitteisiin tietyssä kontekstissa sisällytetään.

Aloitan tutkielman teoreettisen viitekehyksen esittelyllä ja samalla pyrin sijoittamaan työni ja viitekehyksen laajempaan kansainvälisen politiikan orientaatiokenttään. Orientaatioiden esittelyn jälkeen määrittelen identiteetin käsitteenä ja liitän sen teoreettiseen viitekehykseeni sekä pohdin sen olemusta tutkimuskohteena. Tämän jälkeen tarkastelen diskurssianalyysiä menetelmällisenä orientaationa ja esittelen sovellutukseni siitä tämän työn tutkimuskysymyksen tarpeisiin. Samalla tarkastelen vallan ja diskurssien suhdetta toisiinsa. Jotta teoreettinen ja menetelmällinen viitekehys eivät vaikuttaisi tutkielman analyysiosasta irrallisilta elementeiltä, pyrin kaiken aikaa tarkastelemaan niitä ensisijaisesti tutkimuskysymyksen ja –kohteen kautta ja näin havainnollistamaan usein abstrakteilta vaikuttavien ajatusmallien merkitystä käytännön tutkimuksessa. Tämän jälkeen esittelen analyysin tulokset ja pohdin niiden merkitystä laajemmin. Loppupäätelmissä arvioin tutkimuskysymyksen,

¹ Poikkeuksina voidaan mainita CDU-puolueen johtoon noussut Angela Merkel sekä liittopäivien

teorian ja menetelmän yhteensovittamisen onnistumista sekä pohdin kriittisen tutkimuksen asemaa ja roolia kansainvälisen politiikan tutkimuskentässä.

2. TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1. Kansainvälisen politiikan kolmas debatti

Tämän luvun tarkoituksena on määrittää tutkielman teoreettiset lähtökohdat, joiden pohjalta edetään identiteetin tarkasteluun ja varsinaiseen empiriaosaan. Teoreettisen viitekehyksen työlle muodostavat kriittinen konstruktivismi ja poststrukturalismi, jotka molemmat kuuluvat kansainvälisen politiikan perinteisten teorioiden haastajiin. Kansainvälisen politiikan teorian valtavrann voidaan katsoa sijoittuvan pitkälti neorealismien ja neoliberalismien välisen debatin² molemmiin puoliin. Näille orientaatioille ominaista rationalistista ja positivistista tieteellistä ajattelua alettiin 1980-luvulta lähtien kritisoida ja kyseenalaistaa. Suuntaus oli samassa linjassa muissa sosiaalitieteissä tapahtuvan murroksen kanssa.

Valtavirran ja sen empiristis-positivistisen lähtökohdan haastavien orientaatioiden välistä dialogia kutsutaan tieteenalan kolmanneksi debatiksi. Olennaista debatille on metateoreettinen kritiikki aikaisemmin vallinneita ontologisia ja epistemologisia perustoja kohtaan. Kolmas debatti asettaa useimmat läntisen tieteellisen ajattelun lähtökohdat – totuuden, rationaalisuuden, objektiivisuuden, todellisuuden – kriittisen uudelleenarvioinnin kohteeksi.³ Uusien orientaatioiden joukko on varsin moninainen sisältäen keskenään suurestikin poikkeavia näkökulmia ja peruslähtökohtia. Orientaatioita on kutsuttu mm. postpositivistisiksi⁴, reflektiivisiksi⁵ sekä kriittiseksi teoriaksi⁶ ja niihin liitetään nimikkeitä kuten postmodernismi, poststrukturalismi, Critical Theory, feminismi ja konstruktivismi. Yhteistä orientaatioille on näkemys siitä, että lännessä vallinneen valistuksen ajan jälkeinen sosiaalinen ja poliittinen

presidenttinä toimiva Wolfgang Thierse.

² Näiden orientaatioiden välisestä debatista katso esim. Powell 1994.

³ Lapid 1989, 236.

⁴ Lapid 1989.

⁵ Keohane 1988.

⁶ Brown 1994, 214.

ajattelu ja teoria ovat jollain tavalla kriisissä⁷. Kriittisen keskustelun kohteeksi halutaan nostaa problemaattisia valistuksen ja modernin tieteen tuottamia kysymyksiä ja pohtia tiedon, intressien ja vallan välisiä suhteita, kielen merkitystä sosiaalisen maailman luomisessa sekä teorian, emansipatoristen intressien ja käytännön politiikan suhdetta.⁸ Orientaatioille on kuitenkin ominaista niiden toisistaan eroavat tavat käsitellä näitä kysymyksiä, jolloin niiden määrittely yhtenä joukkona on hankalaa ja liiallisen yksinkertaistavaa. Jatkossa keskityn kriittisen konstruktivismiin ja poststrukturalismin tarkasteluun.

Konstruktivistisen ja poststrukturalistisen tutkimusorientaation yhdistämisellä työn teoreettiseksi viitekehykseksi on varsin yksinkertainen tarkoituksensa. En ole halunnut antaa nimikkeiden estää ideoiden vapaata yhdistämistä enkä myöskään orjallisesti noudattaa totuttuja rajoja silloin, kun tutkimuskohde ja tehtävä vaativat laajempaa näkemystä. Kriittinen konstruktivismi voidaan mieltää tietyllä tavalla yleisempänä teoreettisena suuntauksena, joka keskittyy kuvaamaan ilmiöiden, diskurssien ja käytäntöjen sosiaalista perustaa antaen näin mielenkiintoisen lähtökohdan tutkimukseen. Poststrukturalismi puolestaan keskittyy eksplisiittisemmin hierarkkisten diskurssien purkamiseen, vallan ja hallinnan kysymyksiin sekä identiteettien ja erilaisuuksien suhteisiin. Kuitenkin raja niiden välillä on varsin häilyvä ja nähdäkseni kovin keinotekoinen. Pyrin tarkastelemaan molempien suuntausten näkökulmia ja soveltamaan niiden tarjoamia huomioita tutkimuskohteessani. Samalla toivon kykeneväni kiinnittämään huomiota orientaatioiden samankaltaisuuksiin, jotka joka tapauksessa ylittävät keskinäisten erojen määrän. Konstruktivismiin ja poststrukturalismiin usein liitettävää ristiriitaa konstruktivistisen ja dekonstruktivistisen tulkinnan välillä käsitellen alaluvussa 2.4. Tämä kysymys on hyvin olennainen käytännön tutkimuksen kannalta ja puoltaa orientaatioiden yhdistämistä tämän tutkielman tarpeisiin. Konstruktivistis-poststrukturalistinen sovellus tarjoaa tutkimuksen ontologisiin ja epistemologisiin kysymyksiin kriittisen viitekehyksen, jonka puitteista yhdyntyneen Saksan identiteettipolitiikkaa tarkastellaan. Seuraavaksi esittelen kuitenkin selkeyden ja

⁷ Ibid.

perinteen vuoksi konstruktivismiin ja poststrukturalismin vielä erillisinä tutkimusorientaatioina painottaen tutkimuskysymyksen kannalta relevantteja ja kiinnostavia osa-alueita.

2.2. Konstruktivismi

2.2.1. Konventionaalinen ja kriittinen konstruktivismi

Peruslähtökohdan työssäni muodostaa konstruktivismi, jonka ymmärrys maailmasta sosiaalisesti rakentuneena on radikaalisti erilainen kansainvälisen politiikan valtavirtaan verrattuna ja joka on myös vahvasti vaikuttanut kansainvälisen politiikan tutkimukseen osoittamalla identiteettien merkityksen kansainvälisissä suhteissa⁹. Konstruktivismiin määrittelemistä vaikeuttaa kuitenkin se, että itseään konstruktivisteiksi kutsuvien kesken ei vallitse yhteisymmärrystä siitä, mitä suuntaus pitää sisällään. Samoin konstruktivismiin suhde edellä mainittuun kolmanteen debattiin vaihtelee määrittelijästä riippuen. Osa pyrkii sijoittamaan konstruktivismiin ”keskitieksi” kahden ääripään, rationalismin ja radikaalimpien postpositivististen suuntauksien välille ja toimimaan sillanrakentajana orientaatioiden välillä¹⁰. Osa konstruktivisteista taas pyrkii ottamaan etäisyyttä niin valtavirtaan ja keskitien konstruktivisteihin kuin myös radikaalimpiin suuntauksiin ja muodostamaan ”kolmannen väylän” kolmannessa debatissa¹¹. Ted Hopf puolestaan kokoaa keskitien, kolmannen väylän konstruktivismiin ja postpositivistiset suuntaukset jatkumon kaltaisesti saman nimikkeen alle painottaen niille yhteistä eroa kansainvälisen politiikan valtavirtaan. Suuntausten välistä keskinäistä eroa Hopf havainnollistaa termeillä konventionaalinen ja kriittinen konstruktivismi.¹² Painotuksesta riippuen konstruktivismi voidaan siis sijoittaa joko lähemmäksi valtavirtaa tai postpositivististen orientaatioiden rinnalle. Täsmentääkseni mitä

⁸ Hoffman 1991, 169-170.

⁹ Siteeratuin lienee Wendt 1992.

¹⁰ Esimerkkinä Alexander Wendtin konstruktivismi, joka epistemologiansa puolesta on lähellä rationalismia ja positivismia, mutta joka ontologialtaan väittää olevansa yhteneväisempi postpositivistien näkemysten kanssa. Wendt 1999, 90. Ks. myös Adler 1997 ja Checkel 1998.

¹¹ Ks. esimerkiksi Kubálková, Onuf & Kowert 1998, 20 ja Fierke 2001, 122.

¹² Hopf 1998.

jatkoissa tarkoitan konstruktivismilla seuraan Hopfin erottelua kriittisen ja konventionaalisen konstruktivismin välillä.

Hopfin mukaan sekä konventionaalinen että kriittinen konstruktivismi pyrkii denaturalisoimaan sosiaalista maailmaa paljastamalla luonnollisina tai annettuina pidettyjen instituutioiden, käytäntöjen ja identiteettien sosiaalisen rakentuneisuuden ja painottaa intersubjektiivisten ja kontekstisidonnaisten merkitysten tärkeyttä tässä ymmärtämisprosessissa. Suuntaukset eroavat toisistaan epistemologian ja metodologian alueella. Konventionaalinen konstruktivismi eksplisiittisesti pyrkii pitäytymään normaalitieteen rajoissa, kun taas kriittinen konstruktivismi ottaa antipositivistisen lähtökohdan. Kriittisen konstruktivismin edustaja tunnustaa oman osallisuutensa tutkimuksen kohteina olevien sosiaalisten ilmiöiden uusintamiseen ja tuottamiseen.¹³ Tämä on varsin olennainen ero kahden konstruktivistisen suunnan välillä ja liittyy kriittisen konstruktivismin lähemmäs poststrukuralistista orientaatiota.

Konventionaalinen ja kriittinen konstruktivismi eroavat myös käsityksissään identiteettien merkityksestä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Konventionaalinen konstruktivismi pyrkii liittämään identiteetin siitä seuraaviin intresseihin ja tekoihin, jolloin identiteetin ja intressin välillä nähdään olevan kausaalisuhde¹⁴. Kriittinen konstruktivismi puolestaan lähestyy kysymystä identiteeteistä emansipatorisesta lähtökohdasta tarkoituksenaan pohtia identiteettipolitiikan tuottamia valtasuhteita ja niiden oikeutusta.¹⁵ Tämän työn kannalta kriittinen konstruktivismi muodostaa hedelmällisemmän lähtökohdan yhdentyneen Saksan identiteettipolitiikan tarkasteluun. Pyrkimyksenä ei ole käsitellä identiteettiä esimerkiksi ulkopolitiikkaa selittävänä tekijänä, vaan tarkastella yhdentymisen seurauksena syntynyttä idän ja lännen kohtaamista kriittisestä näkökulmasta. Itä- ja länsisaksalaisuuden sulauttaminen yhden valtiollisen identiteetin alle muodostaa tilanteen, jossa tuon

¹³ Hopf 1998, 181-183.

¹⁴ Ks. varsinkin Wendt 1992. Konventionaalisen konstruktivismin ja sen identiteettikäsitteen kritiikkinä ks. Zehfuss 2001a.

¹⁵ Hopf 1998, 183-185.

identiteetin määrittelyyn pyrkiviä tekstejä tulee analysoida niiden luomien valta-asetelmien kautta.

2.2.2. Konstruktivistinen maailmankuva

Tämän työn konstruktivistinen viitekehys perustuu pitkälti Nicholas Onufin ja Karin M. Fierken kirjoituksille, joiden näkemyksiä olen pyrkinyt työssäni soveltamaan. Seuraava esittely ei valitettavasti tee oikeutta kummankaan ajatuksille kokonaisuutena, sillä siinä keskitytään ennemminkin kuvaamaan tutkimuskysymyksen ja –tehtävän kannalta olennaisimpia seikkoja, jolloin väistämättä jotain joudutaan jättämään pois.¹⁶

Kriittisen konstruktivismin maailmankuva eroaa kansainvälisen politiikan valtavirrasta perustavanlaatuisella tavalla. Se ei ota lähtökohdikseen perinteisiä käsitteitä kuten valtiota, vallan tasapainoa tai anarkiaa, joita se pitää spesifeinä ja tilannesidonnaisina instansseina. Sen sijaan kriittinen konstruktivismi lähtee liikkeelle analysoimalla puhetapahtumia, sääntöjä, käytäntöjä, toimijoita ja toimijuutta sekä sosiaalisia järjestelyjä, joita se pitää yhteiskunnan perustavina ”rakennuspalikoina”.¹⁷ Kansainvälinen politiikka nähdään sosiaalisena konstruktiona, jossa olennaista ovat asioiden saamat merkitykset, eivät ’paljaat tosiseikat’, joita kriittisen konstruktivismin mukaan ei ole olemassa tai ne ovat sinällään merkityksettömiä, ennen kuin niille *annetaan* jokin merkitys. Merkitysten huomioon ottaminen ohjaa kriittisen konstruktivismin tutkimaan kulttuureja, normeja, instituutioita, identiteettejä sekä sosiaalisia käytäntöjä.

Konstruktivistisen argumentin mukaan sosiaaliset suhteet tuottavat toimijoita ja toimijat luovat maailmaa kaksisuuntaisessa prosessissa. Rakenteet ja toimijat vaikuttavat toisiinsa siten, että kumpikaan ei ole ensisijaisesti määräävässä asemassa, vaan niiden merkitys rakentuu suhteessa toisiinsa. Nicholas Onufin mukaan säännöt

¹⁶ Varsinkin Onuf on kehittänyt varsin kattavan teoreettisen mallin siitä, miten puheaktit ja säännöt muovaavat toimijuutta, instituutioita ja rakenteita, mutta joka kokonaisuudessaan ei palvele tämän työn tarkoitusta, jossa halutaan keskittyä rajatun vallan ja hallinnan kysymyksiin.

¹⁷ Kubáľková, Onuf & Kowert 1998, xi.

sijoittuvat yhteiskunnan ja ihmisten välille ja mahdollistavat prosessin, jossa toimijat ja rakenne rakentuvat vastavuoroisesti. Säännöt kertovat, mitä toimijoiden tulee tehdä ja niiden noudattamista, rikkomista, tekemistä, muuttamista tai poistamista Onuf kutsuu käytännöiksi. Kun säännöt ja käytännöt muodostavat suhteellisen vakaan ja toistuvan mallin, niistä tulee instituutioita. Instituutiot mahdollistavat toimijuuden ja muodostavat sen ympäristön ja kontekstin, jonka puitteissa toimijat käyttäytyvät.¹⁸ Kun instituutiona ymmärretään esimerkiksi kansakunta jollakin vakiintuneella tavalla tuotettuna yksikkönä, on se samalla myös toimijuuden lähtökohta. Tässä tutkielmassa rakenteen ja toimijan suhde voidaan ymmärtää siten, että rakenne viittaa vakiintuneisiin käytäntöihin ja sääntöihin – instituutioihin – siitä, miten kansakunnan ja valtion sekä idän ja lännen suhde tuotetaan ja toimijuudella puolestaan viitataan niihin eri rooleihin, joita noiden käytäntöjen puitteissa ihmisille ja ryhmille tarjotaan.

Säännöt voivat todentua puhetapahtumissa, jolloin ne tilanteesta riippuen joko informoivat toimijoita maailmasta eli siitä miten asiat ovat, kertovat mitä toimijoiden tulee tehdä tai muistuttavat millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia näillä on¹⁹. Säännöt johtavat lopulta hallintaan (condition of rule), joka useimmiten on institutionalisoitunut siinä määrin, että tietyt toimijat voidaan tunnistaa hallitseviksi toimijoiksi (rulers). Nämä toimijat käyttävät sääntöjä saavuttaakseen hallintaa ja etuuksia muihin toimijoihin nähden.²⁰ Tässä tutkielmassa kysymys on siitä, ketkä nostetaan tutkielman kohteena olevan diskursiivisen todellisuuden hallitseviksi toimijoiksi ja millaiset hallinnan instituutiot ja mekanismit tuossa todellisuudessa vaikuttavat. Kyse on siitä, minkä sisältöisten sääntöjen ja käytäntöjen varassa kansallista identiteettiä määritellään ja rakennetaan ja millaisia toimintaodotuksia ja – ehtoja toimijoille asetetaan.

Kriittinen konstruktivismi liittää merkitysten antoon diskursiivisen vallan käsitteen täydentämään rationalismin painottamaa materiaalista valtaa²¹ ja kiinnittää huomiota

¹⁸ Onuf 1998, 59-61.

¹⁹ Onuf 1998, 68-69.

²⁰ Onuf 1998, 62-63.

²¹ Hopf 1998, 177-180.

kieleen sosiaalisen todellisuuden representoijana ja rakentajana²². Konstruktivistinen ymmärrys kielestä maailman ja sosiaalisen todellisuuden rakentajana perustuu ns. lingvistiselle käänteelle²³, jolla viitataan Ludwig Wittgensteinin ajatukseen kielen sosiaalisesta perustasta. Lingvistinen käänne muutti lännessä vallinnutta filosofista ajattelua korvaamalla kokemuksen subjektiivisen ja objektiivisen alueen kielen sosiaalisella luonteella. Wittgenstein muutti käsitystä kielestä peilin kaltaisena todellisuuden kuvaajana aktiivisempaan suuntaan. Kielen käsitteille ei ole objektiivisia vastineita materiaalisessa maailmassa, vaan kielen käyttö on toiminnan muoto, jolla maailmaa rakennetaan. Kieli on rakentunut sosiaalisesti ja historiallisesti eikä sen käsitteillä ole ontologista olemusta, vaan lauseiden ja sanojen merkitys perustuu tavalle, jolla niitä käytetään kommunikaation välineenä tietyssä kontekstissa.²⁴ Merkitykset eivät ole muuttumattomia ja vakaita, vaan sosiaalisen rakentuneisuutensa vuoksi jatkuvan uusintamisen tai uudelleenmäärittelyn kohteena. Kontekstin lisäksi tärkeää on myös intersubjektiivisuus – lause saa merkityksensä useamman toimijan ymmärryksenä sen sisällöstä ja funktiosta.²⁵

Tärkeää lingvistisessä käänteessä on se, että puheaktit ymmärretään tekoina, joilla on merkitystä todellisuuden rakentumiselle²⁶. Kun jokin asia tai ilmiö nimetään ja käsitteellistetään, luodaan sille samalla sisältö ja merkitys kielen käytön kautta. Tutkimuksessa mielenkiintoista on se, miten asioita käsitteellistetään ja millä tavoin niitä liitetään toisiinsa kielenkäyttötilanteissa, koska tällä tavoin luodaan sitä todellisuutta, jonka puitteissa sosiaaliset suhteet rakentuvat. Konstruktivistisen luennan mukaan erilaiset poliittiset järjestelmät, ideologiat ja maailmankuvat on rakennettu narratiiveiksi, jotka voidaan pilkkoa ja analysoida niitä ylläpitävien puheaktien kautta²⁷. Kieli on siis tapa ymmärtää ja käsitteellistää maailmaa ja antaa tuolle maailmalle merkityksiä.

²² Kubáľková, Onuf & Kowert 1998, 19.

²³ Kielen merkityksen huomioiminen on olennaisimpia asioita, joka erottaa kriittisen konstruktivismin konventionaalisesta konstruktivismista ja yhdistää sen poststrukuralismiin.

²⁴ Fierke & Jorgensen 2001, 4 sekä Kratochwil 2001, 19-20. Molemmat viittaavat Wittgensteinin teokseen *Philosophical Investigations* (1953/1958).

²⁵ Kratochwil 2001, 29-30.

²⁶ "Indeed, saying is doing: talking is undoubtedly the most important way that we go about making the world what it is." Onuf 1998, 59.

²⁷ Kubáľková, Onuf & Kowert 1998, xi.

Koska kieli itsessään on sosiaalisesti rakentunut järjestelmä, sen avulla kuvattava maailmakin on väistämättä sosiaalinen konstruktio. Kriittisen konstruktivismiin näkemyksellä kielestä sosiaalisesti rakentuneena järjestelmänä on seurauksensa ymmärrykselle tieteellisestä tiedosta. Tieto, joka perustuu objektiivisen ja neutraalin observoinnin havaintoihin ei ole mahdollista, jos väline, jolla hankimme ja arvioimme tietoa on tuon tiedon objektin tuottamisen osa. Olennaista on ymmärtää, että emme koskaan pääse konstruktioidemme ja näin ollen myöskään kielen ulkopuolelle. Tämä koskee myös tieteellistä tietoa ja sen tuottamista.²⁸ Lingvistisen käänteeseen näkemys erottaa konstruktivistisen lähtökohdan positivistisen tieteen tavoitteesta, jossa pyritään saavuttamaan objektiivinen todellisuus ikään kuin kielen ulkopuolelta käsin.

Kriittinen konstruktivismi ottaa puheaktit vakavasti ja tunnustaa niiden osuuden todellisuuden tuottamisessa. Tämä huomio on olennainen tutkimuskysymyksen kannalta: poliittisissa puheissa rakennetaan mielikuvia kansakunnasta, sen menneisyydestä ja tulevaisuudesta, historiasta, päämääristä ja nykytilasta sekä pyritään vakuuttamaan kuulijat näiden representaatioiden totuudellisuudesta. Ei ole samantekevää, millä tavoin näitä mielikuvia ja representaatioita rakennetaan ja miten ne puheissa esitetään. Jokainen puheakti on teko, jolla todellisuutta pyritään – sekä tietoisesti että tiedostamattomasti – muokkaamaan tietyn kaltaiseksi. Poliittinen johto käyttää diskursiivista valtaansa, kun se pyrkii rakentamaan kansakunnan ja kansallisen identiteetin narratiivia. Kriittisen konstruktivismiin näkökulmasta tällaisen narratiivin tulkitsemisen ja sen luomien käsiteyhteyksien ja merkitysten analysoinnin tarkoituksena on osoittaa narratiivien sosiaalinen perusta ja horjuttaa niiden essentialistiselta näyttävää olemusta sekä pohtia toimijuuden ja institutionalisoituneiden sääntöjen ja käytäntöjen vuorovaikutusta. Poststrukturalistinen orientaatio puolestaan auttaa tulkitsemaan näitä representaatioita kriittisestä näkökulmasta ja tuomaan esiin niiden sisältämät valtasuhteet ja epätasavaroisuudet.

²⁸ Nicholas Onuf Zehfussin mukaan. Zehfuss 2001b, 62 & 71.

2.3. Poststrukturalismi

2.3.1. Tieto, teoria ja totuus poststrukturalistisesta näkökulmasta

Konstruktivismiin verrattuna poststrukturalismin²⁹ eksplisiittinen kritiikki länsimaista tieteellistä ajattelua kohtaan on jonkin verran radikaalimpaa. Se kyseenalaistaa totuuden olemassaolon ja tieteellisen tiedon paremmuuden muuhun tietoon verrattuna. Se kiistää modernin tieteen vaatimukset, jotka perustuvat luokitteluun, yksinkertaistamiseen ja todistamiseen. Mikään kategoria tai luokittelu ei poststrukturalistisen näkemyksen mukaan voi olla toista arvokkaampi tai hierarkkisesti ylempi, 'todempi'. Järki, rationaalisuus ja logiikka ovat harhaanjohtavia siinä määrin, kun niihin sisältyy oletamus objektiivisen tai ajatusjärjestelmän ulkopuolisen tiedon mahdollisuudesta. Poststrukturalismi ei kiistä näitä ajatusmalleja sinänsä, mutta vastustaa niiden auktoriteettia tiedon ja totuuden tuottamisessa.³⁰

Poststrukturalistit eivät välttämättä pyri korjaamaan vallitsevaa tieteenalan kriisiä uudella koherentilla ja paremmalla teorialla³¹, sillä sen mukaan hajanaisuus ja ortodoksian puute ei ole ongelma, vaan päinvastoin vapauttava tekijä. Poststrukturalistinen 'teoria' ei ole keskitettyä tai systemaattista samalla tavoin kuin teoria perinteisesti ymmärretään, vaan se hyväksyy epäjatkuvuudet ja ristiriitaisuudet, eikä tunne tarvetta korjata vastakohtaisuuksia tai valita niiden välillä. Se nojaa tulkintaan, joka ei etsi 'oikeita' merkityksiä. Poststrukturalismin mukaan on turhaa etsiä yhtä parasta tai oikeaa tulkintaa. Jokaisella tekstillä on loputon määrä

²⁹ Poststrukturalismi varsin usein samaistetaan postmodernismiin ja termejä käytetään osittain toistensa synonyymeinä. Orientaatioilla on kuitenkin keskinäiset eronsa. Postmodernismi-nimitystä voidaan esimerkiksi käyttää laajemmassa merkityksessä kuin poststrukturalismia siinä mielessä, että postmodernismilla voidaan viitata sekä tiettyyn historiallis-kulttuuriseen aikakauteen että myös teoreettiseen orientaatioon. Poststrukturalismin merkitys on rajatumpi siten, että sillä ei viitata ajalliseen ulottuvuuteen – ei ole olemassa poststrukturalistista aikakautta. Walker määrittelee sen reaktion ja vastauksena postmodernien olosuhteiden esiin nostamiin filosofisiin dilemmoihiin, vaikka toteaaakin samalla, että tällainenkin erottelu antaa liian koherentin kuvan termien merkityksistä. Molemmat viittaavat monimutkaisiin ja ristiriitaisiin kulttuurisiin käytäntöihin ja ajatteluun, joka pyrkii uudelleen arvioimaan olemisen, toimimisen ja tietämisen mahdollisuuksia. Ks. Walker 1993, 187-188 (note 8.).

³⁰ Rosenau 1990, 84-86.

³¹ ks. esim. Der Derian 1989, 8 sekä Ashley & Walker 1990, 264-265.

mahdollisia tulkintoja, joista millään ei ole absoluuttista auktoriteettia muiden ylitse. Näin ollen ei ole olemassa faktoja, oikeita merkityksiä sanoille tai yksinkertaisia totuuksia.³²

Poststrukturalismiin liittyy ajatus jatkuvasta liikkeestä ja muutoksesta ja se kiistää pysyvät ja staattiset määrittelyt ja merkitykset. Sama pätee myös siihen itseensä - se kieltäytyy luokittelemasta itseään tavanomaisin keinoin ja pakenee määrittelyyrityksiä, jotka pyrkivät kategorisoimaan sen helpommin ymmärrettäväksi ja rajatuksi orientaatioksi. Tämän määrittelyjä pakenevan luonteensa vuoksi poststrukturalistiseen orientaatioon on helpompaa saada selvyyttä kuvaamalla sitä sen kriittisen asenteen kautta ja tarkastelemalla muutamia sen kritiikin kohteina olevia tutkimuskysymyksellekin varsin olennaisia käsitteitä ja ajatusmalleja.

2.3.2. Poststrukturalismi kriittisenä tulkintastrategiana

Tässä tutkimuksessa yhdyntyneen Saksan identiteettipolitiikkaa pyritään tarkastelemaan poststrukturalismille ominaisen kriittisen asenteen kautta. Richard Ashley on havainnollistanut tutkimuksen kriittistä asennetta genealogisen metodin avulla³³. Poststrukturalismille ominaista on, että tutkimuksessa ei pyritä etsimään syvämerkityksiä tai pohjimmaista totuutta arkipäiväisten ymmärrysten takaa. Luonnollisten rakenteiden tai sosiaalisista käytännöistä riippumattomien ohjaavien lakien löytäminen ei myöskään ole kriittisen tutkimuksen tavoitteena. Pyrkimys etsiä mitään pysyvää, lopullista, ainutlaatuista ja ajalliset ja paikalliset erot ylittävää merkitysten ja identiteettien yhtenäisyyttä ei ole tyydyttävä lähtökohta kriittiselle tutkimukselle, koska ei ole takeita, että tällaiset löydöt – piilotetut identiteetit tai syvärakenteet – olisivat senkaltaisia autonomisia, ylihistoriallisia ja universaaleja totuuksia, joita niiden väitetään olevan. Ne ovat poststrukturalismin mukaan itsessään

³² Rosenau 1990, 84-86 sekä Gregory 1989, xiii-xiv.

³³ Genealogia viittaa poststrukturalismissa yleisesti esiintyvään Michel Foucault'ltä peräisin olevaan käsitteeseen. Genealogia on dekonstruktion rinnalla poststrukturalismille ominainen metodologinen lähtökohta, joka voidaan nähdä vastavetona perinteiselle historialle: se keskittyy lokaaliin ja epäjatkuvaan sekä vastustaa yhtenäistä, jaottelevaa ja hierarkisoivaa historian järjestystä. ks. tarkemmin esim. Foucault 1980, 80-85. Ashley'n esittely genealogiaan pohjaavasta kriittisestä

mielivaltaisia tulkintoja, joilla sosiaalista elämää järjestetään. Täten ne ovat myös pakotettuja järjestyksiä ja hallinnan muotoja.³⁴ Myös identiteettipolitiikkaa tarkastellaan käytäntönä, jolla todellisuutta pyritään muokkaamaan ja järjestämään. Kriittinen asenne ei näe kansakuntaa itsestään selvänä ja luonnollisena kokonaisuutena, vaan sitä tarkastellaan pakotettuna järjestyksenä. Valtion ja kansakunnan identiteetin ja tilan määrittelyllä luodaan ja uusinnetaan käytäntöjä, joilla maailman epäjärjestyttä hallitaan.

Hallinnan ja vallankäytön kysymykset ovat poststrukturalismissa keskeisiä. Kriittisen tutkimuksen tulee pohtia, miten historiallisia rakenteita tuotetaan, erotellaan, luonnollistetaan ja muutetaan ja millaisilla keinoilla näitä rakenteita vastustavat äänet hiljennetään. Historian ja järjestyksen tuottaminen ymmärretään poststrukturalismissa loputtomana lukuisien toisistaan poikkeavien äänien poliittisena voimakamppailuna. Esimerkiksi filosofia, uskonnot ja positivistinen tiede nähdään poliittisina käytäntöinä, jotka tuottavat 'totuuksia', tulkintoja, normalisointia, hallintaa ja järjestystä ollen näin osa valtakamppailua, joka on läsnä kaikkialla.³⁵ Samalla tavoin kansakunnan määrittelemineen on paitsi poliittinen käytäntö, myös tietyn järjestyksen ja normalisoinnin tuottamisen muoto.

Kriittinen asenne on skeptinen kaikkia sosiaalisia tiloja ja niitä määrittäviä identiteettejä ja rajoja kohtaan. Tällaiset tilat – esimerkiksi kansallisvaltiot tai kansakunnat – näyttävät käytännössä autonomisilta ja yhtenäisiltä ja niitä muista erottavat rajalinjat vaikuttavat selkeiltä. Kriittinen asenne ei kuitenkaan katso tämän näennäisen yhtenäisyyden ja selkeyden olevan osoituksena pysyvistä identiteeteistä, vaan sen sijaan se näkee tietyn tilan autonomian ja identiteetin seurauksena pluralististen elementtien valtapelistä.³⁶ Kansallisvaltio tai kansakunta ei ole eheä kokonaisuus, vaan sen vallitsevat identiteetit sulkevat pois vaihtoehtoisia ja marginalisoituja ääniä. Kansakunnan määritelmä ja narratiivi muodostaa asetelman,

asenteesta kansainvälisen politiikan tutkimuksessa sopii kuitenkin kuvaamaan poststrukturalismia yleisemminkin.

³⁴ Ashley 1987, 407-408.

³⁵ Ashley 1987, 408-411.

³⁶ Ibid.

joka tuottaa tietyille ryhmille tai subjekteille hallitsevan valta-aseman muihin nähden, mutta se tekee sen salatusta ja normalisoidussa muodossa. Poststrukturalismin tarkoituksena on kyseenalaistaa tällaiset narratiivit ja tehdä ne oudoiksi. Oudoksi tekemisellä tarkoitetaan itsestään selvältä vaikuttavan käsitteen tai kokonaisuuden – tässä tapauksessa kansakunnan ja sen identiteettiä määrittelemään pyrkivän narratiivin – sosiaalisen perustan osoittamista ja tätä kautta sen autonomian kyseenalaistamista³⁷. Sama koskee myös subjektien tuottamista. Poststrukturalistisesta näkökulmasta maailmassa ei ole autonomisia subjekteja tai toimijoita, jotka olisivat olemassa ennen käytäntöjä, jotka tuottavat ja uusintavat niitä. Kuten sosiaaliset tilat, myös subjektit ilmestyvät käsitteiden ja käytäntöjen välisen valtapoliittisen kamppailun tuloksena, ja subjekti itsessään on valtapoliittisen kamppailun areenana.³⁸ Toimijuus ja siihen liittyvät identiteetit – kuten kansalaisuus tai itä- ja länsisaksalaisuus – problematisoidaan eikä niitä tarkastella omaehtoisesti syntyneinä. Sen sijaan poststrukturalismi painottaa niiden sosiaalista ulottuvuutta ja tarkastelee niiden tuottamista ensisijaisesti poliittisena käytäntönä.

Yhteenvedona kriittisestä asenteesta Ashley esittää, että tutkimuskohde tulee nähdä yhtäaikaisesti lukuisten historiallisten voimien loputtomien kamppailujen objektina; käytännön kenttänä, jossa erityiset subjektit tulevat esiin ja toimivat; paikkana, jossa valta ja hallinta on salattu normalisoidussa muodossa sekä lukuisten tekniikoiden, strategioiden ja vallan rituaalien näyttämönä, joiden avulla käytäntöjä ja vastustuksia hallitaan, hiljaisuuden alueita muodostetaan, rajoja turvataan, subjekteja legitimoidaan, järjestyksiä normalisoidaan ja hallinta väkivaltaisesti tuotetaan maailmaan.³⁹ Tämän tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa, että yhdentyneen Saksan kansallisen identiteetin representaatioita tulee tarkastella osana kamppailua, jossa kansakuntaa pyritään luomaan ja uusintamaan tiettyjä ryhmiä, ääniä ja käytäntöjä suosien ja legitimoiden. Nämä tekstit ovat osa hallinnan ja järjestyksen tuottamista, joiden luomat asemat itä- ja länsisaksalaisille subjekteille ovat tutkimuksen kohteena.

³⁷ Gregory 1989, xiv.

³⁸ Ashley 1987, 408-411.

³⁹ Ibid.

2.3.3. Käsitteelliset oppositiot

Vallan ja hallinnan kysymyksiin liittyy olennaisesti rajojen problematiikka, joka on poststrukturalismille keskeinen tutkimuskohde. Sen mukaan järjestystä tuotetaan maailmaan useimmiten käsitteellisten oppositioiden – esim. hyvä/paha, sisällä/ulkona, identiteetti/erilaisuus, itse/toinen – kautta. Käsitteellisille oppositioille tyypillistä on, että kategoriat ja niitä erottavat rajat näyttävät selkeiltä ja puhtailta. Käsitteellisten oppositioiden kautta kategorioista pyritään tekemään suljettuja yksiköjä, joiden rajat pitävät ulkopuoliset ja vieraat ainekset poissa. Vastakäsite nähdään täysin erilaisena ja yhteensopimattomana itsen kanssa. Käsitteet itä ja länsi voidaan nähdä tällaisena oppositiona, jotka lähtökohtaisesti sulkevat toisensa ulos ja joiden yhdistäminen ei näytä olevan mahdollista. Kuitenkin ne samalla määrittävät toisiaan (itä määritellään ei-läntenä ja toisinpäin) ja niiden välinen raja on kontekstista riippuva (mikä kulloinkin määritellään idäksi riippuu siitä, mikä määritellään läneksi ja toisinpäin).

Käsitteellisiin oppositioihin liittyy poststrukturalismille keskeinen kritiikin kohde eli hierarkia. Jacques Derridan mukaan käsitteelliset oppositiot eivät ole koskaan neutraaleja, vaan aina hierarkkisia, jolloin toinen termeistä on arvostetumpi ja hallitsee toista.⁴⁰ Tämän ajatuksen mukaisesti myös itä- ja länsisaksalaisuuden vastakkainasetteluun liitetään arvottava asetelma eli toinen termeistä on jollain tavalla toista hallitseva. Tämä suhde tulee selvemäksi, kun työssä siirrytään varsinaiseen analyysiosuuteen, mutta olennaista on pitää mielessä, että Saksojen yhdentymisen luoma tilanne, jossa länsivaltio jatkoi olemassaoloaan ja sulautti itäisen valtion alueen ja väestön itseensä, loi jo itsessään hierarkkisen asetelman, jossa länsisaksalaisuudelle tuotettiin arvokkaampi asema itäsaksalaisuuteen nähden.

Käsitteellisiin oppositioihin ja olettamukseen selkeiden rajojen ja totaliteettien mahdollisuudesta liittyy poststrukturalistisen ajattelun mukaan aina ristiriitaa. Kun merkityksiä tuotetaan erojen kautta, halutaan luoda mielikuva, että vastakohtat

⁴⁰ Ks. Derrida 1981, 41.

sulkevat toisensa ulos ja ovat näin ollen erillisiä ja autonomisia. Kuitenkin poststrukturalistinen luenta kiinnittää huomiota siihen, miten vastakohtat itse asiassa tarvitsevat toisiaan tuottaakseen oman autonomiansa.⁴¹ Koska vastakäsitteet määrittävät itsensä toistensa kautta, eivät ne koskaan voi olla täysin erillisiä toisistaan. Niitä erottamaan tarkoitettu raja on itse asiassa rikkonainen ja jatkuvassa liikkeessä, jolloin myös käsitteet jatkuvasti sulautuvat toisiinsa⁴². Ollakseen 'länsi', on 'lännen' tuotettava itselleen vastakohta eli 'itä', jota ilman myöskään 'länttä' ei olisi olemassa. Sama pätee hierarkkiseen arvoasetelmaan kahden käsitteen välillä. Luodakseen ja todistaakseen oman ylemmyytensä hierarkiassa arvokkaampi termi tarvitsee ja tuottaa itselleen alempiarvoisen vastakohtan tukemaan omaa arvoaan ja ylemmyyttään. Juuri tuo toiseuden tuottaminen on poststrukturalistisen orientaation kiinnostuksen kohteena, sillä sen kautta päästään käsiksi käytännön politiikassakin vaikuttaviin vallan ja hallinnan mekanismeihin.

Raja, jonka tarkoituksena on pitää vastakohtat erossa toisistaan on siten aina rikkonainen eikä dominoiva termi koskaan voi saavuttaa sitä puhtautta ja totaalisuutta johon se pyrkii. Poststrukturalismi on kiinnostunut tilanteista, joissa poissulkevia kokonaisuuksia ja rajoja kuitenkin pyritään muodostamaan ja se haluaa paitsi osoittaa niiden kestättömyyden, myös pohtia niiden tuottamia seurauksia ja merkityksiä. Poststrukturalismi voidaan siten ymmärtää tulkintastrategiana ja kritiikkinä, joka on suunnattu eksklusiivisia tai totalisoimaan pyrkiviä teorioita, käsitteitä ja politiikkaa vastaan.⁴³ Identiteettipolitiikka ja erilaiset representaatiot kansakunnasta voidaan nähdä juuri tällaisena eksklusion ja inklusion kenttänä, johon poststrukturalistinen kritiikki suhtautuu epäluuloisesti.

⁴¹ ks. esim. Gregory 1989, xv-xvii.

⁴² Walker 1993, 25.

⁴³ Devetak 1995, 42.

2.4. Konstruktio vai dekonstruktio?

2.4.1. Käytännön tutkimuksen näkökohtia

Konstruktivismin ja poststrukturalismin esittelemisen erillisinä tutkimusorientaatioina voidaan nähdä jälleen yhtenä yrityksenä muodostaa rajoja. Viitaten edellisessä luvussa esitettyyn ymmärrykseen rajojen rikkonaisuudesta ja kaikkien kategorioiden epätäydellisyydestä myös raja samalla orientaatioiden jatkumolla sijaitsevien kriittisen konstruktivismin ja poststrukturalismin välillä tulee nähdä liikkeessä olevana ja kyseenalaistettavana. Huolimatta siitä, että kriittinen konstruktivismi ja poststrukturalismi on edellä esitelty omina lukuinaan, jatkossa ne muodostavat yhden viitekehyksen, johon identiteetti käsitteenä sijoittuu ja josta käsin tarkastellaan yhdentyneen Saksan kansallisen identiteetin representaatioita. Tarkoituksena ei ole kieltää orientaatioiden välillä tai niiden sisällä vallitsevia eroja, mutta laajemmasta perspektiivistä niiden tarjoamat näkemykset identiteettien tutkimukseen eivät ole niin kaukana toisistaan, että niitä olisi syytä jättää hyödyntämättä käytännön tutkimuksessa. Kuitenkin tätä ennen on vielä syytä käsitellä käytännön tutkimukselle varsin olennaista ja yleisesti konstruktivismin ja poststrukturalismin eroihin liitettävää kysymystä konstruktivistisen ja dekonstruktivistisen⁴⁴ tutkimuksen yhteensopivuudesta.

Poststrukturalismi ymmärretään dekonstruoivana orientaationa, jonka tarkoituksena on purkaa tuotettuja järjestyksiä ja narratiiveja ja osoittaa näiden sisältämät hierarkiat ja valtasuhteet ja horjuttaa vallitsevia kategorioita sen sijaan, että tuotettaisiin uusia, vaihtoehtoisia narratiiveja vanhojen tilalle. Ongelmana uusien narratiivien ja diskurssien tuottamisessa nimittäin on – poststrukturalismin mukaan väistämätön – riski, että nämä uudet rekonstruktiot ovat yhtä hierarkkisia ja eksklusiivisia kuin aikaisemmatkin. Konstruktivisti Karin M. Fierke kritisoi poststrukturalismia siitä, että se uusien hierarkioiden pelossa jättää analyysinsä puolitiehen ja itse asiassa

⁴⁴ Tässä yhteydessä dekonstruktivistisella tutkimuksella ei tarkoiteta ainoastaan sellaista tutkimusta, joka varsinaisesti käyttää Jacques Derridan dekonstruktio-metodia, vaan yleisemmässä merkityksessä kaikkea poststrukturalistista/postmodernia tutkimusta, jonka tarkoituksena on purkaa vallitsevia diskursseja ja käsitteitä kriittisellä tavalla.

päätyy tarkoituksensa vastaisesti *vahvistamaan* tutkimiaan marginalisoivia poliittisia diskursseja ja käytäntöjä, koska se ei kiinnitä tarpeeksi huomiota siihen, miten vaihtoehtoisia toimintatapoja voitaisiin tuoda esiin. Fierken mukaan konstruktivismiin tarkoituksena on paitsi osoittaa diskurssien ja käytäntöjen sosiaalinen rakentuneisuus, myös rekonstruoida vallitsevasta diskurssista poikkeava ja 'parempi' kuvaus, joka antaa tilaa myös marginaalisemmille äänille. Uudet konstruktiot ja muutos ovat mahdollisia, sillä tämän konstruktivistisen argumentin mukaan menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus tuotetaan jatkuvasti uudelleen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tällöin esimerkiksi uusi ja kattavampi diskurssi menneisyydestä avaisi todennäköisesti uusia vaihtoehtoja toiminnalle nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.⁴⁵ Tämä on optimistisempi näkemys tutkimuksen mahdollisuuksista muuttaa vallitsevia käytäntöjä: valtahierarkioiden esiintuomisen lisäksi voidaan antaa tilaa myös marginalisoiduille näkökulmille ja luoda uusia, parempia kuvauksia.

Fierken kritiikki on käytännön tutkimuksen kannalta varsin vakuuttavaa ja antaa aihetta kysyä, mikä on tutkimuksen perustarkoitus. Vaikka pystyttäisiinkin osoittamaan tietyn diskurssin tai identiteettipolitiikan representaatioiden hierarkkisuus ja eksklusiivisuus ja kritisoidaan sen ylläpitämiä rakenteita, on kysyttävä edelleen "entä sitten?". Jos tutkimuksella halutaan kritisoida ja purkaa vallitsevia diskursseja ja luoda mahdollisuuksia aikaisemmin vaiennettujen äänien esiintuloon, vaatii se väistämättä jonkinlaista positiivista konstruktiota. Tutkittaessa yhdentyneen Saksan kansakunnan representaatioita, jotka poststrukturalistisen näkemyksen mukaan joka tapauksessa sisältävät hierarkiaa ja epätasa-arvoisuutta, on näiden hierarkioiden esille tuominen hyvä alku. Kuitenkin jos halutaan saavuttaa jotain tätä merkittävämpää, ei voida pysähtyä pelkkään dekonstruktioon, vaan on pohdittava hierarkioiden syitä sekä vaihtoehtoisten diskurssien mahdollisuutta.

2.4.2. Kriittinen rekonstruktio

Miten siis yhdistetään positiivinen konstruktio ja dekonstruktio ilman, että hylätään poststrukturalismin kriittistä asennetta? Kuinka mitään uutta diskurssia voidaan luoda

⁴⁵ Fierke 2001, 120 & 128-129.

ilman, että samalla väistämättä marginalisoidaan tiettyjä ääniä ja luodaan uusia eksklusiivisia käytäntöjä? Poststrukturalismin suhtautuminen rekonstruktioon ei kuitenkaan ole niin yksipuolinen kuin Fierke olettaa, sillä kaikki poststrukturalistit eivät kiellä positiivista konstruktiota.

William Connolly – joka itse asiassa kutsuu itseään postmodernistiksi – on kritisoinut Ashley'n näkemystä poststrukturalistisen teorian ja perspektiivin mahdottomuudesta. Ashley'n mukaan poststrukturalismin tulee välttää suuria teoreettisia malleja sekä universaaleja projekteja tai tulkintoja, jotka ohjaisivat muutokseen globaalilla tasolla ja tämän sijaan keskittyä ainoastaan kyseenalaistamaan mielivaltaisten rajojen rakentamista⁴⁶. Connolly kritisoi Ashley'n näkemystä hieman samaan tapaan kuin Fierke ja väittää, että asettamalla itselleen tällaisia rajoitteita, poststrukturalismi tuomitsee itsensä ikuisesti ainoastaan kritisoimaan muiden teorioiden hierarkioita ilman, että se voisi antaa näille vaihtoehtoja ja vaikuttaa kansainvälisen politiikan käytännön epäkohtiin. Connollyn mukaan myös poststrukturalistisesta/postmodernista lähtökohdasta on mahdollista yhtäältä vaikuttaa yleiseen näkemykseen ja tukea käytäntöjen uudelleenmuotoutumista ilman, että sitoudutaan mihinkään universaaliin projektiin. Näin ollen on mahdollista keskittyä tiettyyn käytännön politiikan ongelmaan samalla kuitenkin problematisoiden oman teorian taustaolettamuksia. Tämän lisäksi on mahdollista pelkän hierarkioiden kääntämisen sijaan tuottaa vaihtoehtoisia hierarkioita, jotka tukevat sosiaalisia muutoksia. Tällainen tutkimus on väistämättä aina konstruktivistinen, mutta ero moderniin tieteeseen on siinä, että se ei väitä olevansa totaalinen tai universaali. Connollyn mukaan postmoderni konstruktivistinen teoria, joka pysyy uskollisena idealleen kaikkien totuuksien, tulkintojen ja lähtökohtien vajavaisuudesta ja epäilyttävyydestä, on mahdollinen postmodernin itseironian kautta. Tietyn diskurssin dekonstruktio on aina samalla myös uusi rekonstruktio. Pystyäkseen sanomaan jotain, myös postmodernistin on oletettava tiettyjä asioita etukäteen, mutta näin tehdessään hän samalla problematisoi tämän suhteen. Postmodernin paradoksin mukaan se, minkä oletetaan olevan totta tietyllä hetkellä, alistetaan saman tien kyseenalaiseksi.

⁴⁶ Esim. Ashley 1988, 95.

Näin ollen postmodernin suhde totuuteen ja esiolettamuksiin on paradoksaalinen ja ironinen – ne ovat esillä jokaisessa väittämässä, mutta niille ei pyritä antamaan mitään universaalialia ja pysyvää arvoa tai merkitystä⁴⁷. Connollyn näkemys on merkittävä sillanrakennus konstruktivismin ja poststrukturalismin/postmodernismin välille ja mahdollistaa orientaatioiden yhdistämisen⁴⁸.

Samaa voidaan nimittäin soveltaa, kun pohditaan mikä olisi 'parempi' kuvaus, jota Fierke peräänkuuluttaa. Ashley'n kriittisen asenteen mukaan mikään tulkinta tai rekonstruktio ei ole 'oikea' tai arvoitettavissa toista paremmaksi, vaan kaikki tulkinnat ovat samalla viivalla keskenään. Tämä näyttäisi vihjaavan, että myös kaikki tulkinnat ja käytännöt ovat yhtä hyväksyttäviä, mukaan lukien rasistiset ja syrjivät diskurssit. Olennaista on kuitenkin se, mitä tarkoitetaan, kun puhutaan 'paremmasta'. Nähdäkseni poststrukturalistinen kritiikki kohdistuu sellaiseen ymmärrykseen 'paremmasta' tulkinnasta tai tiedosta, joka esitetään jollain tavalla oikeana, objektiivisena, sosiaalisista käytännöistä riippumattomana, luonnollisena, muuttumattomana, universaalina ja totuudellisena. Mikään tulkinta tai diskurssi ei voi koskaan olla 'totuuden' mukainen, eikä näin ollen mikään tulkinta tai diskurssi voi olla tällä tavalla objektiivisesti parempi kuin jokin toinen.

Sen sijaan 'parempi' voidaan ymmärtää myös eettisempänä tai moraalisempana, jolloin kritiikille on olemassa jokin lähtökohta. Kriittinen asenne ei voi seistä tyhjän päällä, vaan myös sen on nojattava johonkin ja myös sillä on oltava jonkinlainen eettinen koodisto. Kritiikki normalisoituja vallan hierarkioita kohtaan on väistämättä se normatiivinen perusta, jolta edellisessä luvussa esitelly Ashley'n kriittinen asenne lähtee liikkeelle. Kuitenkin kaikki merkitykset ovat jatkuvassa muutoksen tilassa, eikä pysyviä kategorioita ja rajoja voi olla. Tämä pätee myös poststrukturalismin itseensä ja sen eettisiin lähtökohtiin: niitä ei voida väittää universaaleiksi, konteksteista riippumattomiksi ja muutosta vastustaviksi kriteereiksi, vaan myös ne ovat jatkuvan uudelleenarvioinnin ja kritiikin kohteina. Samalla kiistetään niiden olevan 'oikeita' tai 'parempia' missään objektiivisessa mielessä. Voidaan esimerkiksi

⁴⁷ Connolly 1991, 14 & 55-63.

sanoa, että tässä tutkielmassa tavoitteena on suosia erilaisuuksien tasa-arvoista rinnakkaiseloja totalisoivia ja pakottavia identiteettejä vastaan, jolloin tutkimuksella väistämättä on normatiivinen ja emansipatorinen tehtävänsä. Näistä lähtökohdista käsin tehty vallitsevan diskurssin dekonstruktiivinen tulkinta ja hierarkian purkaminen on jo itsessään uusi rekonstruktio, joka voidaan edelleen alistaa kritiikille ja uudelle dekonstruktiolle. Tämän ei silti tarvitse johtaa pessimistiseen tulkintaan siitä, että uusi rekonstruktio ei missään tapauksessa voi olla eettisesti parempi kuin aikaisempi. Olennaista on huomioida, että nämä eettisyyden kriteerit ovat niin ikään alttiita muutokselle ja jatkuville neuvotteluille moraalista, jolloin uusi rekonstruktio ei voi olla universaali 'totuus'. Tämä on kriittisen rekonstruktion etu: se ei väitä olevansa universaali, oikea tai parempi missään objektiivisessä mielessä, mutta se voi olla parempi tiettyjen – muutokselle alttiiden – eettisten kriteerien mukaan. Kuten Fierke toteaa, ei ole kysymys siitä luodaanko positiivista konstruktioita vai ei, vaan siitä, minkälaista konstruktioita luodaan⁴⁹.

3. IDENTITEETTI KRIITISESSÄ VIITEKEHYKSESSÄ

3.1. Identiteetin narratiivinen ja pluralistinen ontologia

Tässä luvussa huomio kiinnittyy tarkastelemaan identiteettiä ja sen ontologiaa. Ymmärrys identiteetistä on kokenut konstruktivistisen ajattelun myötä samankaltaisen muutoksen kuin koko tieteenalakin. Traditionaalinen ymmärrys identiteetistä suhteellisen yksiselitteisenä ja ontologisesti pysyvänä ominaisuutena on saanut rinnalleen pluralistisemman ja jatkuvaa muutosta korostavan näkemyksen. Kun traditionaalisesti identiteetti nähtiin annettuna ja deterministisenä, uudemmat orientaatiot painottavat identiteetin sosiaalisesti rakentunutta ja optionaalista luonnetta. Myös aiempaan käsitykseen identiteetin integroivasta ja yhdenmukaistavasta olemuksesta suhtaudutaan kriittisesti ja huomio kiinnitetään

⁴⁸ Ks. myös Hoffman 1991, 179.

⁴⁹ ”The question is not positive construction or its absence but, rather, what kind of construction...” Fierke 2001, 120.

päinvastaisesti identiteetin fragmentoiviin ja erotteleviin vaikutuksiin ja seurauksiin.⁵⁰

Oxford Advanced Learner's Dictionary määrittelee identiteetin seuraavasti: 1) kuka tai mikä joku tai jokin on 2) ominaisuudet, tunteet tai uskomukset jotka erottavat ihmisiä toisista sekä 3) tila tai tuntemus samankaltaisuudesta jonkun/jonkin kanssa ja kyvystä ymmärtää jotakuta/jotain⁵¹. Konstruktivistisen luennan mukaan identiteetti sen ensimmäisessä merkityksessään – kuka tai mikä joku on – voidaan ymmärtää ainoastaan toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta. Toimija ei ole identifioitu subjekti ennen sosiaalista kanssakäymistä muiden kanssa ja vasta intersubjektiivisuus antaa toimijalle statuksen. Toimijalla tai subjektilla ei ole mitään alkuperäistä ontologista olemusta, joka voitaisiin määritellä ilman viittausta ympäristöön. Vuorovaikutus ja toiminta luovat toimijalle identiteetin, jonka perusteella se voidaan määritellä. Erik Ringmarin⁵² mukaan toiminta ja identiteetti perustuvat narratiiveille – tarinoille, joiden kautta toimijat määritellään ja joiden avulla itseä ja muita kyetään hahmottamaan⁵³. Koska identiteetti ja toimijuus syntyvät narratiiveissa, kyse ei ole niiden ontologiasta eli siitä, *mikä* toimija on, vaan siitä, *millainen* se on ja millaisia määreitä, metaforia ja mielikuvia toimijaan liitetään.⁵⁴

Narratiivien avulla tuotetaan järjestystä muutoin kaoottiseen maailmaan ja ne järjestävät käsitystä itsestä juonellisen kertomuksen muotoon. Juonellistaminen sitoo irrallisia tilanteita yhteen muodostaen tapahtumajaksoja ja pitää tiettyjä tapahtumia

⁵⁰ Lapid 1996, 7.

⁵¹ Identity: 1) who or what sb/sth is 2) the characteristics, feelings or beliefs that distinguish people from others 3) the state or feeling of being very similar to and able to understand sb/sth.

⁵² Ringmarin identiteettiä ja kolmikymmenvuotista sotaa käsittelevän teoksen (1996) voidaan katsoa edustavan ennemminkin konventionaalista konstruktivismia, mutta hänen ajatuksensa identiteetin, toimijuuden ja narratiivisuuden suhteesta on varsin hyödyllinen tutkielman kysymyksenasettelun kannalta, joten esittelen sen tässä soveltuvin osin. Huomattavaa on, että Ringmar asettaa varsin paljon valtaa toimijoille itselleen ja näkee narratiivien kerronnan varsin tarkoituksellisena ja tietoisena toimintana eikä problematisoi narratiivien vaikutusta toimijaan jo ennen narratiivin kertomista. Poststrukturealistisesta näkökulmasta subjektin tai toimijan ei voida ymmärtää olevan olemassa missään mielessä 'ennen' narratiivia, koska myös subjektit ovat itsessään tällaisten narratiivien rakentamia toimijoita.

⁵³ Narratiivi tulee tässä työssä ymmärtää väljänä apukäsitteenä, jolla haluan havainnollistaa identiteetin representaatioiden kerronnallista luonnetta. Näin ollen sitä ei tule sekoittaa narratiivianalyysiin menetelmällisenä orientaationa ja sen narratiivikäsitteeseen.

⁵⁴ Ringmar 1996, 74-75.

toisia merkityksellisempinä⁵⁵. Juonellisissa narratiiveissa toimijuudelle luodaan aika ja tila sijoittamalla se ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin. Toimija voi olla jokin eli jonkinlainen tällä hetkellä sen vuoksi, että sille on luotu menneisyys ja käsitys tulevaisuudestaan. Paikallisella sijoittamisella vedetään rajoja ystävien ja vihollisten väliin ja luodaan itseä ja muita määritteleviä kategorioita. Narratiiveilla ei ainoastaan luoda itselle ajallista ja paikallista tilaa, vaan myös legitimoidaan omaa olemassaoloa. Koska uskotaan, että olemme olemassa, on meillä myös oikeus olla olemassa. Identiteetti perustuu tiettyjen narratiivien sosiaaliseen hyväksymiseen ja vahvistamiseen.⁵⁶ Poststrukturalistisesta näkökulmasta tässä on näkyvissä identiteettien määrittelyn valtasuhteet – toimijaa määrittelevät narratiivit ovat muodostuneet lukuisten äänien kamppailuna, jossa vahvimmat ovat saaneet tahtonsa läpi ja jossa heikommat on marginalisoitu. Identiteetin narratiivi perustuu hierarkkisesti järjestyneille diskursseille ja narratiivien sosiaalinen hyväksyminen tai hylkääminen nähdään vallankäyttönä.

Identiteetti voidaan siis ymmärtää narratiivina, joka kertoo millaisia olemme. Kuitenkaan sama identiteetti ei hallitse toimijaa kaikissa konteksteissa.⁵⁷ Ominaisuudet, jotka erottavat toimijan muista ja vastavuoroisesti yhdistävät tämän joidenkin muiden joukkoon kuuluvaksi, riippuvat aina kyseisestä kontekstista ja muista toimijoista. Toimijalla ei ole yhtä pysyvää ontologista identiteettiä, vaan sen sijaan lukuisia jatkuvan ja kontekstisidonnaisen prosessin määrittämiä asemia muihin toimijoihin nähden. Identiteetin pluralistisuus tarkoittaa, että toimijalla on yhtäaikaista ja päällekkäisiä identiteettejä, jotka eivät välttämättä ole yhteensopivia toistensa kanssa yhden narratiivin puitteissa. Toimijuus ja identiteetti vaativat useita kontekstista riippuvaisia ja erilaisia narratiiveja. Koska toimijat ovat olemassa ainoastaan toisistaan poikkeavissa narratiiveissa, ei toimijalla voi olla kokoavaa transdentaalia ontologista statusta näiden tarinoiden 'ylitse'⁵⁸.

⁵⁵ Somers 1994, 616-617.

⁵⁶ Ringmar 1996, 75-81.

⁵⁷ Kansalaisuus, etnisyyys, sukupuoli, sosiaalinen asema ja ikä ovat vain esimerkkejä piirteistä, jotka muodostavat osan ihmisen lukuisista vaihtoehtoisista identiteeteistä.

⁵⁸ Ringmar 1996, 80.

Tästä huolimatta identiteetin määrittelyyn pyrkivät narratiivit näyttävät varsin essentialistisilta ja luonnollistavilta. Toimijan yhtenäistä olemassaoloa ei yleensä kyseenalaisteta, vaan narratiivia muutetaan kontekstin vaihtuessa ilman, että asetetaan itse toimijaa epäilyksen alaiseksi. Tätä prosessia voidaan kutsua identiteettipolitiikaksi – itsen, ryhmän, 'meidän' määrittelyä ikään kuin kyseessä olisi yhtenäinen, koherentti ja luonnollinen kokonaisuus. Tämä on tärkeä ero: pysyvä ja kontekstit ylittävä identiteetti on ontologinen mahdottomuus, mutta se ei estä kulttuurisia representaatioita toimijan identiteetistä, jotka esittävät sen luonnollisena ja loogisena narratiivina⁵⁹. Kansakunnan narratiivit pyrkivät esittämään kohteensa ongelmattomana ja koherenttina kokonaisuutena, jonka menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus on tuotettu tavalla, joka saa narratiivin näyttämään loogiselta ja ristiriidattomalta. Myös itä- ja länsisaksalaisuuden sisällyttäminen yhteen kansakunnan narratiiviin voidaan nähdä tällaisena yhtenäistävänä käytäntönä, jonka tarkoituksena on välttää ristiriitoja ja epäjatkuvuuksia. Poststrukturalistisesta näkökulmasta mielenkiintoista on tarkastella juuri niitä käytäntöjä ja tapoja, joilla poliittisissa puheissa itä- ja länsisaksalaisuuden vastakkainasettelua pyritään lieventämään ja näin luomaan koherenssia kansakunnan narratiiviin. Olennaista on huomioida, että koherenssin luominen on samalla järjestyksen ja hallinnan tuottamista, jolloin ristiriitaisuuksien lieventäminen on itse asiassa erilaisuuksien yhtenäistämistä jonkin vallitsevan käsitteen tai termin ympärille. Tämä yhtenäistäminen on vallankäyttöä, jolloin erilaisuuksia marginalisoidaan ja pyritään hävittämään. Itä- ja länsisaksalaisuuden suhteiden kannalta olennaista on pohtia, mitkä ovat sellaisia erilaisuuksia, jotka ovat vaaraksi yhtenäisen kansakunnan identiteetille ja jotka sen vuoksi marginalisoidaan tai hävitetään.

3.2. Identiteetti, erilaisuus ja toiseus

Sanakirjamäärittelyn toinen ja kolmas kohta ilmentävät identiteetin ja erilaisuuden suhdetta. Identiteetti erottaa ja yhdistää samanaikaisesti. Ilman erilaisuutta ei ole myöskään identiteettiä, koska ollakseen yhtenäinen, identiteetti tarvitsee rajoja

⁵⁹ Neumann 1999, 212-213.

erottamaan sen muista. Erilaisuuden ja identiteetin suhteessa ei sinällään tarvitse välttämättä olla mitään 'hyvää' tai 'pahaa', vaan kysymyksenä on se, miten identiteetti tuon erilaisuuden määrittelee. Tähän liittyy ajatus identiteetin ja erilaisuuden molemminpuolisesta konstitutiivisuudesta. Identiteetti määrittelee erilaisuuden itsestä poikkeavaksi ja tuo erilaisuus määrittää identiteettiä kertoen siitä, mitä identiteetti ei ole ja kuka ei kuulu ryhmään. Erilaisuus ulkopuolella siis vahvistaa identiteettiä ja tekee siitä näennäisesti stabiilimman. Ongelmalliseksi suhde muuttuu silloin, kun erilaisuuteen liitetään arvottavia attribuutteja siten, että identiteetti nostetaan ylempiarvoiseksi suhteessa erilaisuuteen. Tällöin erilaisuudesta tulee toinen, joka on epäilyttävä, väärä, alempiarvoinen, identiteettiä uhkaava vihollinen. Toiseuden luominen vahvistaa identiteettiä tehden siitä oikean ja 'totuudellisen' ja oikeuttaa identiteetin olemassaolon muodostamalla kuvan ylemmydestä ja essentialistisesta paremmuudesta. William Connollyn mukaan "ollakseen olemassa identiteetti tarvitsee erilaisuutta ja se muuntaa erilaisuuden toiseudeksi turvatakseen oman itsevarmuutensa"⁶⁰. Erilaisuuden vaatimus on sisäänrakennettuna identiteetin logiikkaan ja toiseuden tuottaminen helposti näyttäytyy osana tuota logiikkaa kun identiteettiä pyritään suojaamaan ulkopuoliselta uhalta⁶¹.

Toiseuden määritelmä ei rajoitu ainoastaan yhteisön ulkopuoliseen toiseen, vaan myös sisäiset erilaisuudet voivat kääntyä toiseudeksi, mikäli ne tuotetaan identiteetin vastaisiksi, alempiarvoisiksi ja sisäistä yhtenäisyyttä uhkaaviksi. Läntisessä toiseuden kohtaamisessa hallitsevina strategioina ovat Connollyn mukaan niin nykyään kuin aikaisemminkin valloittaminen ja käännyttäminen⁶². Toiseus pyritään joko tuhoamaan ja hävittämään, jolloin se ei enää muodosta uhkaa identiteetille tai se pyritään neutralisoimaan muuntamalla toiseus identiteetin kaltaiseksi. Molemmat toimivat strategioina jotka mahdollistavat ylempiarvoiseksi tuotetun identiteetin itsetunnon säilymisen alempiarvoiseksi luodun toiseuden hallinnan kautta.

⁶⁰ "Identity requires difference in order to be, and it converts difference into otherness in order to secure its own self-certainty" Connolly 1991, 64.

⁶¹ Connolly 1991, 9.

⁶² Connolly viittaa Tzvetan Todorovin kirjaan *The Conquest of America*, joka käsittelee toiseuden ongelmaa ns. vanhan ja uuden maailman kohtaamisen tarkastelun kautta.

Molemmat ovat keinoja hallita sitä uhkaa jonka erilaisuus identiteetille aiheuttaa ja jota se ei kykene käsittelemään pyrkiessään varmuuteen omasta totuudellisuudestaan.⁶³ Sisäiset erilaisuudet saattavat olla paljon uhkaavampia kuin ulkoiset, sillä ne koettelevat identiteettiä sisältä päin ja asettavat sen näin vahvemmin kyseenalaiseksi. Ulkopuoliset toiset voidaan yrittää erottaa selkeiltä näyttävillä rajoilla, mutta sisäiset toiset ovat ongelma kokonaisuuden muodostamiseen pyrkivän identiteetin koherenssille.

Toiseuden tuottaminen luo hierarkkisia suhteita, alistamista ja marginalisoituja erilaisuuksia. Connolly antaa kuitenkin ymmärtää, että vaikka identiteetti ja erilaisuus ovat toisiaan täydentäviä, erilaisuutta ei silti ole välttämätöntä kääntää toiseudeksi ja liittää siihen arvoasetelmia. Toiseus ei välttämättä kuulu identiteetin logiikkaan. Connolly pohtii, mikä olisi sellaisen identiteetin status joka näkisi erilaisuuden tasa-arvoisena sekä mikä loisi sen perustan josta erilaisuus voitaisiin identifioida ilman että se nähtäisiin ylempi- ja alempiarvoisin termein ja päätyy tarkastelemaan identiteetin kahta ulottuvuutta, jotka hän nimeää leveydeksi ja syvyydeksi. Identiteetin leveys viittaa siihen ulottuvuuteen, joka määrittelee sen, mitä tiettyyn identiteettiin kuuluu.⁶⁴ Kansalaisuuden kohdalla se voidaan määritellä esimerkiksi ottamalla huomioon henkilön syntyperä, nykyinen asuinpaikka tai historiallinen tausta, jolloin eri vaihtoehdot antavat erilaisen määritelmän siitä, kuka on kansalainen. Tämän lisäksi identiteetti voi vaihdella syvyyden ulottuvuudella. Identiteetillä voi olla syvyyttä sen suhteen, miten se määrittelee oman suhteensa totuuteen. Ääripäissään identiteetti voidaan joko tuottaa totuutena, jolloin sitä ei voida mitenkään kyseenalaistaa tai sen voidaan katsoa olevan kylläkin tärkeä kyseisen identiteetin omaaville, mutta tästä huolimatta historiallisesti kontingenti ja pohjimmiltaan suhteellinen. Jälkimmäisen näkemyksen mukaan kaikki identiteetit ovat erillisiä ja sosiaalisesti tuotettuja eivätkä siis tosia. Tällainen näkemys muuttaa identiteetin suhdetta muihin identiteetteihin. Se saattaisi Connollyn mukaan vaikuttaa toiseuden muodostumiseen vähentävästi ja edistää ajatusta maailmasta jossa identiteetit voivat suhtautua erilaisuuteen ilman pakkoa määritellä jotkut niistä

⁶³ Connolly 1991, 40-43.

toisiksi, jotka tulee voittaa, assimiloida tai häpäistä. Erilaisuuden tuottaminen toiseutena on todennäköisempää silloin, kun identiteetti ja normaalius on luotu totuudeksi eikä erilliseksi ja rajoitetuksi.⁶⁵

Identiteetin ja erilaisuuden suhde on poliittinen valtasuhde, joka määrittää molempia ja se luo asetelman, joka voi olla hierarkkinen tai tasa-arvoinen, riippuen siitä, millainen status identiteetille ja erilaisuudelle tuotetaan suhteessa totuuteen. Connollyn argumentti erilaisuuksien tasa-arvoisesta rinnakkaiselosta on optimistinen, mutta se ei juuri käsittele aihetta käytännön politiikan kannalta. Neumann toteaa, että ollakseen poliittisesti vakuuttava ja tehokas, saattaa olla välttämätöntä kertoa luonnollistavia ja essentialisoivia narratiiveja identiteetistä⁶⁶. Joka tapauksessa toiseuden tuottaminen liittyy erilaisuuden aiheuttamaan uhkaan identiteetille. Jotta voitaisiin ymmärtää, miksi erilaisuus muunnetaan toiseudeksi tietyssä käytännön tilanteessa, tulee pohtia, minkä vuoksi juuri tuo tietty erilaisuus koetaan identiteettiä uhkaavaksi tekijäksi.

3.3. Identiteetti tutkimuskohteena

Identiteetin ontologisen pluralismin vuoksi konstruktivistis-poststrukturalistisesta lähtökohdasta on merkityksetöntä pyrkiä tutkimuksella selvittämään, millainen yksittäisen ihmisen tai kollektiivin identiteetti on. Näin on ensinnäkin siksi, että identiteetti on ontologialtaan kontekstisidonnainen ja sen sisältö ja merkitys muuttuu tilanteiden mukaan. Toiseksi jotta voitaisiin vastata kysymykseen millainen on tietyn kollektiivin identiteetti tietyllä hetkellä, vaatisi se tuon kollektiivin pitämistä ongelmattomana ja yhdenmukaisena yhteisönä, mikä tällöin jättäisi huomiotta identiteetteihin liittyvän kysymyksen vallasta ja sisäisestä ja ulkoisesta eksklusiosta.

Sen sijaan on mielenkiintoista tutkia identiteetinrakennusprosessia sen neuvottelevan luonteen kautta, jolloin tietyt identiteetin määrittelyyn pyrkivät artikulaatiot voidaan

⁶⁴ Connolly 1991, 45-46.

⁶⁵ Connolly 1991, 46-48, 67.

⁶⁶ Neumann 1999, 215.

nähdä intresseinä ja tavoitteina luoda kansallista identiteettiä tietyllä tavalla. Näitä tavoitteita ei välttämättä tarvitse pitää tarkoituksellisina tai tietoisina pyrkimyksinä, vaan ne ovat osa kansakunnan tuottamisen narratiivia. Tästä narratiivista on mahdollista tulkita peruslähtökohtia ja -asetelmia, joiden pohjalta kuva kansakunnasta muodostuu. Identiteetin määrittelyyn pyrkivät puheteot ja representaatiot ovat yrityksiä luoda yhtenäisyyttä, identiteettiä ja narratiivia kansakunnasta. Samalla ne ovat diskursiivista vallankäyttöä, jotka pyrkivät edistämään tiettyjä mielikuvia ja häivyttämään toisia. Mielenkiintoista on tarkastella representaatioiden luomaa suhdetta identiteetin ja erilaisuuden välille. Mikä määritellään erilaisuudeksi tai identiteettiä uhkaavaksi toiseudeksi ja miksi näin on? Määritelläänkö esimerkiksi 'itäksalalaisuus' toiseudeksi, joka tulee jollain tavalla käännyttää ja muuntaa 'todelliseksi' saksalaisuudeksi? Jos näin on, miksi?

4. TUTKIELMAN MENETELMÄLLINEN VIITEKEHYS

4.1. Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Tutkimuksen menetelmällisen osuuden muodostaa diskurssianalyysi, jonka avulla pyrin tulkitsemaan tutkimusaineistosta löytyviä viittauksia siitä, millä tavoin itä- ja länsisaksalaisuus tuotetaan yhdentyneessä Saksassa poliittisen eliitin puheissa. Jokinen, Juhila ja Suoninen ovat määritelleet diskurssianalyysin ”... kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”⁶⁷. Diskurssianalyysi tutkimusmetodina ei ole tekstien mekaanista ja systemaattista läpikäymistä, jolla pyrittäisiin ns. normaalitieteen ihannoimaan objektiiviseen ja 'oikeaan' luentaan tai ymmärtämään tekstien 'todelliset' merkitykset. Olennaista on sen sijaan tulkinta siitä, mitä tietyt tekstit kertovat siitä kulttuurista ja sosiaalisesta maailmasta, jonka osana ne syntyvät ja jonka ne myös tuottavat. Tähän liittyy kiinteästi myös edellä käsitelty ymmärrys tieteen ja tutkijan roolista, jonka mukaan tieteellä ei voi olla yhteiskunnan ulkopuolisen instanssin statusta tai auktoriteettia, vaan tutkijan tulee tunnustaa oma

⁶⁷ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 10.

osallisuutensa tutkittavan maailman tuottamisessa. Tulkintojen ei väitetä olevan ainoita oikeita missään objektiivisessa mielessä, vaan ne perustuvat kriittiselle näkökulmalle sosiaalisen todellisuuden usein hierarkkisista järjestyksistä, jotka pyritään tuomaan esiin ja problematisoimaan.

Diskurssianalyttinen tutkimus pitää sisällään useita tutkimustraditioita, jotka toisistaan poiketen painottavat eri asioita tutkimuksessa. Diskurssianalyysin metodologia voidaan jakaa esimerkiksi ranskalaiseen, brittiläiseen ja saksalaiseen traditioon⁶⁸ tai realistiseen ja relativistiseen tutkimukseen⁶⁹. Tämän työn osalta riittänee tässä kohtaa maininta, että menetelmällinen viitekehysesni pohjautuu pitkälti ranskalaisen diskurssianalyysin traditioon, joka pyrkii kriittisestä näkökulmasta tarkastelemaan kulttuurin ja todellisuuden jäsentymistä diskursseissa. Ranskalainen traditio pohjaa Michel Foucault'n käsityksiin diskursseista ja vallasta, joka on niin ikään analyysin kohteena.⁷⁰ Foucault'ita vaikutteita ovat ottaneet myös useat brittitutkijat kuten Norman Fairclough ja Ian Parker sekä Suomessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen.

Olennaista tutkimukselle on ymmärrys todellisuuden ja maailman jäsentymisen sosiaalisesta perustasta, johon liittyy aina myös kysymys vallasta ja alistussuhteista. Sosiaalinen todellisuus voi jäsentyä lukuisilla eri tavoilla ja valtasuhteisiin keskittyvä diskurssianalyttinen tutkimus painottaa tällaisten jäsennysten moninaisuutta tukahduttavia ominaisuuksia.⁷¹ Tietty käsitys maailmasta sulkee ulkopuolelleen lukuisia muita tulkintoja ja ymmärryksiä, jolloin kriittisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on se, kenen etua tuo käsitys palvelee ja ketkä se asettaa alisteiseen asemaan.

⁶⁸ Ks. Remes, 2002 [WWW-dokumentti]. Eri traditioiden painotuseroja voidaan lyhyesti kuvata niille annetuilla nimekkeillä Critical Analysis (ranskalainen), Argument Analysis (saksalainen) ja Conversation Analysis (brittiläinen). Ranskalainen traditio painottaa historiallisesti muotoutuvien diskurssien sosiaalistavaa ja ohjailevaa luonnetta, saksalainen traditio korostaa diskursiivisten käytäntöjen neuvottelevaa luonnetta ja brittiläinen traditio kiinnittää huomionsa diskurssien vuorovaikutuksellisuuteen.

⁶⁹ Ks. Juhila 1999, 163-167.

⁷⁰ Remes 2002 [WWW-dokumentti].

⁷¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 11.

4.2. Menetelmän suhde työn teoreettiseen viitekehykseen

Tutkimuksen teoreettinen ja menetelmällinen viitekehys muodostavat siinä mielessä koherentin kokonaisuuden, että ne pohjautuvat samanlaiselle ymmärrykselle yhtäältä tutkimuksen laajamittaisesta kohteesta eli sosiaalisesta maailmasta, toisaalta tutkimuksen teon keskeisimmän elementin eli kielen merkityksestä todellisuuden rakentumisessa sekä lisäksi kriittisen tutkimuksen emansipatorisesta funktiosta. Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihmiset merkityksellistävät ja tekevät maailmaa itselleen ymmärrettäväksi. Se perustuu konstruktivistiselle käsitykselle todellisuuden sosiaalisesta rakentuneisuudesta, jolloin olennaisia ovat ihmisten luomat käytännöt sekä tavat määritellä, luokitella ja selittää ympäröivää maailmaa. Diskurssianalyysi on kielen ja kielellisten käytäntöjen tutkimusta ja se näkee kielen käytön aktiivisena ja luovana toimintana, jolla maailmaa representoidaan ja samalla rakennetaan. Kieli ei ole väline todellisuuden tutkimiseen, vaan se on itsessään todellisuutta ja siksi analyysin kohteena.⁷²

Kriittinen diskurssianalyysi jakaa kriittisen konstruktivismiin ja poststrukturalismin kanssa ajatuksen siitä, että tutkimuksen ja analyysin tehtävänä ei ole ainoastaan kuvailla kohdettaan, vaan myös osoittaa valtasuhteiden ja ideologioiden merkitys diskurssien muotoutumiselle. Kriittinen diskurssianalyysi nostaa huomion keskiöön diskurssien konstruktiviset vaikutukset identiteeteille, sosiaalisille suhteille sekä tiedon ja uskomusten järjestelmille, jotka useinkaan eivät ole diskurssin käyttäjien tietoisuudessa.⁷³ Kriittisyys diskurssianalyysissä tarkoittaa Faircloughin mukaan kielen, vallan ja ideologian välisten suhteiden paljastamista ja näiden suhteiden seurausten pohtimista. Kieli voi toimia vallan ja hallinnan välineenä, jolloin tällaisten yhteyksien tiedostaminen on ensimmäinen askel kohti emansipaatiota.⁷⁴

⁷² Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9 sekä Fairclough 1989, 22-25.

⁷³ Fairclough 1992, 12.

⁷⁴ Fairclough 1989, 1 & 5. "...consciousness is the first step towards emancipation."

4.3. Menetelmän suhde aineistoon

Diskurssianalyysiä käytetään hyvin erityyppisten aineistojen ja sosiaalisten tilanteiden tulkintaan. Tekstianalyysi sopii niin yksittäisten kulttuurituotteiden kuten esimerkiksi mainosten, uutisten ja puheiden käsittelyyn kuin myös vuorovaikutuksellisempienkin tilanteiden kuten haastattelujen ja keskustelujen tulkintaan. Aineistosta riippuu luonnollisesti se, millä tavoin diskurssianalyysi painottuu. Yhteistä kaikelle diskurssianalyysille on kuitenkin se, että teksti ja aineisto toimivat ikään kuin otteina ja informaatiolähteinä siitä maailmasta, josta tutkija on kiinnostunut. Diskurssianalyysin keinoin aineistosta pyritään tunnistamaan erityisiä diskursseja, jotka kertovat, miten todellisuus ja sosiaalinen maailma jäsenyvät ja tuottavat toisensa uudelleen.

Diskurssianalyysi näkee aineistonsa tekstinä, oli se sitten puhetta, kuvaa tai kirjoitusta. Tekstuaalisuudella viitataan niihin merkityksiin ja merkityksellistämisen tapoihin, jotka ilmaistaan kielellisten tai sosiaalisten käytäntöjen kautta.⁷⁵ Tämän tutkimuksen aineistona on yhteensä neljä puhetta, jotka on pidetty eri henkilöiden toimesta eri vuosina Saksan yhdentymisen päivänä⁷⁶. Kuten jo johdannossa mainittiin, diskurssianalyysissä ei kuitenkaan olla kiinnostuneita puhujista yksilöinä, vaan kiinnostavampaa on tarkastella puheita laajempina kulttuurin tuotoksina, jotka sisältävät keskenään kilpailevia merkitysjärjestelmiä eli diskursseja. Puheet nähdään otteina Saksan korkeimman poliittisen eliitin käyttämistä diskursiivisista käytännöistä ja näin ollen kiinnostavaa on, millainen on vallitseva diskurssi yhdentymisestä tietyllä poliittisella tasolla. Paneudun diskurssin käsitteeseen tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta jo tässä yhteydessä on hyvä korostaa sitä poststrukturalismistakin tuttua ajatusta diskursseista, jotka luovat subjektin ja hallitsevat näin ollen niitä tapoja ja käytäntöjä, joilla asiat merkityksellistetään ja käsitteellistetään yksittäisissä puheissa ja teksteissä. Yksilölliset puheteot seuraavat diskursiivisia käytäntöjä ja konventioita, jotka eivät ole ainoastaan yksilön päätettävissä, vaan määräytyvät

⁷⁵ Esim. Parker 1992, 6-7.

sosiaalisessa ja kulttuurisessa vuorovaikutuksessa⁷⁷. Aineisto nähdään tässä työssä lukuisien diskurssien kamppailujen kenttänä, josta ne pyritään tunnistamaan, tulkitsemaan ja nimeämään ja lisäksi pohtimaan niiden keskinäisiä suhteita sekä vaikutuksia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen.

Aineiston määrän riittävyys on diskurssianalyysissä aina hankala kysymys. Tässä tapauksessa neljä puhetta riittää aineistoksi, sillä ne käsittelevät varsin eksplisiittisesti tutkimuskysymykseen liittyviä teemoja, jolloin kohteena olevat merkityssuhteet ovat avoimesti nähtävillä. Useinkaan tällaista etua ei ole, jolloin vasta hyvin laaja aineisto antaa vastauksia tutkimuskysymykseen. Kuten analyysin tulosten esittelyn kohdalla voi huomata, aineiston kautta tutkimuskohde näyttäytyy varsin monitahoisena ilmiönä.

Konstruktivistinen tutkimus painottaa perinteisesti merkitysten intersubjektiivista rakentumista. Koska tässä työssä aineisto ei varsinaisesti ole vuorovaikutuksellista, ei aineistosta voida tulkita useamman toimijan vuoropuhelun kautta syntyviä merkityksiä. Puheet ovat yksisuuntaista kommunikaatiota, joten niiden perusteella ei voida päätellä sitä, millä tavoin kansakunnan ja kansallisen identiteetin merkitykset tietyssä tilanteessa syntyvät eli ei kyetä selvittämään, millainen kansallinen identiteetti *on*. Tässä yhteydessä on vielä syytä korostaa, että en näe tätä suoran vuorovaikutuksellisuuden puutetta ongelmana, sillä tutkimuskysymyksenä on selvittää se, millaista identiteettiä *halutaan edistää*. Tarkoituksena on tutkia puheiden peruslähtökohtia ja mahdollisia seurauksia eli sitä, millä tavoin tietty poliittinen taso haluaa tuottaa kansakunnan, kansallisen identiteetin sekä idän ja lännen suhteen. Puheet eivät siis kerro vallitsevasta identiteetistä vaan eräästä pyrkimyksestä tuottaa identiteetti tietynkaltaisena. Kuitenkaan puheita ei tarkastella täysin mielivaltaisina pyrkimyksinä, vaan oletuksena on, että niiden sisältämät keskeiset merkityssuhteet ovat syntyneet sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta laajempien yhteiskunnallisten keskustelujen tuloksena. Ottaen huomioon lisäksi puheen ajankohdan ja tilaisuuden –

⁷⁶ Tag der deutschen Einheit, jota vietetään 3.10. virallisen yhdentymispäivän mukaan.

⁷⁷ Esim. Parker 1992, 6-7.

yhtenäisyyspäivän juhlallisuudet – tarkoittaa tämä sitä, että aineistossa vallitsevien diskurssien voidaan katsoa edustavan varsin konventionaalista näkemystä.

5. DISKURSSIT JA VALTA

5.1. Diskurssi käsitteenä ja kielellisenä ilmiönä

Diskurssilla on useita määritelmiä ja termiä käytetään usein sekavasti ja hajanaisesti. Tämän vuoksi on tärkeää määritellä, mihin tutkimuksessa viitataan, kun puhutaan diskurssista. Diskurssilla tarkoitetaan tässä yksinkertaisesti merkitysjärjestelmää, joka koostuu verrattain eheistä ja koherenteista käsityksistä ja lausumista tiettyyn asiaan tai aiheeseen liittyen.

Merkitysjärjestelmällä viitataan Ferdinand de Saussuren strukturalismista tuttuun ajatukseen, jonka mukaan merkitykset syntyvät ennen kaikkea merkkien suhteista toisiinsa ja niiden keskinäisten erojen kautta. Näin ollen esimerkiksi mies määrittyy suhteessa naiseen ja päinvastoin. Erojen luomat konnotaatiot muodostavat merkitysjärjestelmän, joka määrittää tiettyä merkkiä ja sen olemusta. Diskurssianalyyseissä ajatus merkitysjärjestelmistä viedään kuitenkin pidemmälle ja korostetaan rinnakkaisten, kilpailevien ja ristiriitaistenkin merkitysjärjestelmien olemassaoloa. Tämä tarkoittaa, että on lukuisia eri tapoja määritellä vaikkapa yksittäinen ihminen ja nämä eri tavat merkityksellistää eivät välttämättä ole yhteensopivia keskenään.⁷⁸ Tekstit voivat sisältää useita eri merkitysjärjestelmiä eli diskursseja, joista osa on voimakkaammin läsnä ja käytössä kuin toiset.

Jokinen, Juhila ja Suoninen korostavat, että diskurssit ovat analyysin tuloksia, eivät tutkijan aineistoa. Diskurssien nimeäminen ja tunnistaminen teksteistä on aina tulkintaa, johon liittyy tutkijan oma näkökulma. Tekstejä on mahdollista tulkita hyvin eri tavoin, joten diskurssien tunnistamisessa “ei ole kyse tekstien ominaisuuksien mekaanisesta kirjaamisesta vaan perustellusta tulkinnasta, joka pohjautuu tutkijan ja

⁷⁸ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 19-25.

aineiston väliseen vuoropuheluun.”⁷⁹ Diskurssit eivät ole välttämättä toimijan tiedostamia tai teksteissä selkeästi näkyvissä olevia elementtejä, vaan ne toimivat taustakapasiteetteina, joiden avulla maailmaa tehdään ymmärrettäväksi tietyssä kontekstissa.⁸⁰ Tutkijan tehtävänä on nostaa nämä taustalla vaikuttavat merkitysjärjestelmät esille ja problematisoida niiden aiheuttamia seurauksia. Seuraukset eivät aina ole tarkoituksellisia, mutta tämä ei kuitenkaan ole este tai ongelma itse analyysille, vaan se päinvastoin kertoo jotain olennaista diskurssien subjekteista riippumattomasta sosiaalisesta luonteesta.⁸¹ Olennaista on pohtia diskurssien mahdollistamia funktioita eli sitä, millaisia asiantiloja toimija puheillaan tekee mahdollisiksi ja todellisiksi.⁸²

Diskurssien sisäisellä eheydellä viitataan näiden merkitysjärjestelmien varsin eriytyneeseen näkökulmaan tietyistä aiheista⁸³. Diskurssien muodostuminen on aina eri vaihtoehtojen poissulkemista ja tiettyjen elementtien suosimista muiden ylitse. Sanottu näyttää loogiselta ja koherentilta, kun ristiriitaiset ja vastustavat elementit on suljettu ulkopuolelle. Diskurssit luonnollistavat ja yksinkertaistavat aiheensa sulkien koherenssia häiritsevät tekijät ulkopuolelle ja tuottavat näin eheiltä näyttäviä kuvauksia maailmasta. Diskurssit voidaan pelkistää lausumiksi (statement) kohteestaan. Tällaiset lausumat eivät esiinny sellaisinaan teksteissä, vaan ne liittyvät pikemminkin diskurssien vaikutuksiin, siihen, millaisena diskurssi kohteensa tuottaa.⁸⁴ Tämä liittyy Foucault’n ajatukseen, jonka mukaan diskurssit tulee ymmärtää käytäntöinä, jotka luovat ja muovaavat objektit, joista diskurssissa puhutaan⁸⁵. Diskurssi ymmärretään konstruktiivisena ilmiönä, joka tuottaa ja uusintaa todellisuutta ja sosiaalista maailmaa. Diskurssi voidaan näin ollen määritellä lausumien joukkona tai järjestelmänä, joka tuottaa kohteensa.⁸⁶ Diskurssit eivät ainoastaan tuota materiaalisia objekteja, vaan myös tietyistä tapahtumista ja jaksoista

⁷⁹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 28.

⁸⁰ Milliken 2001, 140.

⁸¹ Mills 1997, 30-31.

⁸² Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 42-43.

⁸³ Ks. Fairclough 1992, 128.

⁸⁴ Mills 1997, 12-13.

⁸⁵ Foucault 1972, 49.

⁸⁶ Parker 1992, 1.

luodaan narratiiveja, jotka tunnistetaan tietyssä kulttuurissa todellisiksi tai tärkeiksi tapahtumiksi.⁸⁷

5.2. Diskurssien väliset valtasuhteet

Diskurssit ovat keskenään kilpailevia merkitysjärjestelmiä, joista jokin on aina vahvemmin esillä kuin jokin toinen. Joskus tietyt diskurssit saavat vahvemman aseman kilpaileviin diskursseihin nähden ja niistä saattaa muodostua sosiaalisen maailman itsestäänselvyksiä, 'totuuksia'. Diskurssien välinen kamppailu on kulttuurisia itsestäänselvyksiä kyseenalaistamaan ja denaturalisoimaan pyrkivän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena. Tutkija pyrkii selvittämään, millaiset sosiaalisen todellisuuden jäsenystävät aineistoa hallitsevat ja näin aineistosta tulkitaan vahvoja, hegemonisen ja totuudellisen aseman saavuttaneita diskursseja.⁸⁸ Sosiaalisen maailman 'totuudet' ovat aina kiinnittyneet vallan järjestelmiin, joita ne vahvistavat ja joiden tuottamina ne syntyvät. Foucault puhuu totuuden regiimeistä, jotka hallitsevat yhteiskuntaa ja jotka koostuvat yleisesti hyväksytyistä diskursseista.⁸⁹ Usein tällaiset hegemoniset diskurssit ovat vaikeasti havaittavissa sen takia, että niistä on muodostunut yhteiskunnan arkijärkeä, jolloin niiden vastustaminen ja kyseenalaistaminen on vaikeampaa. Arkijärki pitää sisällään taustalla vaikuttavia implisiittisiä ja mahdollisesti tiedostamattomia oletuksia ja odotuksia, joihin saattaa liittyä myös ideologisia vaikutuksia. Kuitenkin tietyn diskurssin muuttuminen arkijärjeksi esittää sen valtasuhteista riippumattomana ja neutraalina, jolloin niiden ideologiset vaikutukset hämärtyvät.⁹⁰

Vaikka diskurssianalyysissä diskurssit määritellään verrattain eheiksi ja koherenteiksi järjestelmiksi, eivät ne kuitenkaan ole suljettuja tai pysyviä kokonaisuuksia, vaan ne toimivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden diskurssien kanssa. Tätä

⁸⁷ Mills 1997, 53.

⁸⁸ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 29 sekä Jokinen & Juhila 1993, 76-77.

⁸⁹ Foucault 1980, 131-133.

⁹⁰ Milliken 2001, 147 ja Fairclough 1989, 76 & 84-92.

ominaisuutta voidaan kutsua interdiskursiivisuudeksi.⁹¹ Diskurssit vaikuttavat toisiinsa eri tavoin ja hegemoniset diskurssit joutuvat jollain tavalla käsittelemään suhdettaan vaihtoehtoisiin diskursseihin, esimerkiksi argumentoimalla niitä vastaan tai jättämällä ne kokonaan huomiotta. Hegemonia on diskursiivista hallintaa, mutta hallintaa ei koskaan voida interdiskursiivisuuden vuoksi saavuttaa kuin osittain ja tilapäisesti, sillä diskurssien välinen vuorovaikutus on jatkuvaa kamppailua tilasta ja huomiosta⁹². Hallitsevat diskurssit joutuvat jatkuvasti tuottamaan totuutensa uudelleen ja vahvistamaan asemaansa, jolloin tutkimuksessa kiinnostavia ovat myös ne mekanismit, joilla hallitsevat diskurssit pyrkivät säilyttämään valta-asemansa ja hiljentämään muita diskursseja.⁹³ Interdiskursiivisessa näkökulmassa on emansipatorinen ulottuvuus siten, että se antaa tilaa myös vastarinnalle ja muutoksen mahdollisuudelle. Koska hallitsevien diskurssien tulee jatkuvasti neuvotella asemaansa uudelleen, on vaihtoehtoisilla diskursseilla mahdollisuus haastaa ja syrjäyttää vallitseva diskurssi. Missä on valtaa, siellä on myös vastarintaa.⁹⁴

5.3. Diskurssien tuottamat valtasuhteet

Valtasuhteet eivät ole näkyvillä ainoastaan diskurssien välisessä vuorovaikutuksessa. Tämän tutkimuksen kannalta itse asiassa olennaisempi on kysymys siitä, millaisen maailman aineistossa vahvimmin esillä olevat diskurssit tuottavat ja millaisia valtasuhteita ne pitävät sisällään, uusintavat ja legitimoivat. Kyse on siis diskurssien tuottamasta maailmankuvasta ja siihen asemoiduista ihmisistä, ryhmistä ja instituutioista.

Kriittisessä diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita diskursseista nimenomaan poliittisina ja ideologisina käytäntöinä. Faircloughin mukaan diskurssi poliittisena käytäntönä luo ja pitää yllä eri kollektiivien (luokkien, yhteisöjen tai ryhmien) välisiä valtasuhteita. Ideologisena käytäntönä diskurssi puolestaan tuottaa, luonnollistaa,

⁹¹ Vrt. Intertekstuaalisuus, jolla tarkoitetaan kaikkien tekstien avoimuutta ja vuorovaikutuksellisuutta toisiinsa nähden.

⁹² Fairclough 1992, 92 ja Mills 1997, 14-16.

⁹³ Milliken 2001, 139-140.

⁹⁴ Mills 1997, 39-46.

pitää yllä ja muuttaa maailman merkityksiä.⁹⁵ Diskurssilla saattaa siis olla poliittisia seurauksia tuottava ideologinen perusta. Seuraukset voivat olla esimerkiksi tiettyjen hierarkioiden tai valtasuhteiden legitimoimista tai ylläpitämistä. On hyvä huomata, että alistussuhteiden tuottaminen ei ole aina itsestään selvää tai räikeästi näkyvää, vaan se voi olla päältä päin hyvin kaunopuheista. Samoin yksi diskurssi voi seurauksiltaan olla sekä myönteinen että kielteinen näkökulmasta riippuen.⁹⁶ Toisaalta kaikilla diskursseilla ei välttämättä ole suoranaisia ideologisia seurauksia, vaan tämä riippuu yhteisöstä, jossa diskurssit vaikuttavat sekä tuohon yhteisöön tuotetuista valtasuhteista.⁹⁷

Jokinen ja Juhila ovat jaotelleet diskurssin sisäisiä valtasuhteita kolmen kysymyksen kautta⁹⁸. Ensinnäkin tulee pohtia mitä diskurssissa sanotaan tai tehdään eli millainen asiantila tuotetaan Saksan yhdentymisen kontekstista, millaisin sanoin ja sävyin siihen viitataan. Toiseksi tulee pohtia toimijoiden välisiä suhteita diskurssissa, jolloin mielenkiintoista on se, millaisia toimijoita diskurssien kautta luodaan ja millaiset ovat näiden toimijoiden – esimerkiksi itä- ja länsisaksalaisten tai poliittisen johdon ja kansalaisten – keskinäiset suhteet diskurssin tuottamassa maailmassa. Kolmas kysymys liittyy subjektipositioihin, jolloin ollaan kiinnostuneita siitä, millaisiin asemiin toimijat diskurssissa asetetaan. Parkerin mukaan diskurssi mahdollistaa tietynlaisten subjektien esiin astumisen ja asettaa näille erityisiä käyttäytymisodotuksia diskurssin luomien roolien ja positioiden kautta. Ihmisillä tai ryhmillä voi olla tietystä diskurssista riippumaton olemassaolonsa, mutta diskurssi tuottaa tälle objektille toisen todellisuuden ja antaa sille tietynlaisia mahdollisuuksia toimia ja kokea itsensä tämän diskurssin subjektina.⁹⁹ Subjektipositioihin liittyy läheisesti kysymys vallasta ja sen vaikutuksista. Foucault'n mukaan valtaa tulisi tutkia sen käytännön vaikutusten ja alistavien mekanismien kautta, jotka näyttäytyvät juuri subjektin tuottamisen prosessissa.¹⁰⁰ Kyse on minuuden ja identiteetin luomisesta diskurssien maailmaan 'sopivalla' tavalla. Tutkielmassa kysymys on

⁹⁵ Fairclough 1992, 67.

⁹⁶ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 42-43.

⁹⁷ Fairclough 1992, 91.

⁹⁸ Jokinen & Juhila 1993, 86.

⁹⁹ Parker 1992, 9-10.

ensisijaisesti siitä, millaisia rooleja ja subjektipositioita itä- ja länsisaksalaisille tarjotaan ja mitä odotuksia ja valtasuhteita näihin positioihin liittyy.¹⁰¹

Valta diskursseihin kiinnittyvänä ilmiönä nähdään ensisijaisesti tuottavana ja sosiaalisiin käytäntöihin kietoutuneena, joka luo mahdollisia käyttäytymisen muotoja ja rajoittavia käytäntöjä.¹⁰² Eräs vallan muoto on kyky tuottaa tietynlainen rakenne – esimerkiksi poliittinen tai yhteiskunnallinen – joka on jaettu toisistaan erillä pidettäviin osiin ja kyky hallita tuota rakennetta ja sen osia hierarkkisten suhteiden kautta.¹⁰³ Poststrukturalistisen näkökulman mukaan diskurssit ovat usein rakentuneet binääristen oppositioiden varaan, jolloin niiden suhteita määrittää termien keskinäinen epätasa-arvoisuus¹⁰⁴. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii tunnistamaan tällaiset suhteet diskursseista ja nostamaan ne esiin, jolloin keskustelu hierarkkisten suhteiden oikeutuksesta tehdään mahdolliseksi.

5.4. Kolmiportainen tutkimustehtävä

Tämän työn konkreettisen tutkimustehtävän voi pelkistää edellä sanotun perustella kolmiosaiseksi. Analyysissä pyrin ensinnäkin tunnistamaan ja nimeämään aineistossa vaikuttavat diskurssit, toiseksi tarkastelemaan diskurssien keskinäisiä suhteita ja tunnistamaan niiden joukosta hallitsevimmat diskurssit sekä kolmanneksi pohtimaan diskurssien luomaa sosiaalista todellisuutta ja niiden mahdolliseksi tekemiä seurauksia teoreettisessa viitekehyksessä hahmottelemastani kriittisestä näkökulmasta käsin. Jotta lukijan on helpompi seurata päättelyn kulkua ja arvioida tulkinnan perusteltavuutta tulosten esittelyn kohdalla, esittelen seuraavaksi ne keinot, joilla

¹⁰⁰ Foucault 1980, 97.

¹⁰¹ Vaikka subjektipositio ymmärretään ensisijaisesti itsen tuottamisena tietynkaltaisena, tässä työssä subjektipositioilla viitataan myös toisille tuotettuihin positioihin eli siihen millaisia rooleja ja minuuksia muille toimijoille luodaan.

¹⁰² Jokinen & Juhila 1993, 75 ja Mills 1997, 19-20. Foucault'n ymmärrys vallasta vaikuttaa tässä ajatuksessa taustalla. Valta ei ainoastaan kiellä tai rajoita toimintaa, vaan valta tulee nähdä laajempaan ja moniulotteisempaan voimaan ja verkostona, jolla on kyky muuttaa ja tuottaa asioita tietynlaisina. ks. esim. Foucault 1980, 119-120.

¹⁰³ Parker 1992, 13. "One aspect of power is the capacity to impose and maintain a particular structuring of some domain or other – a particular way of dividing it into parts, of keeping the parts demarcated from each other, and a particular ordering of those parts in terms of hierarchical relations of domination and subordination."

toteutan kolmiportaisen analyysini. Huomattavaa on kuitenkin, että koska diskurssianalyysiä ei voida esitellä mekaanisena aineiston käsittelyinä, seuraavan esittelyn tarkoituksena on ainoastaan listata ne seikat, joihin kiinnitän erityistä huomiota analyysiä tehdessäni.

5.4.1. Diskurssien tunnistaminen aineistosta

Ensimmäiseksi pyrin tunnistamaan ja nimeämään aineistossa vaikuttavat diskurssit. Suonisen mukaan diskurssit eivät esiinny aineistossa selkeinä kokonaisuuksina vaan pieninä paloina. Diskurssiksi tunnistetaan edellä sanotun mukaisesti sellaiset kielen käytön alueet, joilla tietty teema tehdään ymmärrettäväksi. Kyseessä ei ole esimerkiksi puheissa käsiteltyjen aihealueiden ryhmittely, vaan ne keskenään erilaiset tavat ja teemat, joiden kautta tietty aihe – tässä tapauksessa yhdentymisen, kansakunta sekä itä- ja länsisaksalaisuus – tehdään ymmärrettäväksi.¹⁰⁵ Mielessä on pidettävä se seikka, että diskurssi luo varsin koherentin näkemyksen kohteestaan, jolloin toisistaan eroavat tavat merkityksellistää kohde tulee tunnistaa eri diskurssien osiksi.

Diskurssien tunnistaminen liittyy kiinteästi tutkimuskysymykseen, sillä olennaista on, että tutkija rajaa kiinnostuksensa tiettyjen merkitysjärjestelmien ympärille. Toisin sanoen ollaan kiinnostuneita siitä, miten tietyt tutkimuksen kohteena olevat aihealueet merkityksellistetään.¹⁰⁶ Toisaalta tärkeää on myös, että pitäydytään sellaisissa eroissa ja ristiriidoissa, joita puheissakin käytetään¹⁰⁷. Esimerkiksi itä- ja länsisaksalaisuus eri tavoin merkityksellistyvinä kohteina eivät ole tässä omia konstruktioitani, vaan termejä käytetään myös aineistossa erottamassa niitä toisistaan. Diskurssien tunnistaminen on ”luovaa harkintaa”¹⁰⁸, jossa ei ole olemassa ainoita

¹⁰⁴ Milliken 2001, 138.

¹⁰⁵ Suoninen 1993, 50-51 ja Parker 1992, 6-7.

¹⁰⁶ Vrt. Suoninen 1993, 60. Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena oleva aihealue voidaan kiteyttää termeihin yhdentymisen, kansakunta sekä itä- ja länsisaksalaisuus, jotka merkityksellistyvät eri diskursseissa eri tavoin.

¹⁰⁷ Suoninen 1993, 50-51.

¹⁰⁸ Ibid.

oikeita vastauksia, mutta jossa tiettyyn tulkintaan päädytään perustellusti ja esittämällä ajattelun lähtökohdat riittävät tarkasti.

5.4.2. Diskurssien keskinäiset suhteet ja hegemonisten diskurssien paikantaminen

Aineistossa vaikuttaa useampia diskursseja, jolloin niiden keskinäiset suhteet ovat myös kiinnostavia tutkimuskysymyksen kannalta. Mitkä tavat merkityksellistä ovat hallitsevimpiä ja mitkä jäävät aineistossa vähemmälle? Vaientavatko hallitsevat diskurssit heikompiä ja alistettuja diskursseja? Onko eri diskurssien välillä avointa tai piilotettua ristiriitaa ja miten tuo ristiriita pyritään ratkaisemaan? Tukevatko tietyt diskurssit toisiaan ja millä tavoin?

Diskurssit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden diskurssien kanssa, jolloin yhdessä diskurssissa esiintyvät ristiriitaisuudet voidaan nähdä merkkeinä muiden diskurssien vaikutuksesta kyseessä olevaan diskurssiin. Joskus diskurssien keskinäisiä suhteita myös käsitellään eksplisiittisesti tekstissä, jolloin mielenkiintoisia ovat ne tavat, joilla tietyn diskurssin puolesta argumentoidaan.¹⁰⁹ Hegemonisten diskurssien tunnistamisen kautta voidaan parhaiten tulkita sitä sosiaalista todellisuutta, joka aineistossa tuotetaan. Diskurssien hegemonisoitumisen tapoja ja seurauksia pohdittaessa voidaan diskursseja käsitellä ikään kuin niillä olisi strategisia päämääriä, jolloin tarkastellaan sitä, mihin diskursseissa pyritään¹¹⁰. Tullakseen hegemoniseksi diskurssin on oltava jollain tavalla kiinnittynyt yhteiskunnan valtaapitäviin instituutioihin. Toisaalta tulee muistaa diskurssien jatkuva kamppailu, jolloin myös hegemonisten diskurssien on jatkuvasti uusinnettava valta-asemansa haastavia diskursseja vastaan.

Eräs tapa identifioida hegemoniset diskurssit aineistosta on kiinnittää huomiota siihen, miten useasti ja useassa yhteydessä tietyn diskurssin osat näyttäytyvät. Toinen tapa on pyrkiä tunnistamaan kaikkein itsestään selvimmät ja vaihtoehdottomimmat diskurssit, jolloin niiden vahvuus perustuu yleisiin 'totuuksiin' ja yhteiskunnan

¹⁰⁹ Parker 1992, 12-15.

arkijärkeen. Diskursseja voidaan tarkastella kysymällä, ovatko moninaisuus ja ilmiöiden monimutkaisuus väistyneet yksinkertaistamisen tieltä, jolloin tietoja tai käytäntöjä on luonnollistettu. Kyse on silloin siitä, että tiettyjen käytäntöjen sosiaalisesti tuotettu alkuperä pimittyä, jolloin ne alkavat näyttää luonnollisilta itsestäänselvyyksiltä.¹¹¹ Tällaisiin diskursseihin ja niiden esittämistapoihin saattaa äärimmäisessä muodossaan liittyä tietynlaisia faktuaalistamisstrategioita, jotka Juhila määrittelee ”vakuuttelun muodoiksi, joita käyttämällä jonkun tiedon totuusarvosta tulee niin suuri, että kyseinen versio vaikuttaa itsestään selvältä ja ainoalta oikealta. Sanotulla ja totuudella ei näytä olevan eroa vaan asiat saadaan näyttämään kiistattomilta tosiasioilta.”¹¹² Kiinnostavaa on tällöin tietenkin kiinnittää huomiota myös niihin asioihin, jotka puheissa näyttäytyvät faktoina ja totuuksina ja joita ei kuvitella voivan kyseenalaistaa. Diskurssien hegemonisoitumista pohdittaessa tulee kiinnittää huomiota niihin tapoihin, joilla diskursseista tehdään hallitsevia ja ”vastustamattomia”. Kiinnostavaa on myös, millä tavoin osia toisista merkitysjärjestelmistä vedetään tukemaan vallitsevaa diskurssia ja käänteisesti, miten vastustaviin diskursseihin suhtaudutaan.¹¹³

Kuitenkaan ainoastaan hegemoniset diskurssit eivät ole kriittisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena, vaan myös hallitsevaa diskurssia vastustavat, vaihtoehtoiset diskurssit tulee huomioida ja pohtia yhtäältä niiden eroa hegemoniseen diskurssiin ja toisaalta niiden mahdollisuuksia muuttaa vallitsevan diskurssin luomaa todellisuutta. Pitäen mielessä Fierken ja Connollyn näkemykset ’paremman’ kuvauksen mahdollisuudesta pohdin analyysin lopuksi myös vaihtoehtoisten diskurssien mahdollisuuksia eli sitä, millä tavoin hegemonisten diskurssien luomaa todellisuutta voitaisiin tulkita uudella ja kenties vähemmän hierarkkisella tavalla ja sitä, onko aineistossa näkyvillä vaihtoehtoisten diskurssien jälkiä. Tutkielman ensisijaisena tarkoituksena on siten tarkastella poliittisen eliitin tuottamaa hegemonista diskurssia yhdentymisestä ja kansakunnasta, mutta tämän lisäksi pyrkimyksenä on hegemonisen

¹¹⁰ Jokinen & Juhila 1993, 89-90.

¹¹¹ Jokinen & Juhila 1993, 81 & 90-91.

¹¹² Juhila 1993, 152.

¹¹³ Jokinen & Juhila 1993, 92-95.

diskurssin kriittisen tarkastelun kautta luoda tilaa vaihtoehtoisille diskursseille. Olennaista on tuottaa näkemys siitä, että asiat voidaan nähdä ja tulkita myös toisin.

5.4.3. Diskurssien tuottamien seurausten tulkinta

Diskurssien tunnistaminen aineistosta ja merkitysjärjestelmien keskinäisten suhteiden pohtiminen on pohjustusta analyysin varsinaiselle tehtävälle, joka on diskurssien tuottaman sosiaalisen todellisuuden suhteiden, merkitysten ja seurausten tulkinta. Kiinnostuksen kohteena on tällöin se, millä tavoin aineistoa hallitsevat hegemoniset diskurssit merkityksellistävät ja tuottavat kohteensa. Diskurssien tunnistamisen tarkoituksena on siten pohtia niiden funktioita eli sitä, mitä eri merkitysjärjestelmiin liittyvillä lausumilla tullaan tehneeksi. Diskurssien ideologiset ja poliittiset seuraukset eivät välttämättä ole läsnä analysoitavassa aineistossa vaan niitä voisi paremminkin kuvata aineistoon tukeutuvan spekulatiivisen päättelyn tuloksiksi.¹¹⁴

Ian Parker on eritellyt diskurssien seurausten pohdintaan liittyviä analyysin askeleita, joita hieman mukaillessa muodossa omassa analyysissäni seuran. Ensinnäkin kiinnitän huomiota siihen todellisuuteen, jonka diskurssi tuottaa ja siinä representoituihin objekteihin. Toiseksi tarkastelen diskursseja kontekstisidonnaisina ja pyrin sijoittamaan ne ajallisesti ja historiallisesti. Diskurssit eivät ole pysyviä, vaan muuttuvat vuorovaikutuksessa muiden diskurssien kanssa ja sisältävät useita kerroksia ja yhteyksiä muihin diskursseihin reflektoinnin kautta. Kolmanneksi kiinnitän huomiota diskurssien ja valtasuhteiden yhteispeliin ja niiden tuottamiin seurauksiin.¹¹⁵

Parkerin analyysiohjeiden lisäksi käytän diskurssien tuottamaa sosiaalista todellisuutta ja sen seurauksia pohtiessani valikoidusti Norman Faircloughin hahmottelemaa tekstianalyysiä. Faircloughin tekstianalyysi sopii kokonaisuudessaan paremmin vuorovaikutuksellisempien (esimerkiksi keskustelujen) tekstien tulkitsemiseen, mutta antaa myös erinomaisia keinoja tarkastella poliittisista puheista

¹¹⁴ Suoninen 1993, 54-55 & Jokinen & Juhila 1993, 97.

¹¹⁵ Parker 1992, 8-20.

löytyviä diskursiivisia elementtejä. En sovelta Faircloughin menetelmää koko teksteihin, vaan ennemminkin eri diskurssien lausumia edustaviin tekstikatkelmiin. Analyysini painotus on diskurssien tuottamalla sosiaalisella todellisuudella, jota Fairclough niin ikään käsittelee, mutta johon myös hänellä on varsin vähän mekaanisia analyysivälineitä tarjolla. Sen sijaan lingvistisen taustansa vuoksi Fairclough on kehittänyt tarkemmin kielen käyttöön ja sen lingvistisiin ominaisuuksiin liittyvän menetelmän. Faircloughin tekstianalyysiä soveltan erityisesti niiltä osin, kuin se keskittyy kysymyksiin sanastosta ja kieliopista. Sanaston kohdalla voidaan kiinnittää huomiota siihen tapaan, jolla sanasto heijastaa diskurssin maailmankuvaa luokittelemalla, käyttämällä tiettyjä mahdollisesti ideologisesti latautuneita sanoja, nimeämällä asioita ja rakentamalla erityisiä merkityssuhteita tiettyjen käsitteiden välille. Kieliopilliset piirteet puolestaan voivat paljastaa jotain siitä, miten tapahtumia ja sosiaalisia suhteita esitetään ja luodaan ja miten ihmiset ovat osallisina noissa tapahtumissa tai suhteissa. Kyse on siitä, millaiset kieliopilliset valinnat tekstiä hallitsevat, sillä valinnoilla voi olla merkittäviä vaikutuksia diskurssien tuottamalle kovalle.¹¹⁶ Myös tekstikatkelmien koheesio ja niiden sisältämät esiolettamukset ovat Faircloughin kiinnostuksen kohteena. Jotta teksti tai lause olisi koherentti, vaatii se tulkintaa ja tiettyjä esiolettamuksia, jotka tekevät tekstistä mielekkään. Esiolettamukset ja koheesio liittyvät arkijärkeen, joka ei ole eksplisiittisesti tekstissä läsnä, mutta sen olemassaolo on välttämätön tekstin ymmärrettävyydelle. Fairclough kutsuu tekstin esiolettamusten paljastamista termillä “gap-filling”.¹¹⁷ Pyrin analyysissä siten pohtimaan ja tulkitsemaan myös lausumien esiolettamuksia eli sitä, mikä on tietyn ajatuksen tai arkisen olettamuksen ’takana’.

6. AINEISTON ANALYYSI JA HEGEMONISET OSADISKURSSIT

Aineiston analyysissä osoittautui, että aineistoa hallitsee kolme hegemonista osadiskurssia. Olen tulkinnut nämä merkitysjärjestelmät osadiskursseiksi sen vuoksi, että ne voidaan tulkita toisistaan erillisinä kokonaisuuksina, mutta samaan aikaan

¹¹⁶ Fairclough 1989, 109-129.

¹¹⁷ Fairclough 1989, 77-83.

niiden tuottamat seuraukset ovat hyvin samansuuntaisia. Diskurssit näyttävät toimivan rinnakkaisina merkitysjärjestelminä, jotka tukevat toinen toistaan ja joiden pohjalta voidaan tulkita eräänlainen kokoava narratiivi yhdentymisestä ja kansakunnan nykyisestä tilasta. Olen nimennyt osadiskurssit yhtenäisyysdiskurssiksi, muutosdiskurssiksi ja velvollisuusdiskurssiksi. Nimi kuvaa kulloinkin sitä teemaa, jonka kautta diskurssi merkityksellistää tutkielman kohteet eli yhdentymisen, kansakunnan sekä idän ja lännen keskinäisen suhteen. Yhtenäisyys, muutos ja moraalinen velvollisuus ovat aiheita, jotka hallitsevat aineistoa ja joiden kautta kansakunnan representaatiota rakennetaan.¹¹⁸ Diskurssien hegemonisuus perustuu yhtäältä niiden tiheälle esiintymiselle aineistossa ja toisaalta niiden itsestään selvältä näyttävälle luonteelle. Diskurssien lausumat vaikuttavat luonnollisilta ja totuuden kaltaisilta tehden niiden kyseenalaistamisen vaikeaksi.

Osadiskursseja yhdistävänä tekijänä toimii niiden lännen ylivaltaa korostava ja tukeva funktio. Yhentyminen merkityksellistyy länsisaksalaisten arvojen ja teemojen kautta ja osadiskurssit tukevat toinen toistaan yhteisen 'päämäärän' eli lännen ylivallan tuottamisen hyväksi. Aluksi esittelen diskurssit ja käsittelen niiden keskinäisiä suhteita sekä hegemonisoitumisen tapoja. Tämän jälkeen pohdin tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin sitä sosiaalista todellisuutta ja seurauksia, jonka diskurssit tuottavat. Tulkitsen diskursseihin perustuvaa kansakunnan narratiivia ja sen mukaista kansallisen identiteetin määrittelyä, jolloin huomio kiinnittyy erityisesti diskurssien tuottamiin objekteihin eli tiloihin ja toimijoille tuotettuihin subjektipositioihin sekä niiden välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Havainnollistaakseni tulkintaani ja helpottaakseni analyysin tuloksiin johtaneiden päättelyketjujen seuraamista käytän tässä osiossa tarpeen mukaan suoria lainauksia aineistosta. Lainaukset on merkitty kursiivilla ja niiden käännökset ovat omiani.

¹¹⁸ Diskurssien nimeäminen on aina tutkijan harkittavissa ja tutkimuksen asetelmasta riippuu, mitä nimeämisellä halutaan korostaa. Tulee huomioida, että myös diskurssin tunnistaminen ja nimeäminen on aina jossain määrin poliittinen teko, jolla voidaan edistää tiettyjä päämääriä. ks. Parker 1992, 14-15. Tässä kohtaa olen kuitenkin pyrkinyt välttämään provosoivien nimikkeiden antamista hallitseville diskursseille, vaikka toisaalta samaan aikaan olen tietoinen siitä, että mikään nimi ei voi olla täysin neutraali.

6.1. Yhtenäisyysdiskurssi

Yhtenäisyysdiskurssi käsittelee kansakunnan ja valtion suhdetta ykseyden teeman kautta. Yhdentymiseen liitetään vahvoja ja ainoastaan myönteisiä adjektiiveja kuten iloa, kiitollisuutta ja onnea. Yhdentyminen oli *“...historian kallisarvoinen lahja, suuri onni meille saksalaisille – ja meillä on kaikki syyt iloita sen vuoksi ja olla sydämemme pohjasta kiitollisia.”*¹¹⁹ Yhdentymisen hetkellä *“suurin osa meistä tunsi iloa, kiitollisuutta, ylpeyttä sekä luottamusta.”*¹²⁰ Tällä hetkellä yhtenäisyys on jo itsestäänselvyys:

*“Arkipäivässä se (yhtenäisyys) on suurimmalle osalle jo itsestään selvää. Emme saa kuitenkaan koskaan unohtaa, miten vähän itsestäänselvyyttä vuoden 1990 menestyksessä oli, miten paljon rohkeutta, malttia, sinnikkyyttä ja miten monta pientä askelta tarvittiin!”*¹²¹

Yhdentyminen tapahtumana saa lähes myyttisiä ulottuvuuksia, joiden kautta se merkityksellistyy kiistatta myönteisessä valossa.

Vaikka yhdentymiseen liittyy ilon ja onnellisuuden tunteet, samalla kuitenkin joudutaan myöntämään, että kaikki ei olekaan vielä kunnossa. *“Tie, jonka olemme yhdessä – saksalaiset idässä ja lännessä – kuluneina seitsemänä vuotena jättäneet taaksemme, oli vaikea. Kukaan ei kiistä sitä.”*¹²² Tämä johtuu siitä, että pelkkä valtiollinen yhtenäisyys ei kuitenkaan ole riittävää, vaan lisäksi tarvittaisiin ns. sisäistä yhtenäisyyttä: *“Valitettavasti tämä ei koske vielä täysin maamme taloudellisia ja sosiaalisia rajoja eikä sitä, jota kutsutaan ‘sisäiseksi yhtenäisyydeksi’”*¹²³. Yhtenäisyys ominaisuutena jaetaan kahteen osaan, valtiolliseen ja sisäiseen, joista Saksan tapauksessa toinen on jo saavutettu, mutta toinen puuttuu

¹¹⁹ „...ein kostbares Geschenk der Geschichte, ein grosses Glück für uns Deutsche – und wir haben allen Grund, uns darüber zu freuen und von Herzen dafür dankbar zu sein.” Kohl 1997.

¹²⁰ “Die allermeisten von uns empfanden Freude, Dankbarkeit, Stolz und Zuversicht.” Herzog 1998.

¹²¹ “Im Alltag ist sie für die allermeisten längst selbstverständlich. Wir sollten aber nie vergessen, wie wenig selbstverständlich der Erfolg von 1990 gewesen ist, wie viel Mut und Besonnenheit, Welch langer Atem, wie viele kleine Schritte nötig waren!” Rau 2000.

¹²² “Der Weg, den wir gemeinsam – die Deutschen in Ost und West – in den vergangenen sieben Jahren zurückgelegt haben, war schwierig. Niemand wird das bestreiten.” Kohl 1997.

vielä. Yhtenäisyys ei voi olla täydellinen, ennen kuin molemmat osa-alueet ovat kunnossa. Sisäisen yhtenäisyyden puute on ongelmallista, sillä se heikentää samalla myös valtiollista yhtenäisyyttä. Yhtenäisyysdiskurssi tuottaa näin epätäydellisyyden tilan ja antaa ymmärtää, että asian korjaamiseksi on tehtävä jotain.

Epätäydellisyyden tila antaa aihetta pohtia, millaisena ominaisuutena tai ilmiönä sisäinen yhtenäisyys tarkemmin katsottuna määrittyy. Diskurssissa yhtenäisyys ymmärretään prosessiluontoisena liikkeenä, jolla on suunta ja päämäärä ja jonka kehitystä voidaan seurata. *“Kuitenkin on myös totta, että olemme päässeet pitkälle eteenpäin yhdentymisen jälkeen...Erittäin paljon on saatu aikaan.”*¹²⁴ Sisäisen yhtenäisyyden alkutilanne oli heikko, mutta nyt prosessissa ollaan jo päästy eteenpäin. Yhtenäisyys on ominaisuus, johon voidaan itse vaikuttaa ja jota voidaan oikein toimimalla viedä eteenpäin kohti täydellisyyttä. Yhtenäisyysdiskurssi käyttää sanoja kuten täytyä/tulla valmiiksi (sich vollenden) ja täydellinen (vollkommen), jotka merkityksellistävät yhtenäisyysprosessin päämäärän tädeksi ja kokonaiseksi, yhdeksi.

Yhtenäisyysdiskurssi rakentuu hienovaraisesti erilaisuuksien ja ykseyden väliselle vastakkainasettelulle. Ykseyden tiellä erot idän ja lännen välillä saattavat muodostua ongelmallisiksi. Erot tuotetaan diskurssissa kylläkin todellisina, mutta pikkuhiljaa väistyvinä. Vaikka tarkemmin ei eritellä, millaisista erilaisuuksista on kyse, ne merkityksellistyvät ennen kaikkea negatiivisina tunteina. Kansalaisille esitetään toivomus, että eroja lännen ja idän välillä ei tulevaisuudessa pidettäisi keinotekoisesti yllä ja näin vaikeutettaisi sisäisen yhtenäisyyden tavoitteen saavuttamista.

“Vaikeuksilla, väärinymmärryksillä ja vastenmielisyyden tunteilla, jotka vielä ajoittain tulevat esiin idän ja lännen välillä, ei tule olemaan heille (kouluikäisille lapsille) enää mitään merkitystä. He eivät tule enää lainkaan

¹²³ ”Für die wirtschaftlichen und sozialen Grenzen in unserem Land und für das, was man die ’innere Einheit’ nennt, gilt das leider noch nicht in vollem Umfang.” Schröder 1999.

¹²⁴ ”Wahr ist aber auch, dass wir seit der Wiedervereinigung weit vorangekommen sind... Es ist ungeheuer viel geleistet worden.” Kohl 1997.

tuntemaan niitä – elleivät vanhemmat pidä keinotekoisesti niiden muistoa yllä.”¹²⁵

Ongelmallisten erojen säilyttäminen tehdään epäilyttäväksi ja vastuu sisäisestä yhtenäisyydestä siirretään kansalaisille, joiden odotetaan toimivan tuon päämäärän saavuttamisen hyväksi. Merkittävää on, että erilaisuuksien säilyttäminen tuomitaan keinotekoiseksi, jolloin käänteisesti vahvistetaan mielikuvaa sisäisen yhtenäisyyden päämäärän luonnollisuudesta.

Yhtenäisyyden tarpeellisuus ja välttämättömyys liitetään tuleviin haasteisiin, joihin voidaan vastata parhaiten yhtenäisenä kansakuntana. Näin yhtenäisyyteen liitetään myyttisiä mielikuvia kansakunnasta, joka vastaa tuleviin haasteisiin yhtenäisenä rintamana. Toisaalta myös tulevien haasteiden toivotaan vaikuttavan siihen, että yhtenäisyys saavutettaisiin täydellisesti.

”Meidän tulisi yrittää säilyttää palanen tästä hengestä, kun nyt asetumme vastaamaan 2000-luvun haasteisiin...Myös Saksan sisäinen yhtenäisyys saavutetaan yhteisellä työllä näihin haasteisiin vastattaessa.”¹²⁶

Yhtenäisyysdiskurssin hegemonisoituminen perustuu pääosin luonnollistamiselle ja valtion ja kansan suhteen arkijärkeistämiseksi. Valtiollinen yhtenäisyys tuotetaan itsestäänselvyytenä ja lopullisena ratkaisuna Saksan kysymykseen. *”Ensimmäistä kertaa uuden historian aikana ei ole enää olemassa avointa Saksan kysymystä.”¹²⁷* Nykyinen tila on pysyvä ja näin ollen oikeutettu. Diskurssi perustuu valtiollisen ja sisäisen yhtenäisyyden väliseen suhteeseen, jossa valtiollinen yhtenäisyys merkityksellistyy ensisijaisena ja tärkeämpänä. Näin diskurssissa vaikuttaa perinteinen vahva kansa – vahva valtio –ajattelu, josta tehdään arkijärkeä: kansakunnan on oltava yhtenäinen, jotta valtio voisi menestyä. Sisäinen yhtenäisyys näyttäytyy diskurssissa varsin perinteisellä tavalla voimavarana, jolla kansakunta

¹²⁵ ”Die Schwierigkeiten, Missverständnisse und Ressentiments, die zwischen Ost und West noch gelegentlich aufflackern, werden für sie keine Bedeutung mehr haben. Sie werden sie gar nicht mehr kennen – es sei denn, Ältere halten künstlich die Erinnerung daran wach.” Kohl 1997.

¹²⁶ ”Wir sollten versuchen, ein Stück von diesem Geist zu bewahren, wenn wir uns jetzt den Herausforderungen des 21. Jahrhunderts stellen...In der gemeinsamen Arbeit an diesen Herausforderungen wird sich auch die innere Einheit Deutschlands vollenden.” Kohl 1997.

mahdollistaa pärjäämisensä tulevaisuudessa uusien haasteiden keskellä. Sisäinen yhtenäisyys ei kuitenkaan välttämättä merkityksellisty diskurssissa arvona sinänsä, vaan nimenomaan suhteessaan valtioon.

Yhdentymisen merkityksellistäminen yksiselitteisen myönteisenä tapahtumana on myös osa hegemonista luonnollistamisstrategiaa. Tällä tavoin ei anneta tilaa tai mahdollisuutta tätä tulkintaa vastustaville puheenvuoroille. Vaikka kuluneiden vuosien ongelmat ja vaikeudet myönnetäänkin, ne onnistutaan liittämään sisäisen yhtenäisyyden puutteeseen, jolloin ei vaaranneta valtiollisen yhtenäisyyden legitimitettä. Sisäinen yhtenäisyys liitetään lisäksi vahvemmin kansalaisiin ja näin vastuu sisäisen yhtenäisyyden saavuttamisesta ja sitä kautta ongelmien ratkaisemisesta siirretään ihmisille itselleen. Tämä on mielenkiintoinen esimerkki yksinkertaistamisen mekanismista, jonka avulla diskurssi suojaa varsinaisen kohteensa eli valtiollisen yhtenäisyyden tyytymättömyyden ja kyseenalaistamisen ulottumattomiin.

Tältä pohjalta mielenkiintoista onkin tarkastella sitä, millä tavoin sisäisen yhtenäisyyden katsotaan olevan mahdollista saavuttaa. Sisäisen yhtenäisyyden ongelma rakentuu idän ja lännen välisen vastakkain asettelun varaan. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan sitä suhdetta, jonka muutosdiskurssi idän ja lännen välille luo ja tarkastelen niitä mekanismeja, joilla ristiriitaa yhtäältä yhden saksalaisuuden ja toisaalta idän ja lännen vastakkainasettelun välillä pyritään sovittamaan. Tässä näkyy osadiskurssien toisiaan tukeva järjestelmä: kun yhtenäisyysdiskurssi tuottaa päämääräkseen yhden saksalaisuuden, muutosdiskurssi tuottaa tuon päämäärän saavuttamiseen tarvittavat ratkaisut.

6.2. Muutosdiskurssi

Itä ja länsi merkityksellistyvät muutosdiskurssissa erillisinä kokonaisuuksina. Vaikka yhtenäisyyden merkitystä ja tarvetta korostetaan, samalla kuitenkin tullaan

¹²⁷ ”Zum ersten Mal in der neueren Geschichte gibt es keine offene deutsche Frage mehr.” Kohl 1997.

uusintaneeksi idän ja lännen välistä erottelua kielellisten käytäntöjen kautta puhumalla niistä erikseen. Mielenkiintoista on, että yhtenäisyyden saavuttaminen liitetään vahvasti idän rakennusprosessiin. *“Uusien osavaltioiden rakennusprosessia ei ole vielä missään nimessä saatu päätökseen, sisäistä yhtenäisyyttä ei olla vielä läheskään täydellisesti saavutettu.”*¹²⁸ Kun tällä tavoin samassa lauseessa yhdistetään idän rakennus ja sisäinen yhtenäisyys, luodaan mielikuva, että asioilla on todellakin jokin yhteys: yhtenäisyys on saavutettavissa idän rakentamisen ja uudistamisen kautta. Itä on ongelma yhtenäisyyden tiellä ja tuo ongelma voidaan ratkaista muutoksen eli uudelleenrakentamisen ja talouden kohentamisen avulla.

*“Tarvitaan suuria ponnisteluja, jotta neljän vuosikymmenen aikaisen kommunistihallinnon taakka saadaan purettua.”*¹²⁹ Jaon aikana itä ajautui väärille teille, joten yhdentymisen jälkeen vaaditaan suuria ponnisteluja, jotta itä saataisiin takaisin raiteilleen. Koska itä on se, joka tulee muuttaa yhdentymisen taakan keventymiseksi, asetetaan myös vastuu sisäisestä yhtenäisyydestä juuri idän osalle.

Vaikka itä tuotetaan taakkana, korostetaan kuitenkin varsin positiiviseen sävyyn idässä jo tapahtuneita muutoksia. Idän ongelma alkaa pikkuhiljaa asettua, kunhan taloutta saadaan kuntoon. Muutos on positiivista ja samalla diskurssi korostaa eroa entiseen, joka määritellään yksiulotteisen negatiiviseksi.

*“Kaupungit ja kylät muuttuvat: keskustojen betoninharmaa on jo monessa paikassa väistynyt uuden värikkään moninaisuuden tieltä.”*¹³⁰ *“Sen jälkeen on viidessä uudessa osavaltiossa yhteisvoimin saavutettu ja saatu aikaan erinomaisia tuloksia. Keskustojen uudistettu loisto, moderni infrastruktuuri, ympäristön paraneminen – kaikki tämä puhuu puolestaan.”*¹³¹

¹²⁸ ”Der Aufbauprozess in den neuen Ländern ist keineswegs abgeschlossen, die innere Einheit noch längst nicht vollendet.” Schröder 1999.

¹²⁹ ”Es bedarf grosser Anstrengungen, die Lasten von vier Jahrzehnten kommunistischer Herrschaft beiseite zu räumen.” Kohl 1997.

¹³⁰ ”Die Städte und Dörfer verändern sich: Das Betongrau der Innenstädte ist bereits vielerorts einer neuen, farbigen Vielfalt gewichen.” Kohl 1997.

¹³¹ ”Seitdem ist mit vereinter Kraft in den fünf neuen Ländern Ausserordentliches geleistet und erreicht worden. Der erneuerte Glanz der Innenstädte, die moderne Infrastruktur, die Heilung der Umwelt – all das spricht für sich.” Rau 2000.

Faircloughin tekstianalyysiin tukeutuen voidaan huomata, että yksittäiset sanavalinnat osoittavat, miten entinen itä määritellään harmaaksi, vanhanaikaiseksi ja 'sairaaksi' ja miten yhdentymisen tuoma muutos vie itää tervehdyttävämpään suuntaan. Teksti rakentaa entisen ja nykyisen idän välille arvottavia merkityssuhteita käyttämällä sanapareja kuten harmaus – värikyvyys, yksitoikkoisuus – moninaisuus, vanhanaikainen – uudistettu/moderni, pimeys – loisto, sairaus – terveys siten, että jälkimmäinen termi kuvaa sitä olotilaa, johon muutoksen kautta ollaan matkalla. Tähän liittyy vahvasti lupaus paremmasta huomisesta ja samalla rakennetaan kuilua entisen idän ja uuden, länsimaistuvan idän välille.

Uudistuksista huolimatta diskurssi muistuttaa, miten taakka ei ole vielä kokonaan purettu. *“Jokaiselle tulee olla selvää, että idän jatkuva rakentaminen vaatii suunnattomia voimanponnistuksia myös seuraavina vuosina.”*¹³² Samalla kun idän muutostarve tuotetaan itsestään selvänä, viitataan implisiittisesti siihen, miten länsi puolestaan pysyy entisen kaltaisena ja muuttumattomana. Länsi näyttäytyy diskurssissa normaalina ja ongelmattomana, staattisena ja liikkumattomana esikuvana idälle. Diskurssi tuottaa lännen ikään kuin mallina idälle niistä normeista, jotka myös sen tulee täyttää, jotta koko Saksan yhtenäisyys olisi mahdollinen. Muutosdiskurssin ja koko aineiston keskeisin binäärinen oppositiopari itä – länsi tuottaa hierarkiasuhteen, joka arvottaa lännen itää korkeammalle ja tarkastelee itää ennen kaikkea sen valossa, miten se määrittyy suhteessa korkeampiarvoiseen länteen.

Välillä itä ulkoistetaan diskurssista käsin ja puhujan oma positio näyttäytyy läntisenä: *“Varsinkin silloin osoittautui, että federalistinen järjestelmämme kykenee hallitsemaan myös suurimpia haasteita.”*¹³³ Kun viitataan yhdentymisen tuomaan haasteeseen ja puhutaan nimenomaan *meidän* järjestelmästä, joka tuolloin oli kuitenkin ainoastaan länsisaksalainen, ulkoistetaan itä puhujan omasta näkökulmasta käsin ja diskurssissa näyttäytyy selkeä me – he –asetelma: 'meidän järjestelmämme mahdollisti heidän mukaan ottamisen'. Sama on myös näkyvässä, kun käsitellään

¹³² ”Jedem muss klar sein, dass der weitere Aufbau Ost auch in den nächsten Jahren eine enorme Kraftanstrengung erforderlich macht.” Kohl 1997.

lännen solidaarisia velvollisuuksia itää kohtaan. *“Paljon on saavutettu. Silti me emme voi myöskään tulevaisuudessa luopua solidaarisuudesta ja avunannosta idän rakentamisessa.”*¹³⁴ 'Me' viittaa 'meihin länsisaksalaisiin ja poliitikoihin', jotka ovat samalla puolella. Itä on jossain 'tuolla' ja me olemme 'täällä' ja meidän tulee nyt sitten auttaa 'noita tuolla'.

Muutosdiskurssin strategiassa on näkyvillä malli, johon Connolly viittaa läntisen toiseuden kohtaamisen strategioita eritellessään: toinen eli itä pyritään neutraloimaan muuntamalla se itsen eli tässä tapauksessa lännen kaltaiseksi. Kyse ei ole ainoastaan taloudellisista ja yhteiskunnallisista muutoksista, vaan myös kansallisen identiteetin määrittelyn tasolla tapahtuvasta erilaisuuden kohtaamisesta. Itä merkityksellistyy hegemonisessa muutosdiskurssissa toiseksi, joka on ongelmallinen ja vaaraksi itselle ja tämän vuoksi muutettava. Tässä näkyy idän ja lännen kohtaamisen kontekstin hierarkkinen ulottuvuus: yhdentymisen oli mahdollista, mutta ainoastaan lännen ehdoilla. Samalla tavalla myös kansallista identiteettiä rakennetaan niin ikään lännen ehdoilla.

Muutosdiskurssin hegemonisuus perustuu vaihtoehdottomuuteen ja luonnollistamiseen. Diskurssin lähtökohtana voidaan pitää länsisaksalaisia arvoja, jotka merkityksellistyvät 'oikeina' ja pysyvinä ja joiden pohjalta myös yhdentynyttä Saksaa rakennetaan. Näyttää luonnolliselta, että juuri itää tulee muuttaa lännen pysyessä samankaltaisena ja on selvää, että idän muutokset ovat vieneet tilannetta parempaan suuntaan. Tilanteelle ei ole löydettävissä vakavasti otettavia vaihtoehtoja, sillä *”Eihän nyt kukaan voi tosissaan haluta vanhaa DDR:ää takaisin.”*¹³⁵ Nykyiselle tilanteelle ainoa vaihtoehto olisi siis siirtyminen vanhaan DDR-järjestelmään. Muutosdiskurssin mukaan lännen ja idän yhdistämisessä ei näytä olevan olemassa keskitietä tai kolmatta, mahdollisesti tasa-arvoisempaa vaihtoehtoa, vaan ainoa

¹³³ ”Nicht zuletzt hat sich damals gezeigt, dass unser föderales System auch grösste Herausforderungen meistern kann.” Rau 2000.

¹³⁴ ”Vieles ist erreicht worden. Dennoch werden wir auf Solidarität und Hilfe beim Aufbau Ost auch in Zukunft nicht verzichten können.” Schröder 1999.

¹³⁵ ”Dennoch kann sich nun wirklich niemand die alte DDR zurückwünschen.” Rau 2000.

'todellinen' vaihtoehto on idän neutraloiminen ja muuntaminen länsimaisemmaksi tai 'eurooppalaisemmaksi' lännen pysyessä entisellään.

6.3. Velvollisuusdiskurssi

Yhtenäisyysdiskurssin ja muutospurssin tuottamaa tilannetta tukee edelleen velvollisuusdiskurssi, joka merkityksellistää yhdentymisen ennen kaikkea ulkopoliittikan moraalisenä mahdollisuutena ja velvollisuutena sovittaa historian vääryydet. Velvollisuusdiskurssin yhteys kahteen muuhun osadiskurssiin on piilotetumpi kuin edellä käsitelty selkeämpi päämäärä (yhtenäisyys) vs. keino (muutos) –malli, mutta yhteys tulee esille tarkemman tarkastelun kautta.

Velvollisuusdiskurssi merkityksellistää yhdentymisen ennen kaikkea ulkopoliittiseksi käännekohdaksi, johon liitetään uuden alun mahdollisuus ja tilaisuus entisten syntien sovittamiseen. Muut valtiot ovat osoittaneet luottamusta saksalaisten kykyyn hoitaa ulkopoliittikkaansa suvereenina valtiona ja näin antaneet Saksalle mahdollisuuden historian hyvittämisksi. Yhdentymistä edeltävä aika oli herkkää aikaa jo senkin vuoksi, että Saksa historiansa vuoksi oli epävarmuustekijä Euroopassa. *“Sen kaltaisiin kysymyksiin...tuli suhtautua vakavasti Saksan historia huomioon ottaen.”*¹³⁶ Yhdentymiseen liitetään kiitollisuus muita valtioita kohtaan, jotka ovat omalta osaltaan olleet mahdollistamassa sen tapahtumista. Toisaalta ansio yhdentymisen mahdollisuudesta annetaan myös Länsi-Saksan länteen sitoutuneelle poliittiselle linjalle.

*“Ainoastaan liittotasavallan vakaa ankkuroituminen eurooppalais-atlanttiseen liittoon ja kumppaneidemme tuki mahdollistivat sen, että Saksa saattoi yhtenäisenä valtiona saavuttaa täyden suvereniteetin.”*¹³⁷

¹³⁶ ”Solche Fragen...mussten im Blick auf die deutsche Geschichte ernst genommen werden.” Kohl 1997.

¹³⁷ ” Nur die feste Verankerung der Bundesrepublik im europäisch-atlantischen Bündnis und die Unterstützung durch unsere Partner hat es ermöglicht, dass Deutschland als geeinter Staat seine volle Souveränität erlangen konnte.” Schröder 1999.

Saksan ulkopoliittinen linjaus ei ole olennaisesti muuttunut yhdentymisen myötä siinä mielessä, että Länsi-Saksan aloittama länteen sitoutunut linja jatkuu edelleen.

*“Yhdentynyt Saksa on onnistuttu asettamaan ilman katkoksia ja ikään kuin täysin luonnollisesti vanhan Saksan liittotasavallan ulkopoliittiseen traditioon. Saksa ei ole kansainvälisesti epävarmuutta tuottava vaan tasapainottava tekijä.”*¹³⁸

Itä-Saksan liittäminen Länsi-Saksaan ei ole tuonut sanottavasti uutta Saksan ulkopoliittikkaan, vaan yhdentynyt Saksa jatkaa Länsi-Saksan hyväksi havaitulla linjalla. Tämä korostaa lännen ylivaltaa ja sitä, että idän on mukauduttava länteen. Yhdentymisen esitetään luonnollisena jatkumona Länsi-Saksan politiikalle. Länsi-Saksan ulkopoliittisen linjauksen jatkuminen liitetään myös tasapainoon, jolloin tuetaan muutosdiskurssin tuottamaa mielikuvaa lännestä tasapainottavana ja pysyvänä elementtinä, jonka vastakohtana itä näyttäytyy arvaamattomampana ja liikkuvana. Yhdentymisen on kuitenkin tietyllä tavalla 'kesyttänyt' idän tuoden sen lännen tasapainoiseen suojaan.

Olennaisin ero kylmän sodan aikaiseen Länsi-Saksaan on kuitenkin yhdentyneen Saksan uusi ja aktiivisempi rooli kansainvälisessä politiikassa, johon liittyy mahdollisuus ja velvollisuus historian hyvittämiseen.

*“Mutta me tiedämme myös, että meidän tulee ottaa vastaan laajentunut vastuumme Euroopan rauhan ja tasapainon suojelemisessa. Oli selvää alusta alkaen, että yhdentynyt Saksa ei voisi piiloutua maailmanpolitiikan nurkkaan.”*¹³⁹

Vaikka yhdentymisen ei muuttanut ulkopoliittikan kurssia, on se kuitenkin vaikuttanut siihen, että Saksalla on entistä aktiivisempi rooli maailmanpolitiikassa, johon sen oma historia velvoittaa. Se on saanut osakseen luottamusta ja nyt on aika

¹³⁸ ”Es ist gelungen, das wiedervereinte Deutschland ohne Brüche, gleichsam ganz natürlich in die aussenpolitische Tradition der alten Bundesrepublik Deutschland zu stellen. Deutschland ist international kein Faktor der Unsicherheit, sondern der Stabilität.” Kohl 1997.

¹³⁹ ” Wir wissen aber auch, dass wir unsere gewachsene Verantwortung für den Schutz von Frieden und Stabilität in Europa annehmen müssen. Es war von Anfang an klar, das das vereinte Deutschland sich nicht in eine Nische der Weltpolitik wegducken kann.” Kohl 1997.

osoittaa olevansa luottamuksen arvoinen. Kun Saksan ulkopoliittiseen rooliin liitetään sen oma historia ja siitä seuraava syyllisyys, tuotetaan tilanne, jossa uuden roolin kyseenalaistaminen olisi ennen muuta moraalinen kysymys.

“Auschwitzin rikokset ovat painuneet ihmisten muistiin ikuisiksi ajoiksi. Tätä asiaa ei voi työntää mielestään, unohtaa eikä sen alle voi vetää minkäänlaista ’lopetusviivaa’. Vain sillä, joka hyväksyy historian, on mahdollisuus voittaa se...Tietoisina menneisyydestämme, tulevaisuus velvoittaa.”¹⁴⁰

Uusi rooli on uudenlaisen kunnian hankkimisen ja maineen palauttamisen paikka. *“Uusiin haasteisiin kuuluu kumppaneidemme odotus – ja moraalinen velvollisuutemme – ottaa osaksemme suurempi taakka rauhan suojelemisessa.”¹⁴¹* Rauhan ja vapauden puolustajan rooli näyttäisi muodostavan yhdentyneen Saksan ulkopoliittisen statuksen perustan.

“Tällaisena päivänä voimme olla rauhassa ylpeitä siitä, että yhdentynyt Saksa kantaa vastuunsa Euroopassa ja Euroopan hyväksi...Meidän tulisi olla sitä tietoisempia siitä, millaisen historiallisen panoksen yhdentynyt Saksa tuo Euroopan rauhalle ja tasapainolle...”¹⁴²

Samalla korostetusti puhutaan nimenomaan yhdentyneestä Saksasta, ei pelkästään Saksasta. Valtiollinen yhtenäisyys mahdollistaa sen, että Saksa voi toimia aktiivisena ja suvereenina toimijana kansainvälisessä politiikassa ylevien päämäärien hyväksi. Näin yhdentyminen tuotetaan myös ulkopoliittikan kautta myönteisenä tapahtumana.

Kolmannen osadiskurssin hegemonisuus perustuu moraaliin ja tunteisiin vetoamiseen. Yhdentyneellä Saksalla on tilaisuus sovittaa menneisyytensä ja olisi moraalisesti arveluttavaa kyseenalaistaa tätä tehtävää. Tämän tutkielman kannalta

¹⁴⁰ ”Die Verbrechen von Auschwitz sind auf alle Zeiten in das Gedächtnis der Menschen eingebrannt. Hier kann es kein Verdrängen, kein Vergessen, keinen wie immer gearteten ’Schlussstrich’ geben. Nur wer die Geschichte annimmt, hat auch die Chance, sie zu überwinden... Unserer Vergangenheit bewusst, der Zukunft verpflichtet.” Schröder 1999.

¹⁴¹ ”Zu den neuen Herausforderungen gehört die Erwartung unserer Partner – und unsere moralische Verpflichtung -, einen grösseren Teil der Last beim Schutz des Friedens zu übernehmen.” Kohl 1997.

¹⁴² ”Dass das vereinte Deutschland seiner Verantwortung in und für Europa gerecht wird – darauf dürfen wir an einem Tag wie dem heutigen ruhig auch etwas stolz sein...Um so bewusster sollten wir uns sein, welcher historischen Beitrag das vereinte Deutschland...zu Frieden und Stabilität in Europa leistet...” Schröder 1999.

mielenkiintoisempaa on kuitenkin se, että samalla kun yhdentyneelle Saksalle asetetaan moraalisesti korkea-arvoisia tavoitteita, tullaan vahvistaneeksi sitä asetelmaa, jonka yhtenäisyys- ja muutosdiskurssi tuottavat. Yhdentyneellä Saksalla on velvollisuuksia, jotka koskevat koko kansaa yhteisen historian vuoksi ja jotka voidaan hoitaa parhaiten yhtenäisenä kansakuntana ja vahvana valtiona. Näin ollen sisäinen yhtenäisyys on ennakkoehto myös onnistuneelle historian hyvittämiselle. Samalla velvollisuusdiskurssi argumentoi lännen ylivallan puolesta toteamalla, miten onnistunut Länsi-Saksan sodanjälkeinen ulkopoliittikka on ollut ja miten tärkeää on, että sama linja jatkuu myös yhdentymisen jälkeen. Näin tuetaan näkemystä lännen pysyvistä positioista ja käänteisesti idän muutostarpeesta. Tämä on esimerkki tilanteesta, miten äkkiä katsottuna positiivisia seurauksia tuottava diskurssi (Saksan rauhanomaista ulkopoliittikkaa tukeva velvollisuusdiskurssi) voi tukea toisia diskursseja (sisäistä yhtenäisyyttä ja idän muutostarvetta korostavat), joiden seuraukset voivat olla varsin hierarkkisia ja epätasa-arvoisia.

Parkerin mukaan diskurssien vuorovaikutuksen kautta tulee pohtia, miten diskurssit tukevat toisiaan ja uusintavat valtasuhteita¹⁴³. Kolme hegemonista osadiskurssia toimivat rinnakkaisina ja toisiaan tukevinä merkitysjärjestelminä, joilla jokaisella on oma erillinen teemansa ja tavoitteensa, mutta jotka yhdessä muodostavat varsin läntisen kertomuksen Saksan yhdentymisestä ja nykytilanteesta. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan diskurssien tuottamaa todellisuutta ja sen mukaista kansakunnan ja kansallisen identiteetin narratiivia. Pyrin kaiken aikaa pitämään mielessä edellä käsiteltyjen teoria- ja metodiosuuksien muodostaman viitekehyksen ja kiinnittämään erityistä huomiota diskurssien tuottaman todellisuuden valtasuhteisiin.

7. DISKURSIIVINEN TODELLISUUS JA NARRATIIVI KANSAKUNNASTA

7.1. Järjestystä tuottavat tilat

Jatkossa tarkastelen osadiskurssien tuottamaa todellisuutta yhtenä kokonaisuutena eli kohteena on diskurssien yhteisvaikutuksena rakentuva kuva yhdentymisestä ja

kansakunnasta. Diskurssien tuottama yhteisvaikutus voidaan tulkita eräänlaisena kansakunnan kertomuksena, joka pitää sisällään erilaisia tiloja, toimijoita, subjektipositioita ja sosiaalisia suhteita. Tulkitsemisen kertomuksen pyrkimyksenä määritellä kansallista identiteettiä ja idän ja lännen välistä suhdetta. Identiteettiä voidaan tutkia sen narratiivisen ontologian kautta, jolloin kyse on siitä, millaisena tietty toimija/tila esitetään ja millaisia määreitä siihen liitetään. Kansakunnan narratiivi on myös tapa tuottaa järjestystä ja rajoja maailmaan. Poststrukturalistisen näkökulman mukaan järjestys on aina jollain tavalla pakotettu ja sulkee ulkopuolelleen siihen 'sopimattomia' elementtejä.

Parker kehottaa kiinnittämään huomiota diskurssien tuottamiin objekteihin. Objekti ymmärretään tässä sekä kokonaisena diskurssin tuottamana todellisuutena että sen osina ja elementteinä. Objekteille – tässä tutkimuksessa ennen kaikkea ihmisille, ryhmille ja abstraktimmin ymmärrettäville tiloille kuten idälle ja lännelle – luodut roolit tuottavat toimijuuden ja subjektipositiot, joihin liittyvät odotukset ja ominaisuudet ovat tutkielman kiinnostuksen kohteena.¹⁴⁴ Aineistosta hahmottuva narratiivi luo kaksitahoisen tilan, ulkoisen ja sisäisen, johon se kohteensa eli yhdentyneen Saksan sijoittaa. Ulkoinen tila käsittää kansainvälisen politiikan kentän, jossa yhdentynyt Saksa näyttäytyy kokonaisena ja rajoiltaan selkeänä. Tässä tilassa yhdentynyt Saksa on täysivaltainen toimija, jolla on erityisen kunniakas tehtävä Euroopan ja maailmankin rauhan puolustamisessa. Yhentyminen on juuri se käännekohta, joka on mahdollistanut nykytilanteen ja tehnyt Saksasta kokonaisen. Narratiivin tuottama sisäinen tila eli valtion rajojen sisäpuoli näyttäytyy vielä toistaiseksi keskeneräisenä sisältäen kaksi toisistaan erillistä osiota, idän rakennustyömaan ja lännen valmiin mallipuoliskon. Kuitenkin viitataan siihen, miten tämä tila on vain väliaikainen, sillä kunhan idän rakennus- ja muutosprosessi on ohitse, myös sisätila näyttäytyy selkeänä ja kokonaisena. Pyrkimyksenä on eheiden ja rajoiltaan selkeiden tilojen tuottaminen. Sisäiset rajat tai erilaisuudet uhkaavat luotujen tilojen olemassaoloa ja legitimeettiä, joten ne täytyy häivyttää ja poistaa. Erojen poistaminen näyttäisi olevan diskurssien pohjalta muodostuvan kansakunnan

¹⁴³ Parker 1992, 17-20.

representaation päämääränä. Vaikka eroilla viitataan elintasollisiin ja yhteiskunnallisiin eriävyyksiin, kyse on samalla myös identiteetin tasolla tapahtuvasta määrittelystä.

Perinteinen kansainvälisen politiikan tutkimus todennäköisesti kiinnittäisi huomionsa nimenomaan diskurssien tuottamaan ulkoiseen tilaan ja toteaisi Saksan yhdentymisen tuottaneen myönteisiä seurauksia ja jättäisi sisäisen tilan tarkastelun vähemmälle. Tässä tutkielmassa kuitenkin olen kiinnostunut juuri tuosta sisäisestä tilasta ja sen tuottamista subjektipositioista ja valtasuhteista. Tarkoitukseni on samalla kiinnittää huomiota siihen, miten perinteisestä näkökulmasta katsottuna tietty tapahtuma – Saksan yhdentyminen – voidaan tulkita yksinomaan myönteisessä valossa jättäen huomiotta ne 'sisäiset' mekanismit, joilla ihmisiä asetetaan eriarvoiseen asemaan. Kriittinen tutkimus ei tee eroa sisäisen ja ulkoisen tai valtiollisen ja kansainvälisen politiikan välillä, vaan nimenomaan pyrkii paljastamaan niitä hierarkioita ja epätasa-arvoisuuksia, joita tuotetaan ja vahvistetaan luomalla rajoja ja järjestystä kaikissa tiloissa.

Aineiston analyysi on jo osoittanut sen, miten yhdentyminen tuotetaan yksinomaan myönteisessä valossa ja miten idän ja lännen vastakkainasettelun hierarkkinen suhde luonnollistetaan ja oikeutetaan hegemonisten diskurssien yhteisvaikutuksen ansiosta. Tämä valta-asetelma näyttäytyy entistä selkeämpänä, kun tarkastellaan diskurssien tuottamia subjektipositioita itä- ja länsisaksalaisille. Ringmarin mukaan identiteetti perustuu ensisijaisesti toimijuuteen¹⁴⁵, jolloin subjektipositioiden kautta tuotetut mielikuvat itä- ja länsisaksalaisuudesta toimivat merkittävänä osina kansakunnan identiteetin narratiivia. Seuraavaksi pohdin millaisia toimijoita ja subjektipositioita diskursseissa luodaan ja mitkä ovat näihin liitettävät määreet, merkitykset ja keskinäiset suhteet.¹⁴⁶ Kiinnostavaa on myös, miten lukkiutuneita ja jäykkiä nämä

¹⁴⁴ Parker 1992, 8-12.

¹⁴⁵ Ringmar 1996, 74-75.

¹⁴⁶ Parker 1992, 8-12.

subjektipositiot ovat eli kuinka paljon liikkumavaraa ne toimijoille kyseisen diskurssin puitteissa suovat.¹⁴⁷

7.2. Kunnan kansalaisen subjektipositiot

Samalla tavoin kuin itä ja länsi mielletään erillisinä kokonaisuuksina ja yksikköinä, rakentuvat itä- ja länsisaksalaisten subjektipositiot eri tavalla ja eri sisältöisinä. Molemmat aineiston subjektipositiot tukevat diskurssien yhdentymismyönteistä linjaa eli positioiden luomat roolit ja niiden mukainen odotettu käyttäytyminen on osa valtiollista yhtenäisyyttä tukevaa 'strategiaa'. Olen tulkinut subjektipositiot ns. kunnan kansalaisen positioiksi, jolla viitataan siihen tehtävään, joka niillä näyttää olevan. Sekä itä- että länsisaksalaisten odotetaan tukevan yhdentymistä ja yhtenäisyyden muodostumista, mutta hyvin erityyppisistä positioista lähtien. Täten tapa, jolla itä- ja länsisaksalaisuus tuotetaan, itse asiassa uusintaa eroa ryhmien välillä yhtenäistämisen sijaan.

Samoin kuin idän ja lännen suhteessa yleisemminkin, itäsaksalaisten positio määrittellään länsisaksalaisuutta tarkemmin. Myös tämä on merkittävää, sillä itäsaksalaisuuden monisanaisempi määrittely tukee aiempaa päätelmää siitä, että itä mielletään jollain tavalla ongelmallisena ja muutoksen alaisena olevana. On tärkeää pyrkiä luomaan subjektipositio, joka määrittelee idän eli toisen ja tuntemattomamman siten, että se on helpompi hallita. Länsi ja myös länsisaksalainen subjektipositio on yksiulotteisempi ja staattisempi, jopa passiivinen. Toimijuus liitetään itään ja itäsaksalaisiin ja juuri tuon toiminnan hallinnan kautta pyritään tuottamaan järjestystä yhdentyneessä Saksassa.

7.2.1. Sankarillinen itäsaksalainen

Itäsaksalainen subjektipositio kulminoituu tietynkaltaiseen sankarimyyttiin, joka nostaa esiin itäsaksalaiset diktatuurin rauhanomaisina kaatajina, yhdentymisen

¹⁴⁷ Jokinen & Juhila 1993, 92.

aloitteentekijöinä ja yhentyneen Saksan ahkerina ja väsymättöminä uudisrakentajina. Sankarimyytti tuottaa itäsaksalaiset DDR:n vastustajina ja rauhanomaista vastarintaa tehneinä toimijoina, jotka lopulta onnistuivat tavoitteessaan eli vapauden ja yhtenäisyyden saavuttamisessa. DDR:n historia esitetään alistuksen, mutta myös uskaliaan vastarinnan ja kovan työn aikana.

“Neljäkymmentä vuotta DDR:ää – siihen ei liity ainoastaan alistamisen ja mielivallan kokemuksia, vaan myös rohkeaa kapinointia ja sisäistä maastamuuttoa, naapurillista apua ja kovaa työtä epäsuotuisissa olosuhteissa.”¹⁴⁸

Sankarillinen itäsaksalaisuus tuotetaan koko DDR:n olemassaolon ajalle, jolloin sille luodaan historiallinen perusta. Sankarillinen itäsaksalainen ei narratiivin mukaan syntynyt 1980-luvun lopun mielenosoituksissa, vaan tuo positio oli olemassa kaiken aikaa. Ongelmallista narratiivin tuottamassa kuvassa on tietenkin se, että kyseinen positio jättää ulkopuolelleen ne lukuisat itäsaksalaiset, jotka eivät tehneet vastarintaa kommunistihallintoa kohtaan ja asettaa heidän 'saksalaisuutensa' tällä tavoin kyseenalaiseksi.

Itäsaksalaisen subjektiposition toiminnalliseen rooliin liittyy vastuun osoittaminen yhdentymiseen johtaneen aloitteen tekemisestä. Sankarillinen vastarinta DDR:n hallitusta vastaan tulkitaan hyvin luontevasti ensi askeleeksi matkalla yhdentymiseen. Huomattavaa on, että juuri itäsaksalaisia korostetaan toimijoina, kun taas lännen ja länsisaksalaisten osuudeksi jää ennemminkin ainoastaan reagoida itäsaksalaisten toimintaan.

“Tärkeimmän panoksen Saksan yhtenäisyyteen antoivat vuosina 1989 ja 1990 kansalaiset DDR:ssä...Itäsaksalaiset taistelivat itselleen vapauden – kynttilöiden ja rukousten kera, rohkeudella ja rauhanomaisuudella aseiden kangistamaa järjestelmää vastaan. Osalle oli aluksi vapaus tärkeämpää kuin yhtenäisyys - myös lännessä. Mutta lopulta opimme kaikki, että ylivoimainen enemmistö DDR:n ihmisistä halusi vapauden kautta valtiollista

¹⁴⁸ ”Vierzig Jahre DDR – damit verbindet sich eben nicht nur die Erfahrung von Repression und Willkür, sondern auch von mutiger Auflehnung und innerer Emigration, von nachbarschaftlicher Hilfe und harter Arbeit unter widrigsten Bedingungen.” Kohl 1997.

yhtenäisyyttä...Aluksi: 'Me olemme kansa' ja jo pian: 'Me olemme yksi kansa'."¹⁴⁹

Toimijuuden korostamiseen liittyy Faircloughin mukaan olennaisesti kysymys kausaalisuudesta ja vastuullisuudesta. Olennaista toimijan ja tapahtuman välisessä suhteessa on se, kumpi nostetaan selkeämmin esille. Tapahtuuko jokin asia ilman, että sille on osoitettavissa selkeä aiheuttaja toimijan muodossa vai painotetaanko juuri toimijan roolia tapahtuman aikaansaamisessa?¹⁵⁰ Kun korostetaan itäsaksalaisten asemaa yhdentymisen aloitteellisina toimijoina, luodaan heille samalla myös vastuuta nykyisestä tilanteesta ja vahvistetaan mielikuvaa, että yhdentyminen ja nykyinen valtiollinen yhtenäisyys on nimenomaan itäsaksalaisten toive ja aikaansaannos. *"Yhteisen pohdintaan kuuluu historiallisten tosiasioiden varmistaminen. Sen vuoksi ei voida sanoa liian useasti: Muuri kaadettiin idästä länteen päin, ei päinvastoin."*¹⁵¹ Tällä tavoin muistutetaan siitä, että juuri itäsaksalaiset tulivat länteen ja toivoivat yhdentymistä ja näin ollen nykyisen tilanteen pitäisi olla juuri sellainen kuin alunperin toivottiinkin eikä tyytymättömyydelle pitäisi olla sijaa. Länsi toimi idälle esikuvana ja inspiraation lähteenä, jolloin idän muuntaminen läntisen mallin mukaiseksi näyttää olleen itäsaksalaisten päämääränä ja toiveena. *"Vanhan 'Bonnin liittotasavallan' vapauteen ja rauhaan suuntautunut kehitys ruokki ja inspiroi Itä-Saksan ihmisten vapaudenkaipuuta."*¹⁵² Kyse on siten pitkälti muutosdiskurssin kuvaaman tilanteen oikeuttamisesta itäsaksalaisten toiminnallisen vastuun osoittamisen kautta. Näin viitataan siihen, että muutos on ollut itäsaksalaisten toiveena, mutta jätetään sanomatta se seikka, että muutoksen suunta näyttää tällä hetkellä määräytyvän lännestä käsin.

¹⁴⁹ "Den wichtigsten Beitrag zur deutschen Einheit haben dann 1989 und 1990 die Bürgerinnen und Bürger in der DDR geleistet...Die Ostdeutschen haben sich die Freiheit erkämpft – mit Kerzen und Gebeten, mit Mut und Friedfertigkeit gegen ein waffenstarreres System. Manchen war anfangs die Freiheit wichtiger als die Einheit – auch im Westen. Aber schliesslich haben wir alle gelernt, dass die überwältigende Mehrheit der Menschen in der DDR mit der Freiheit die staatliche Einheit wollte...Zunächst: 'Wir sind das Volk' und bald schon: 'Wir sind ein Volk'." Rau 2000.

¹⁵⁰ Fairclough 1989, 109-129.

¹⁵¹ "Zur Besinnung auf das Gemeinsame gehört die Vergewisserung der geschichtlichen Tatsachen. Es kann deshalb nicht oft genug gesagt werden: Die Mauer wurde von Ost nach West eingedrückt, nicht umgekehrt." Schröder 1999.

¹⁵² "Die auf Freiheit und den Frieden ausgerichtete Entwicklung in der alten 'Bonner Republik' hat den Freiheitswillen der Menschen in Ostdeutschland gespeist und inspiriert." Schröder 1999.

Itäsaksalaisten sankarilliseen subjektipositioon liittyy lisäksi ahkeran työntekijän rooli yhdentyneessä Saksassa. Myös tähän liittyy toiminnallinen ulottuvuus, sillä yhdentymisen saavutukset eli se mitä viime vuosina idässä on saatu aikaan, on ensisijaisesti ihmisten ja nimenomaan itäsaksalaisten aikaansaannosta: “...*ennen kaikkea Saksan itäosan ihmisten saavutus.*”¹⁵³ Taloudellinen tilanne todetaan vaikeaksi, mutta samalla ylistetään niitä saavutuksia ja sitä tarmoa, jolla itäsaksalaiset ovat tarttuneet yhdentymisen ja idän uudistamisen tuomiin haasteisiin.

*“Vuosikymmenien suunnitelmatalouden seuraukset...asettavat varsinkin itäisten osavaltioiden ihmiset ankaraan, ankaraan kokeeseen. Mutta itäsaksalaiset ovat hallinneet perusteellisen muutoksen uskomattomalla energialla ja kärsivällisyydellä.”*¹⁵⁴

Idän uudistamisprosessi määritellään ”kokeeksi”, ikään kuin kyseessä olisi itäsaksalaisten näytön paikka ja keino osoittaa täyttävänsä kunnan kansalaisen position ehdot. Samalla kun itäsaksalaisten tarmoa ja työntekeä ylistetään, pakottaa kunnan kansalaisen subjektipositio itäsaksalaiset jatkamaan kovaa työtään alueen länsimaistamisen hyväksi. Ollakseen kunnan saksalainen on itäsaksalaisen osallistuttava ”kokeeseen” ja läpäistävä se tekemällä tarpeeksi ahkerasti töitä muutosdiskurssin päämäärän eli idän muuntamisen hyväksi. Tässä näkyy subjektiposition mielenkiintoisin ulottuvuus: samalla kun itäsaksalaisia ylistetään ja luodaan sankarillista myyttiä ja kunniaa, toisaalta luodaan tilanne, jossa ollakseen kunnan kansalainen ja tuon ylistyksen arvoinen on itäsaksalaisten hyväksyttävä kansakunnan narratiivin alistava ulottuvuus, joka tuottaa hierarkkisen suhteen arvottamalla lännen itää korkeammalle. Kyseessä on siis itäsaksalaisten ylistämällä alistaminen¹⁵⁵, joka entisestään uusintaa hierarkkista suhdetta itä- ja länsisaksalaisten välillä.

¹⁵³ ”...allen voran das Werk der Menschen im Osten Deutschlands.” Kohl 1997.

¹⁵⁴ ”Die Folgen der jahrzehntelangen Planwirtschaft...stellt besonders die Menschen in den östlichen Bundesländern auf eine harte, harte Probe. Aber die Ostdeutschen haben den tiefgreifenden Wandel mit unglaublicher Energie und Gedul gemeistert.” Herzog 1998.

¹⁵⁵ Vrt. Jokinen & Juhila 1993, 43.

Näyttää siltä, että juuri talous on olennainen osoitus siitä, miten itäsaksalaiset selviävät. *“He tekevät yhä vahvemmin osuutensa tämän maan vaurauden hyväksi ja ovat mukana muovaamassa tulevaisuutta kaikilla vastuualueilla.”*¹⁵⁶ Maan vaurauden kasvattaminen toimii mittarina siitä, miten ’saksalaisia’ itäsaksalaiset alkavat olla. Jos taloudellinen tuotantokyky on kunnan kansalaisen tehtävä, tällöin myös itää arvioidaan sen mukaan. Kunnan kansalaisen position mukainen käyttäytyminen antaa myös oikeuden palkitsemiseen:

*“Saksalaiset isänmaamme itäosassa rakentavat kotiseutuaan valtavalla panostuksella ja suurella ahkeruudella ja luovuudella. Tämän vuoksi he ovat ansainneet osakseen tunnustusta ja kiitosta – ja tätä kautta he ovat oikeutettuja innokkaaseen tukeen.”*¹⁵⁷

Tuki viittaa rahalliseen tukeen länneltä, jolla idän uudistusta edelleen pystytään jatkamaan. Ahkeran työntekijän rooliin liittyy näin myös hierarkkinen riippuvuussuhde länteen. Jotta itäsaksalaisilla olisi oikeus lännen (taloudelliseen) tukeen, tulee näiden täyttää positionsa tuottamat odotukset ja edellytykset jatkamalla ahkeraa työntekoaan ja samaan aikaan tietenkin myös hyväksyä epätasa-arvoinen asemansa länsisaksalaisiin nähden.

Yhdentymisen tuottamat vaikeudet itäsaksalaisille neutraloidaan kertomalla ne kiinni samaan sankarimyyttiin. Samalla kun käsitellään vaikeita olosuhteita ja yhdentymisen tuomaa täydellistä elämänmuutosta, korostetaan itäsaksalaisten sankarillista asennetta näitä muutoksia kohtaan. *“...suurin osa heistä ei valittanut...vaan tarttui toimeen ja teki kovasti töitä.”*¹⁵⁸ Sankarillisen itäsaksalaisen subjektiposition ei kuulu valittaminen vaan kunniallinen selviytyminen uusista haasteista.

¹⁵⁶ “Sie tragen immer stärker zur Prosperität dieses Landes bei und sie gestalten in allen Verantwortungsbereichen die Zukunft kraftvoll mit.” Herzog 1998.

¹⁵⁷ “Mit gewaltigem Einsatz, mit viel Fleiss und Kreativität sind die Deutschen im Osten unseres Vaterlandes dabei, ihre Heimat neu aufzubauen. Dafür gebührt ihnen Anerkennung und Dank – und dabei haben sie Anspruch auf tatkräftige Unterstützung.” Kohl 1997.

¹⁵⁸ “...die allermeisten von ihnen haben nicht geklagt... sondern angepackt und hart gearbeitet.” Kohl 1997.

*“He ovat panneet peliin voimansa ja energiansa hallitakseen ja muovatakseen murroksen. Heidän kohdallaan muuttui yhdessä yössä lähes koko arki...he eivät ole antaneet periksi edes takaiskujen kohdalla...”¹⁵⁹
“Ihmisten täytyi asennoitua elinolojen täydelliseen muutokseen, heidän täytyi selvittää totutuista poikkeavista, uusista vaatimuksista.”¹⁶⁰*

Näin tuotetaan mielikuva, että täydellinen muutos oli yksinkertaisesti pakollinen, eikä muita vaihtoehtoja ollut. Tämä on eräs esimerkki siitä, miten narratiivin kautta tuotetaan arkijärkeä yksinkertaistamalla ja jättämällä asioita huomiotta. Vaihtoehdottomuus ei anna tilaa tai mahdollisuutta nykytilanteen kyseenalaistamiselle, joten täydellisten elämänmuutosten hyväksyminen ja niihin alistuminen on niin ikään osa itäsaksalaisille tuotettua subjektipositiota. Vaatimusten kohtuullisuutta ei kuitenkaan käsitellä.

7.2.2. Solidaarinen länsisaksalainen

Länsisaksalaisten subjektipositiio on yhdentymisen suhteen huomattavasti marginaalisempi ja koruttomampi ja koostuu pääasiassa solidaarisuudesta ja sen mukanaan tuomasta taloudellisesta tuesta itäsaksalaisille. Siinä, missä itäsaksalaiset sidotaan kiinni sankarimyyttiin ja sen edellyttämään käyttäytymiseen, tuotetaan länsisaksalaisille solidaarisia velvoitteita, jotka täyttämällä he toteuttavat kunnan kansalaisen ihanteen. Länsisaksalaisia kiitellään epäitsekkäästä tuesta yhdentymiselle:

“3. lokakuuta tulisi olla ennen kaikkea kiitoksen päivä saksalaisille...Saksalaisille entisessä ‘lännessä’ solidaarisuudesta ja auttamisvalmiudesta silloin vielä ‘uusina’ osavaltioita kohtaan.”¹⁶¹ “Kaikki saksalaiset ovat luoneet perustan tälle menestykselle: länsisaksalaiset ovat osallistuneet siihen ennen kaikkea taloudellisesti.”¹⁶²

¹⁵⁹ “Sie haben ihre Kraft und ihre Energie eingesetzt, um den Umbruch zu meistern und zu gestalten. Für sie änderte sich über Nacht fast der gesamte Alltag... sie haben auch bei Rückschlägen nicht aufgegeben...” Rau 2000.

¹⁶⁰ “Die Menschen mussten sich auf ein völlige Veränderung ihrer Lebensumstände einstellen, sie mussten mit ungewohnten, neuartigen Anforderungen fertig werden.” Kohl 1997.

¹⁶¹ “...der 3. Oktober sollte vor allem ein Tag des Dankes an die Deutschen sein...An die Deutschen im ehemaligen ‘Westen’ für die Solidarität und Hilfsbereitschaft für die damals noch sehr ‘neuen’ Länder.” Schröder 1999.

¹⁶² “Das Fundament für diesen Erfolg haben alle Deutschen gelegt: Die Westdeutschen haben vor allem finanziell dazu beigetragen.” Rau 2000.

Toisaalta samalla tuotetaan myös näkemys siitä, että yhdentyminen olisi länsisaksalaisille tietynlainen uhraus, jonka suorittamiseen liitetään kunniaa sen epäitsekkyuden kautta. Näin luodaan jälleen asetelmaa, jossa länsisaksalaiset ovat hierarkkisesti korkeammassa asemassa, ikään kuin ulkopuolisina hyväntekijöinä, jotka ovat hyvää hyvyttään suostuneet avustamaan heikompiin, vaikka tilanteesta ei välttämättä suoranaista hyötyä heille olisikaan.

Pelkän kiitoksen lisäksi viitataan kuitenkin myös tyytymättömyyteen, joka on osittain leimannut yhdentymisen aikaa ja tuomitaan länsisaksalaisten valitukset yhdentymisen korkeista kustannuksista korostamalla yhtäältä itäsaksalaisten vaikeaa asemaa ja toisaalta muistuttamalla yhdentymisen tuomista solidaarisista velvollisuuksista.

“Tämän vuoksi ei – juuri lännessä – saa jättää huomiotta sitä, miten vaikeissa olosuhteissa nämä edistysaskeleet saavutettiin... suurin osa heistä (itäsaksalaisista) ei valittanut – kuten jotkut lännessä olettavat televisiotuolinsa perspektiivistä käsin... suurin osa lännen saksalaisista sanoi vakuuttuneina ‘kyllä’ Saksan yhtenäisyydelle ja siitä seuraaville solidaarisille velvollisuuksille.”¹⁶³

Tuomalla esiin itäsaksalaisten vaikeat olosuhteet luodaan tilanne, jossa länsisaksalaiset näyttävät olevan varsin kaukana siitä todellisuudesta, jossa yhdentymisen haasteiden kanssa kamppaillaan. Yhdentymiseen tyytymättömät länsisaksalaiset tuotetaan ylimielisinä “sohvalla istujina”, joilla ei ole todellista käsitystä tilanteesta.

Länsisaksalaisten yksioikoinen rooli koostuu pelkästään maksajan asemasta ja asia mainitaan aineistossa varsin sivulauseenomaisesti verrattuna itäsaksalaisten rooliin. Ehkäpä rinnastamalla länsisaksalaisen maksajan rooli itäsaksalaisen sankarilliseen työntekijään pyritään argumentoimaan tyytymättömyyttä vastaan. Subjektiposition

¹⁶³ ”Dabei darf – gerade im Westen – nicht übersehen werden, unter welcher schwierigen Bedingungen diese Fortschritte erzielt wurden... die allermeisten von ihnen haben nicht geklagt – wie manch einer im Westen aus der Perspektive seines Fernsehsessels behauptet... die allermeisten Deutschen im Westen aus Überzeugung ”Ja” gesagt haben zur Deutschen Einheit – und zu den solidarischen Verpflichtungen, die daraus erwachsen.” Kohl 1997.

viesti näyttää olevan, että koska länsisaksalaisten osuus yhdentymisen läpi viemisessä on niin pieni ja siitä selviää rahalla, olisi moraalisesti väärin valittaa, varsinkin kun itäsaksalaiset joutuvat vastaavasti tekemään niin paljon työtä yhdentymisen eteen.

Vaikka länsisaksalainen subjektipositio toisaalta uusintaa hierarkkista suhdetta idän ja lännen välillä lännen hyväksi, antaa se samalla myös viitettä toisenlaisen hierarkian olemassaolosta. Valtiollisen yhtenäisyyden tukeminen näyttäisi olevan hegemonisten diskurssien korkein päämäärä ja diskurssien tuottamat kunnan kansalaisen subjektipositiot on luotu vahvistamaan tätä päämäärää. Näin ollen valtio näyttäytyy diskursseissa ylimpänä arvona, kun taas kansalaiset ovat valtiolle alisteisessa asemassa tehtävänään valtion arvovallan turvaaminen.

7.3. Kansakunnan narratiivin sosiaaliset suhteet ja hierarkiat

Parkerin ohjeita seuraten kiinnitän huomiota diskurssien ja valtasuhteiden yhteispeliin ja niiden tuottamiin seurauksiin. Tulee kysyä, kiinnittyvätkö diskurssit jonkin tietyn instituution¹⁶⁴ rakenteisiin ja millä tavoin diskurssit vahvistavat ja uusintavat instituutioiden legitimitettä ja olemassaoloa. Analyysissä tulee myös kysyä, ketkä hyötyvät tai kokevat haittaa tietyn diskurssin käyttämisestä ja pohtia, kuka haluaisi edistää ja kuka hajottaa tiettyä diskurssia ja minkä vuoksi näin on.¹⁶⁵

Kun otetaan huomioon aineiston lähde, ei ole kovin yllättävää huomata, että diskurssien tuottama todellisuus painottaa niin vahvasti valtiollista ulottuvuutta. Länsi-Saksan poliittisesta järjestelmästä periytyvät instituutiot ovat niitä, joihin kansakunnan narratiivi kiinnittyy ja joiden asemaa se tukee. Tällaisia instituutioita ovat ainakin ns. länsieurooppalaiset arvot ja länsisaksalaisen yhteiskunnan ja sodanjälkeisen historian perinteet ja säännöt, jotka arvotetaan korkealle ja joista tuotetaan itsestään selviä ja 'oikeita' käytäntöjä. Hegemoniset diskurssit näyttäytyvät

¹⁶⁴ Instituutio tulee tässä ymmärtää väljästi vakiintuneina sääntöinä ja käytäntöinä. Vrt. aikaisemmin käsitelty Nicholas Onufin käsitys säännöistä ja instituutioista.

¹⁶⁵ Parker 1992, 17-20.

vallitsevaan järjestykseen nähden varsin konservatiivisina¹⁶⁶ ja pyrkivät säilyttämään nykyisen asetelman. Valtion ja kansan välillä voidaan tulkita vallitsevan hierarkkinen suhde siten, että valtiollinen yhtenäisyys ja sen tuomat mahdollisuudet ovat diskurssien tuottaman todellisuuden korkein arvo ja kansan yhtenäisyys merkityksellistyy ennen kaikkea valtiollisuutta tukevana elementtinä. Kuten sanottua, aineisto kertoo siitä, millä tavoin yhdentyminen tuotetaan korkeimmalla poliittisella tasolla, joten tällainen valtiollisuuden ylikorostuminen ei välttämättä ole kovin yllättävää, vaikka se toki antaakin aihetta pohtia tämän kaltaisen hierarkian oikeutusta. Huomattavaa on se, miten yleisesti arvokkaina ja oikeina pidettyjen läntisten periaatteiden suojeleminen tuottaa käytäntöjä, jotka asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan.

Tämä näyttäytyy varsin räikeäksi osoittautuvana vastakkainasetteluna idän ja lännen välillä. Länsi tuotetaan normaalina ja 'hyvänä', kun taas itä tuotetaan tästä normaaliudesta poikkeavana ja alempiarvoisena. Tämä kertoo siitä, miten Saksan yhdentyminen todellakin edelleen mielletään ja tuotetaan varsin läntisestä perspektiivistä vahvemman ja heikomman kohtaamisena, joka tapahtui ja tapahtuu vahvemman eli lännen ehdoilla ja sitä entisestään vahvistaen. Yllättävää tämä on siinä mielessä, että vaikka tällaista näkemystä vastaan on esitetty jo pitkään kritiikkiä varsinkin itäsaksalaisten osalta¹⁶⁷, toistaiseksi vaikutukset eivät kuitenkaan näy poliittisen johdon puheissa. Tämä hierarkia tuotetaan kuitenkin luonnollistetussa ja näin osittain piilotetussa muodossa, jolloin sen legitimitetin kyseenalaistaminen tehdään vaikeammaksi. Lännen normalisoiminen, idän muutoksen yksiselitteisen myönteisenä esittäminen ja itäsaksalaisten sankarillisen subjektiposition tuottaminen ovat esimerkkejä niistä pääasiallisista strategioista, joilla idän ja lännen välinen valtahierarkia luonnollistetaan ja lännen ylivaltaa korostava järjestys tuotetaan ja vahvistetaan uudelleen.

¹⁶⁶ Faircloughin mukaan diskurssi voi olla suhteessaan vallitsevaan järjestykseen joko konservatiivinen tai luova. ks. Fairclough 1992, 65.

¹⁶⁷ ks. esim. Schröder 1994 sekä Der Spiegel 3.7.1995, s. 49.

Kansallista identiteettiä rakennetaan tällä tavoin lännen ylivalan ympärille ja pyritään tuottamaan narratiivia kansakunnasta, joka ei vielä ole kokonainen, mutta joka on kaiken aikaa matkalla kohti tuota ykseyden päämäärää. Sisäinen yhtenäisyys toimii käsitteenä, jolla tuotetaan järjestystä kansakunnan jaon jälkeiseen tilaan ja pyritään rakentamaan kokonaisuutta ilman sisäisiä rajoja. Erot näyttäytyvät vaarallisina ja ne halutaan häivyttää yhtenäisyyden tieltä. Huomattavaa on tietenkin, että erilaisuus määrittyy idän ominaisuutena, kun länsi ymmärretään normaalina. Idän muutostarve voidaan nähdä siten keinona luoda koherenssia kansakunnan narratiiviin, joka rakentuu vallitsevan järjestyksen eli länsisaksalaisen perinteen ympärille.

Kyse on kaksisuuntaisesta prosessista, jossa samalla yhtäältä tuotetaan toiseutta ja vahvistetaan minuutta. Jotta länsi/minuus voidaan tuottaa parempana ja 'oikeana', täytyy samanaikaisesti tuottaa jokin, joka oman vastakohtaisuutensa ja toiseutensa kautta vahvistaa tuota minuutta. Itä aineistossa merkityksellistyvänä toisena on siten läntinen konstruktio, joka on tuotettu vahvistamaan länttä. Kansakunnan narratiivi suostuttelee myös itäsaksalaisia hyväksymään tämän asetelman ja tarjoaa heille mahdollisuuden ylittää raja 'paremmalle puolelle' idän muutoksen ja käännäyttämisen kautta. Läntinen ylivalta ei siten ole pelkästään ylimielisyyttä vaan sen avulla systemaattisesti vahvistetaan omaa minuutta eli länsisaksalaiseen traditioon ja sen 'oikeuteen' perustuvaa identiteettiä.

Aineistossa vallitseva diskursiivinen todellisuus palvelee ensisijaisesti lännen etua ja vahvistaa sen valta-asemaa itään nähden. Silti tämä lännen etu ei varsinaisesti suosi länsisaksalaisia kadunmiehiä tai - naisia, joille asetettu subjektipositio ei itse asiassa aseta heitä kovin korkeaan asemaan. Myös länsisaksalaisten solidaarinen subjektipositio on nimittäin varsin jäykkä ja antaa heille hyvin vähän liikkumavaraa. Olennaista siinäkin on kunnan kansalaisen roolin täyttäminen valtiollisten päämäärien, ei niinkään länsisaksalaisten itsensä hyväksi. Näin ollen lännen etu ei mitenkään yksiselitteisesti henkilöidy tiettyihin ihmisiin, vaan se voidaan ymmärtää abstraktimmin läntisten valtarakenteiden lujittumisena.

Diskursiivinen todellisuus perustuu siten varsin perinteiselle valtiokeskeiselle kansainväliselle politiikalle ja tutkielman kannalta merkittäviä ovat prosessissa esiin nousevat sosiaaliset hierarkiat. Valtio näyttäytyy ylimpänä ja suvereenina toimijana, diskursiivisen todellisuuden keskuksena, jonka kautta muu yhteiskunta määrittyy. Kansakunta tuotetaan niin ikään valtiolle alisteisena kokonaisuutena, jonka tehtävänä on tukea ja vahvistaa valtiollista ulottuvuutta. Jotta tämä onnistuisi, on pyrittävä luomaan selkeiden valtiollisten rajojen maailmaan soveltuvaa eheää ja yhtenäistä kansallista identiteettiä. Itä tuotetaan toiseutena, jolloin se muodostaa uhan läntiselle traditiolle perustuvalla identiteetillä ja sen suvereenille olemukselle, jonka vuoksi tuo toiseus tulee hävittää.

7.4. Miksi itä on toinen?

Ennen kuin voidaan pohtia vaihtoehtoisten diskurssien mahdollisuuksia nousta haastamaan hegemonisten diskurssien tuottamaa todellisuuden kuvaa, on tärkeää myös pohtia syitä hallitsevien hierarkioiden synnylle. Idän merkityksellistyminen toiseutena antaa siten aiheita pohtia teemaa tarkemmin. Minkä vuoksi idästä ja osittain myös itäsaksalaisista tuotetaan toisia, jotka koetaan siinä määrin uhkaksi omalle (läntiselle) identiteetille, että ne tulee käännättää ja muuttaa itsen kaltaiseksi?

Idän merkityksellistyminen toiseutena on nimittäin yllättävää, kun otetaan huomioon sodanjälkeisen länsisaksalaisen yhteiskunnan pluralistisuus ja identiteettien moninaisuus. Länsi-Saksassa ei aikaisempien tutkimusten mukaan pyritty luomaan yhtä ainoaa kansallista identiteettiä, vaan suurempaa sijaa ja hyväksyntää saivat alueelliset ja ylikansalliset identiteetit. Tiettyyn alueeseen tai osavaltioon identifioituminen on koettu ongelmattomampana ja hyväksyttävämpänä kuin yhden kansallisen identiteetin tunnustaminen¹⁶⁸. Kansallisen identiteetin teki sodan jälkeen ongelmalliseksi yhtäältä kansakunnan ja alueen pirstoutuminen osiin ja tämän tuoma epävarmuus tulevasta ja toisaalta kollektiivinen häpeä saksalaisen kansakunnan aikaansaannoksista toisessa maailmansodassa. 1980-luvulla länsisaksalaisten

¹⁶⁸ Fulbrook 1999, 199-200.

kansallistunne ja –ylpeys oli matalin koko Euroopassa ja länsisaksalaista yhteiskuntaa on pidetty tietynlaisena edelläkävijänä ja post-nationalistisena kansallisvaltioiden rajojen madaltajana¹⁶⁹. Saksan liittotasavallan vahva sitoumus Euroopan integraatiokehitykseen on tuonut saksalaisille mahdollisuuden myös tietynlaisen yleiseurooppalaisen identiteetin omaksumiseen, jonka senkin on katsottu olevan hyväksyttävissä oleva identifikaation kohde¹⁷⁰. Euroopan integraatio edustaa monille juuri kaikkea sitä, mikä estää toisen maailmansodan kaltaisen katastrofin uudelleen syttymisen Euroopan maaperällä ja yleiseurooppalainen identiteetti mahdollisimman suurta etäisyyttä natsi-Saksasta ja sen paheksuttavasta saksalaisesta nationalismista. Itse asiassa on varsin kyseenalaista, onko Saksassa varsinaisesti koskaan edes ennen toista maailmansotaa pyritty rakentamaan yhtä saksalaista identiteettiä.

Eräs selitys idän toiseuteen voisi liittyä diskurssien historiallisuuteen, jonka Parker kehottaa pitämään mielessä. Hänen mukaan diskurssianalyyssissä on pohdittava myös sitä, miten diskurssit ovat rakentuneet ja miten ne viittaavat menneeseen. Diskurssit eivät ole pysyviä, vaan muuttuvat vuorovaikutuksessa muiden diskurssien kanssa ja sisältävät useita kerroksia ja yhteyksiä muihin diskursseihin reflektoinnin kautta. Näin ollen diskurssien tuottamat objektit ovat aikaisempien diskurssien tuottamia objekteja uudelleen ymmärrettyinä, jolloin ne viittaavat menneisiin diskursseihin.¹⁷¹ Vaikka tässä tutkielmassa vertailu aikaisempaan on valitettavasti mahdollista ainoastaan spekulatiivisessa muodossa, on kuitenkin mielenkiintoista pohtia, millä tavoin aikaisemmat diskurssit saattavat vaikuttaa nykyisiin.

Itä-Saksan valtio tuotettiin kylmän sodan aikana länsisaksalaisesta perspektiivistä varsin negatiivisessa sävyssä ja se ymmärrettiin vihollisena, joka ikään kuin pitää hallussaan todellisuudessa 'oikeaan' Saksaan eli liittotasavaltaan kuuluvaa kansanosaa. Kyseessä oli ”yksi kansa kahdessa valtiossa”¹⁷². Tämän ajatuksen mukaisesti länsi- ja itäsaksalaisten välillä ei pitäisi olla eroja, vaan molemmat

¹⁶⁹ Kupferberg 1996.

¹⁷⁰ Fulbrook 1999, 201.

¹⁷¹ Parker 1992, 15-16.

kuuluvat samaan ja yhteen kansakuntaan. Idän erilaisuus ja itäsaksalaisten mahdollinen erillinen identiteetti eivät siten sovi kuvaan ja tällöin tuo erilaisuus mielletään uhkaksi länsisaksalaiselle, 'oikealle' saksalaiselle identiteetille. Erot palautuvat kylmän sodan aikaiseen vihamieliseen vastakkainasetteluun kahden järjestelmän välillä. Saksan yhdentymisen ja kylmän sodan loppu yleensäkin merkityksellistetään läntisessä keskustelussa yleisesti lännen voittona¹⁷³, jolloin idän ja lännen kohtaamiseen liitetään väistämättä hierarkkisia arvoasetelmia. Kyseessä saattavat siis olla kylmän sodan aikana muovautuneet asetelmat ja valtarakenteet, jotka edelleen vaikuttavat läntisissä diskursiivisissa käytännöissä ja jotka ovat vahvistuneet yhdentymisprosessin myötä, kun erot idän ja lännen välillä osoittautuivat luultua suuremmiksi.

Yhden saksalaisuuden määrittely perustuu osittain kylmän sodan aikaisen ajattelun mukaiselle länsisaksalaiselle ja valtiokeskeiselle traditiolle, joka sulkee ulkopuolelleen ne Itä-Saksaan ja itäsaksalaisuuteen liittyvät ominaisuudet, jotka eivät tuohon traditioon sovi. Valtiokeskeisyyden korostuminen näyttäisi vahvistavan kansakunnan ideaan liitettävää yhtenäisyyden vaatimusta, joka siten tuottaa eksklusiivisia käytäntöjä. Kun Itä-Saksan valtio ja sodanjälkeinen historia tuotetaan aikaisempien diskurssien mukaisesti yksiulotteisen negatiivisina, suljetaan kokonaan ulkopuolelle itäsaksalaisten positiiviset kokemukset omasta menneisyydestään¹⁷⁴ ja vahvistetaan samalla käsitystä länsisaksalaisen tradition 'paremmuudesta'. Idea on siinä, että lännen on todistaakseen ja varmistakseen oma historiallinen asemansa ylempiarvoisena ja 'oikeana' Saksana tuotettava entinen itä alempiarvoisena toisena yhä uudelleen ja uudelleen, jotta se ei vaaranna tuota asemaansa ja joudu millään tavalla kyseenalaiseksi. Länsi luo itsensä ja oman ylemmyytensä vastakohtansa alemmuuden tuottamisen prosessin kautta.

¹⁷² Lehmann 1996, 256-264.

¹⁷³ ks. esim. Fierke 2001, 127-129.

¹⁷⁴ Esim. Der Spiegel –lehden teettämässä kyselyssä vuonna 1995 64 % itäsaksalaisista oli sitä mieltä, että yleinen käsitys DDR:n aikaisista oloista on liian negatiivinen. Vaikka diktatuurin huonoja puolia ei toisaalta siloitella, halutaan tuoda esiin myös myönteiset kokemukset omasta menneisyydestä. Monet mainitsevat elämän varmuuden ja sosiaalisen turvallisuuden, elämänikäisen työpaikan, rikollisuuden vähyyden ja ihmisten ystävällisyyden toisia kohtaan. Der Spiegel 3.7.1995.

Aineiston yksisuuntaisuuden vuoksi on vaikea esittää varmaa mielipidettä siitä, millaisen vastaanoton hegemonisten diskurssien tuottamat asetelmat ja lähtökohdat laajemmassa yleisössään saavat. Kuitenkin jotain tämänkin työn kuvaaman diskursiivisen todellisuuden konkreettisista vaikutuksista kertoo itäsaksalaisten edelleen jatkuva massapako länteen. Tutkielman tarkasteluajankohdan aikana itäisen Saksan muuttotappiot ovat kasvaneet vuosi vuodelta siten, että vuonna 2000 itäisestä Saksasta muutti 61 277 henkilöä enemmän entisen Länsi-Saksan alueelle kuin vastaavasti lännestä muutti entisen Itä-Saksan alueelle.¹⁷⁵ Vaikka monet muuttavatkin länteen ensisijaisesti paremman elintason ja työmahdollisuuksien vuoksi, ei ole välttämättä kovin kaukaa haettava todeta, että idän määrittelemisellä heikoksi ja alempiarvoiseksi kansallisen identiteetin representaatioissa on osuutensa myös tässä asiassa. Muutto länteen voi olla monelle irtiotto idästä ja askel kohti parempaa huomista ja länteen sulautumista. Koska länteen suuntautunut muutos tuotetaan diskursseissa myönteisinä asioina, kannustetaan samalla itäsaksalaisia jättämään oma itäsaksalainen minuutensa ja menneisyytensä ja omaksumaan uusi ja parempi läntinen identiteetti. Michael Schneider kirjoitti jo vuonna 1990 itäsaksalaisista, jotka innokkaasti mukautuivat länsisaksalaiseen yhteiskuntaan ja tottelivat kritiikittömästi sen vaatimuksia. Schneider totesi, että saksalaisuus muodostaa ainoan mahdollisen identiteetin itäsaksalaisille, jotka eivät voi muodostaa identiteettiään oman DDR-historiansa pohjalle ja koska itäsaksalaisten saksalaisuus kuitenkin on toisen luokan saksalaisuutta, 'länsisaksalaistuminen' ja oman historian unohtaminen tarjoavat ainoan mahdollisuuden kohota tuossa hierarkiassa.¹⁷⁶

8. VAIHTOEHTOISTEN DISKURSSIEN MAHDOLLISUUDESTA

Hegemonisten diskurssien tuottama todellisuus näyttäytyy varsin negatiivisena itäsaksalaisten kannalta. Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole kritisoida

¹⁷⁵ Vuonna 1997 itäisen Saksan muuttotappiot olivat itse asiassa pienimmät koko yhtenäisyyden ajan aikana eli 10 441 henkeä. Sen jälkeen luku on kuitenkin ollut jälleen tasaisessa kasvussa siten, että vuonna 1998 se oli 30 728, vuonna 1999 43 587 ja vuonna 2000 mainitut 61 277 henkeä. Vuosina 1997-2000 lännestä on muuttanut itään vuosittain lähes sama määrä eli n. 150 000 henkeä, joten erotus tulee nimenomaan idästä pois muuttavien ihmisten lukumäärän noususta. Datenreport 2002, 51-52 [WWW-dokumentti].

yhdentymistä sinällään tai edes kiistää idän uudistustarvetta, vaan kriittinen huomio kiinnittyy niihin tapoihin, joilla sosiaalisia suhteita yhdentymisprosessissa tuotetaan. Kolmen osadiskurssin tulkinta osoitti, että diskursseilla voi olla samanaikaisesti sekä positiivisia – esimerkiksi rauhan ja vapauden teemojen korostuminen – että varsin negatiivisia – sosiaalisten hierarkioiden uusintaminen – vaikutuksia. Erityyppisesti suuntautunut tutkimus nostaisi ehkä positiiviset vaikutukset selkeämmin esille, mutta koska tässä tapauksessa tutkielmalla on oma emansipatorinen tehtävänsä, kiinnittyy huomio tarkemmin juuri prosessin sosiaalisiin epäkohtiin.

On edelleen hyvä pitää mielessä se, että diskurssianalyttinen tutkimus ei voi analysoida diskurssien tuottaman todellisuuden ja sosiaalisten suhteiden hierarkioiden tarkoituksellisuutta. Tämä tarkoittaa, että on mahdotonta 'tietää' tai 'todistaa', kuinka tietoisia puhujat ovat diskursiivisten käytäntöjensä tuottamista seurauksista, joita on edellä käsitelty. On mahdollista, että poliittisella johdolla on vilpittömän halu saada aikaan hyvää ja auttaa kansalaisia. Esimerkiksi elintason ja elinolojen tasa-arvoistaminen ovat selkeästi myönteisiä päämääriä, joita ei ole tässä yhteydessä tietenkään tarvetta kyseenalaistaa. Ei voida väittää, että aineiston puhujilla olisi tietoisesti tarkoituksenaan tuottaa idän ja lännen välille hierarkkisia valtasuhteita ja alistaa itäsaksalaiset länsimaistamisen prosessin kautta. Kuitenkaan puhetekojen seurausten tarkoituksellisuus ei ole olennaista, vaan itse asiassa juuri tiedostamattomien seurausten osoittaminen on tärkeää, koska silloin voidaan kyseenalaistaa yhteiskunnan hierarkkisille käytännöille perustuvaa arkijärkeä.

Epäkohtien ja alistavien valtasuhteiden paljastaminen oli ensimmäinen ja laajempi osa tutkimustehtävää. Pitäen mielessä Fierken ja Connollyn näkemykset 'paremman kuvauksen' mahdollisuuksista pohdin vielä lyhyesti sitä, millä tavoin hegemonisten diskurssien tuottamaa todellisuutta voitaisiin tulkita toisin ja näin vahvistaa vaihtoehtoisia diskursseja. Paremman kuvauksen tarkoituksena ei ole tässä luoda kokonaan uutta diskurssia, vaan pohtia niitä tapoja, joilla hegemonisten diskurssien tuottamaa eriarvoisuutta voitaisiin vähentää.

¹⁷⁶ Schneider 1990, 227-228.

8.1. Hegemonisten diskurssien kamppailu asemastaan

Jokisen ja Juhilan mukaan vaihtoehtoisten diskurssien paloja ”on usein paikannettavissa *samasta aineistosta*, jossa myös konventionaalisuus elää.”¹⁷⁷ Tämä liittyy interdiskursiivisuuden teemaan eli siihen, miten hegemonisten diskurssien on jatkuvasti kamppailtava asemansa puolesta vaihtoehtoisia diskursseja vastaan, jotka sekoittuvat vallitseviin diskursseihin tuottaen uudenlaisia tulkintatapoja ja käytäntöjä tai sisäistä ristiriitaa. Aineiston hegemoniset diskurssit joutuvat argumentoimaan omasta puolestaan, mikä osoittaa, että niiden tuottama todellisuus ei ole kaikkien hyväksymä, vaan ne kohtaavat myös vastarintaa. Suurimman uhan hegemonisten diskurssien tukemalle kohteelle eli valtiolliselle yhtenäisyydelle tuottavat kansalaisten tyytymättömyys nykyisiä oloja kohtaan. Tätä uhkaa vastaan diskurssit puolustautuvat asettamalla vastuun nykytilanteesta ja tyytymättömyydestä ihmisille itselleen ja toisaalta tuottamalla mielikuvan, että vaihtoehtoja nykyiselle tilanteelle ei ole.

Tyytymättömyyttä osoittavat toiveet paremmasta nykytilanteesta leimataan liian korkeiksi ja epärealistisiksi. *”Toiveemme ja kunnianhimomme ovat usein enemmän kuin askeleen edellä todellisuutta ja välillä ne ylittävät täysin objektiivisesti mahdollisen määrän.”*¹⁷⁸ Toiveissa ei siis tulisi liioitella. Se, mikä on ”objektiivisesti mahdollista”, jää täsmentämättä, mutta ilmeisesti kuitenkin juuri poliitikot kykenevät sen määrittelemään. Tällä tavoin diskurssien asemaa lujitetaan tuottamalla auktoriteettisuhde kansalaisten ja poliitikoiden välille – poliitikot tietävät asioista paremmin. Samalla vakuutetaan, että kansalaisten kritiikki on huomioitu ja kaikki

¹⁷⁷ Jokinen & Juhila 1993, 105. Samaan aineistoon tukeutuminen on tässä tapauksessa erityisen käyttökelpoinen vaihtoehto, sillä nähdäkseni olisi arveluttavaa, jos itse saksalaisen yhteiskunnan ulkopuolisena ryhtyisin tuottamaan täysin ”omaa” vaihtoehtoista representaatiota. Toinen puoltava tekijä on se, että aineistossa vaikuttavien vaihtoehtoisten diskurssien voidaan olettaa olevan osa laajempaa yhteiskunnassa käytävää julkista keskustelua.

¹⁷⁸ ”Unsere Hoffnungen und unser Ehrgeiz sind den Dingen oft mehr als einen Schritt voraus, und gelegentlich überschreiten sie weit das Mass des objektiv Möglichen.” Herzog 1998.

mahdollinen on tehty. *“Rakentava kritiikki on auttanut meitä terävöittämään mieltämme tehtävän suuruutta varten.”*¹⁷⁹

Pettymysten vastuu siirretään ihmisille itselleen eli pettymys nykytilanteeseen ei johdu itse tilanteesta vaan nimenomaan ihmisistä itsestään ja heidän vääristä luuloistaan. *“Pettymykset yhtenäisyydestä johtuvat useimmiten siitä, että meillä oli idässä ja lännessä monia vääriä ja epärealistisia odotuksia ja että me siis petimme itse itseämme.”*¹⁸⁰ Koska väärät odotukset perustuvat itsepetokseen, eivät ne voi toimia nykytilanteen legitimitietin arviointiperusteena: *“Mutta nämä itsepetokset eivät saa toimia yhtenäisyyden kymmenvuotistuloksen mittarina.”*¹⁸¹ Näin pyritään suojautumaan arvostelulta ja samalla vahvistetaan sitä näkemystä, että paremman tulevaisuuden avaimet ovat ihmisillä itsellään. Kunhan sisäinen yhtenäisyys saavutetaan, ratkeavat ongelmatkin.

Tässä kohtaa ei ole niinkään tarpeellista pyrkiä arvioimaan sitä, miten vakuuttavia nämä argumentointikeinot ovat. Olennaisempaa on huomata, että kun hegemoniset diskurssit joutuvat näinkin eksplisiittisesti lujittamaan omaa asemaansa, puhuu se sen puolesta, että niiden tuottama todellisuus kohtaa myös vastarintaa. Tämä antaa aihetta optimismiin, sillä diskursiivisen kamppailun kautta vallitsevaa todellisuutta on mahdollista muuttaa ja nähtävästi tuo kamppailu on käynnissä kaiken aikaa.

8.2. Vaihtoehtoinen tasa-arvoistamiskurssi

Hegemonisista osadiskursseista juuri muutosdiskurssi on se, joka nähdäkseen kaikkein selkeimmin uusintaa idän ja lännen välistä valta-asetelmaa ja arvottavaa hierarkiaa. Kuitenkin myös se joutuu taistelemaan asemastaan. Hallitsevien diskurssien hegemonisuutta haastavat erilaiset näkemykset siitä, miten yhdentyminen

¹⁷⁹ ”Die konstruktive Kritik hat mitgeholfen, unseren Sinn für die Grösse der Aufgabe zu schärfen.” Rau 2000.

¹⁸⁰ ”Wo es Enttäuschung über die Einheit gibt, da liegt das meist daran, dass wir in Ost und West viele falsche, viele unrealistische Vorstellungen hatten, dass wir uns also selber getäuscht haben.” Rau 2000.

sekä idän ja lännen suhde tulisi ymmärtää. Aineistossa on muutamia kohtia, jotka vihjaavat vähemmän hierarkkisen diskurssin olemassaoloon, joka ehkä kaikkein vahvimmin haastaa hegemonisten diskurssien tuottaman todellisuuden oikeutuksen. Nimitän tätä vaihtoehtoista diskurssia tasa-arvoistamiskurssiksi, joka näyttää perustuvan erilaisuuksien säilyttämiselle niiden hävittämisen sijaan. Seuraavaksi tarkastelen ja pohdin sen tuomia näkökulmia osoittaakseni, että idän ja lännen suhde on mahdollista ymmärtää myös hegemonisesta tulkinnasta poikkeavalla ja mahdollisesti 'paremmalla' tavalla.

“Ennen kaikkea varoitan siitä, että yhtenäisyyteen liitetään heti vaatimus yhtenäisyssaksalaisista. Sellaisia standardiluomuksia ei ole Saksassa – Luojan kiitos! – koskaan ollutkaan...Tämä itsetietoinen moninaisuus ei ole koskaan vahingoittanut maattamme, vaan se on rikastuttanut sitä poliittisesti ja kulttuurisesti!”¹⁸²

Tässä erilaisuus – ilmeisesti myös idän ja lännen välillä – merkityksellistyy positiivisena ja rikastuttavana eikä niinkään identiteettiä uhkaavana tekijänä. Silloin, kun erilaisuutta ei tuoteta toiseutena, on mahdollista välttää arvottavien hierarkioiden synty ja toiseuden kohtaamiseen liittyvät hävittämisen strategiat. Tällöin erilaisuutta voidaan arvostaa ja tätä kautta jopa tukea erojen säilymistä. Sisäisen erilaisuuden ei tarvitse näyttäytyä vaarallisena, vaan identiteetti voi rakentua moninaisuudelle. Itää ei tarvitse pitää poikkeavana ja sen historiaa 'vääränä', vaan se voidaan lukea mukaan tasa-arvoisena osana yhteistä identiteettiä. Tasa-arvoistamiskurssi kyseenalaistaa idän uudistuksien myötä tuotetut samankaltaistamisen vaatimukset ja korostaa erilaisuutta myönteisenä ja rikastuttavana tekijänä kansakunnan kannalta.

Connollyn mukailleen tasa-arvoistamiskurssin ymmärrys kansallisesta identiteetistä voisi tässä tapauksessa olla sellainen, joka leveysulottavuudellaan ymmärtäisi saksalaisuuden länsisaksalaisuuteen perustuvia arvoja laajemmin, jolloin ei välttämättä olisi tarvetta tehdä arvottavaa erottelua lähihistorian idän ja lännen välillä.

¹⁸¹ ”Aber diese Selbsttäuschungen dürfen nun nicht der Massstab für die Zehnjahresbilanz der Einheit sein.” Rau 2000.

Syvyysulottuvuudella tämä puolestaan voisi tarkoittaa sitä, että länsisaksalaiselle identiteetille ei tuotettaisi kansallisen identiteetin representaatioissa totuudellista universaalaa asemaa, vaan se ymmärrettäisiin erääksi mahdolliseksi identiteetiksi muiden joukossa, jotka kaikki ovat samanarvoisia ja jatkuvan muutoksen tilassa.

Tasa-arvoistamisdiskurssin päämääränä näyttäisi olevan yhteisen ja molempia osapuolia kunnioittavan näkemyksen tuottaminen jaon historiasta, jolloin sekä itä että länsi määriteltäisiin tasa-arvoisina ja omilla ehdoillaan. *“On tärkeää, että noiden vuosikymmenien kahdesta historiasta kehittyi rehellinen kokonaiskuva, jonka voimme yhdessä tehdä omaksemme.”*¹⁸³ Fierken mukaan emansipatorisen tutkimuksen tehtävänä on pohtia niitä tapoja, joilla historiallisista tapahtumista voidaan tuottaa parempia eli vähemmän hierarkkisia kuvauksia¹⁸⁴. Hegemoniset diskurssit tukevat näkemystä, jonka mukaan Saksojen yhdentymisen kohdalla kyseessä oli lännen voitto ja tätä kautta Länsi-Saksan osoittautuminen ’oikeaksi’ Saksaksi. Tällainen oikean ja väärän järjestelmän nimeäminen tuottaa väistämättä tilanteen, jossa osapuolet asetetaan eriarvoiseen asemaan. Vaihtoehtoinen tasa-arvoisuutta korostava tulkinta voisi sen sijaan painottaa yhdentymistä yhteisenä saavutuksena ja ennemminkin uutena alkuna kuin lännen ylivoiman jatkona. Myöskään Itä-Saksan historiaa ei välttämättä tarvitse yksinkertaistaa läntisen perspektiivin mukaiseksi, kuten tehdään esimerkiksi silloin, kun itäsaksalaisuus määritellään ainoastaan vastarinnan ja vallankumouksen kautta, mikä sopii kuvaukseen lännen järjestelmästä ’oikeana’.

Mikäli hegemonisten diskurssien luoma identiteetin narratiivi ei tuottaisi itää ainoastaan suhteessa länteen vaan myös arvokkaana omana itsenään, olisi ehkä mahdollista välttää suhteen alistava ulottuvuus. Tasa-arvoistamisdiskurssi tuottaa näkemyksen, että myös itä voi tuoda jotain arvokasta yhentyneeseen Saksaan eikä ole näin ainoastaan vastaanottavana osapuolena. Tämä on seikka, jota myös Itä-

¹⁸² ”Vor allem warne ich davor, zur Einheit gleich noch die Einheitsdeutschen zu fordern. Solche Standardgeschöpfe hat es in deutschen Landen – Gott sei Dank! – nie gegeben...Diese selbstbewusste Vielfalt hat unserem Lande nie geschadet, sie hat es politisch und kulturell bereichert!” Herzog 1998.

¹⁸³ ”Es ist wichtig, dass sich aus den zwei Geschichten jener Jahrzehnte eine ehrliche Gesamtschau entwickelt, die wir uns gemeinsam zu eigen machen können.” Herzog 1998.

Saksan SED-puolueen perillisen ja itäsaksalaisten protestipuolueena pidettävän PDS:n entinen johtohahmo Gregor Gysi on peräänkuuluttanut:

“Uskon, että suuri ongelma Saksan yhtenäisyydessä perustui siihen, ettei idästä otettu mitään käyttöön... Jos olisimme ottaneet joitakin näitä asioita, se ei olisi ainoastaan – tämä olisi ollut myönteinen etu – vahvistanut itäsaksalaisten itsetuntoa, koska he olisivat nähneet tässä tietynkaltaisen tunnustuksen ja hyväksynnän, vaan – tämä olisi ollut paljon tärkeämpää – silloin olisivat myös ihmiset Kielissä, Passaussa ja Frankfurt am Mainissa kokeneet, että yhdentymisen kautta jokin muuttui myönteiseen suuntaan myös heidän kohdallaan.”¹⁸⁵

Samalla yhdentymisen tuoma muutoksen mahdollisuus voidaan liittää laajemmin koskemaan koko yhteiskuntaa ja myös sen läntistä osaa erotuksena muutosdiskurssin näkemyksestä, jonka mukaan ainoastaan itää on tarpeellista muokata. Tasa-arvoistamisdiskurssi ei tuota itää pelkästään taakkana tai ongelmana yhtenäisyyden tiellä, vaan tekee yhdentymisestä idän ja lännen yhteisen projektin, jossa molemmat muuttuvat.

Yhtenäisyyden ja erilaisuuksien välinen suhde on keskeisin ristiriitaa aiheuttava tekijä aineistossa. Vaikka hegemonisten diskurssien strategisena päämääränä näyttäisi olevan idän muuttaminen enemmän lännen kaltaiseksi ja sisäisen yhtenäisyyden saavuttaminen tuon muutoksen kautta, diskurssien luomat subjektipositiot itse asiassa ainoastaan uusintavat itä- ja länsisaksalaisten välistä erottelua ja jatkavat näin kahtia jakautumisen teemaa entisestään. Niin kauan kuin on tarvetta erottaa itä ja länsi toisistaan ja merkityksellistää ne erilaisina, ei liene edes mahdollista saavuttaa yhtenäisyyttä hegemonisten diskurssien tuottamien keinojen kautta. Aivan toinen kysymys on kuitenkin se, onko ylipäätään tarvetta lopettaa erottelun tekemistä. Olennaisinta onkin se, millä perusteella erottelu tehdään eli

¹⁸⁴ Fierke 2001, 120 & 128-129.

¹⁸⁵ “Ich denke, dass ein grosses Problem der deutschen Einheit darin bestand, dass fast nichts aus dem Osten übernommen wurde... Wenn wir einige dieser Dinge übernommen hätten, dann hätte das nicht nur – das wäre ein Vorteil gewesen – das Selbstbewusstsein der Ostdeutschen gestärkt, weil sie darin eine Art Anerkennung und eine Akzeptanz gesehen hätten, sondern – das wäre viel wichtiger gewesen – dann hätten auch die Menschen in Kiel, in Passau und in Frankfurt am Main das Erlebnis gehabt, dass sich mit der Vereinigung in ihrem eigenen Leben etwas zum Positiven hin verändert hätte.” Gysi 2001.

tuotetaanko erottelun kautta epätasa-arvoa osapuolten välille, kuten aineiston hegemonisissa diskursseissa tehdään vai voisiko erilaisuus perustua tasa-arvoiselle rinnakkaiselolle, kuten tasa-arvoistamisdiskurssi näyttää vihjaavan. Kyse on lähtökohtien ja arvoasetelmien valinnasta. Kun aineiston hegemoniset diskurssit arvottavat korkeimmalle valtiollisuuden ja länsisaksalaisuuden perustuvat traditiot, tasa-arvoistamisdiskurssin lähtökohtana on erilaisuuksien kunnioittaminen ja päämääränä ihmisten ja identiteettien samanarvoisuus yhdentymisen tuomassa uudessa tilanteessa. On selvää, että eri lähtökohdat omaavat diskurssit tuottavat myös erilaisen sosiaalisen todellisuuden.

Toistaiseksi tasa-arvoistamisdiskurssi jää aineiston hegemonisten diskurssien jalkoihin, eikä sen tuottamia näkökulmia rakenneta aineistossa pidemmälle, mutta ne ovat mahdollisuuksia, joihin voidaan tarttua ja joita voidaan edelleen kehittää. Aineistossa ne tuottavat ristiriitaa ja häiriötä hegemonisten diskurssien tuottamalle todellisuudelle, jolloin tuo todellisuus ja sen eri osiot on mahdollistaa asettaa kyseenalaisiksi. Olennaista on huomata, että eriävät diskursiiviset käytännöt haastavat hallitsevien diskurssien asemaa ja pakottavat nämä argumentoimaan oman kantansa uudelleen tai ehkä jopa muuttamaan sitä tasa-arvoistavampaan suuntaan.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Lopuksi pohdin vielä lyhyesti tutkimuskysymyksen, aineiston, teorian ja menetelmän yhteen soveltuvuutta sekä esitän oman näkemykseni kriittisen tutkimuksen roolista kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ja teoriakentässä.

Aineiston analyysin perusteella idän ja lännen välinen vastakkainasettelu muodostaa edelleen varsin keskeisen problematiikan kansakunnan identiteetistä ja yhtenäisyydestä puhuttaessa. On kuitenkin korostettava, että aineisto on tässä työssä valittu siten, että siinä eksplisiittisesti käsitellään idän ja lännen suhdetta ja koska tutkimuskysymyksen kautta työssä oltiin kiinnostuneita juuri itä- ja länsisaksalaisuuden suhteesta, saattaa kyseinen problematiikka vaikuttaa laajemmalta kuin se kokonaisuudessaan onkaan. On siis huomattava, että idän ja lännen

vastakkainasettelu ei ole ainoa kansallisen identiteetin rakennusprosessin teemoista, vaan se on osa laajempaa keskustelua kansakunnasta, johon liittyvät esimerkiksi kysymykset etnisistä vähemmistöistä, vierastyöläisten asemasta, maahanmuutosta, Euroopan integraatiosta ja laajemmasta globalisaatiosta. Kuitenkin jo suhteellisen suppean aineiston analyysi osoitti, että myös idän ja lännen välisen suhteen tematiikka näyttäytyy hyvin monitahoisena ilmiönä keskusteluissa kansakunnasta ja kansallisesta identiteetistä ja sen tutkiminen osoittautui näin varsin mielenkiintoiseksi tehtäväksi.

Diskurssianalyysi menetelmällisenä sovellutuksena toimi tässä työssä välittävänä tekijänä teoreettisen viitekehyksen ja aineiston välillä. Kriittisen diskurssianalyysin ja teoreettisen viitekehyksen maailmankuvassa ei ole merkittäviä ristiriitaisuuksia, vaan ne toimivat samanlaisen ymmärryksen varassa sen suhteen, miten ympäröivä todellisuus rakentuu. Diskurssianalyysi voidaan ymmärtää dekonstruktiivisena tutkimusmenetelmänä, sillä sen avulla todellisuutta pyritään purkamaan ja tuomaan aineistosta esille sellaisia elementtejä, jotka eivät välttämättä ole siitä suoraan luettavissa. Tutkimuskysymykseen diskurssianalyysi soveltui hyvin siinä suhteessa, että työssä oltiin kiinnostuneita subjektiivisuuden ja sosiaalisten suhteiden tuottamisesta tietyn tapahtuman eli yhdentymisen kontekstissa ja diskurssianalyysin avulla aineistosta onnistuttiin paikantamaan kolme keskeisintä teemaa, joiden kautta puolestaan idän ja lännen suhde osana kansakunnan kertomusta avautui ja selkiintyi. Vaihtoehtoisten tai alistettujen diskurssien esiin nostamisen myötä diskurssianalyysiin tutkimusmenetelmänä liittyy myös konstruktivistinen ote, mikä on nähdäkseni olennainen osa kriittistä tutkimusta. Vaihtoehtoisten diskurssien esiin nostamisen ja julkisen keskustelun myötä horjutetaan hegemonisten diskurssien asemaa ja viime kädessä voidaan asettaa myös yksilöt vastuuseen siitä, millaisia diskursiivisia käytäntöjä nämä suosivat. Diskurssianalyysin avulla voidaan purkaa hallitsevia valtarakenteita ja instituutioita ja luoda toimijoille uusien sääntöjen kautta mahdollisuuksia muuttaa niitä. Maailma ei näyttäytyä ainoastaan tiettyjen rakenteiden ja sääntöjen kahlitsemana kokonaisuutena, joka ikään kuin ulkoapäin ohjaa toimijoiden käyttäytymistä, vaan kyseessä on konstruktivistisen ajattelun mukainen kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä rakenteet että toimijat muokkaavat toinen

toistaan. Diskurssianalyysin kautta avautuu konstruktivismille tyypillinen optimistinen näkökulma: maailmaa hallitsevia rakenteita on mahdollista muuttaa.

Teorian osuus tässä työssä on kolmitahoinen. Ensinnäkin konstruktivistis-poststrukturalististen orientaatioiden kautta muodostin työlle kriittisen viitekehyksen, jonka avulla kiinnitin analyysissä huomiota aineistossa esillä oleviin valtasuhteisiin sekä toimijuuden ja subjektiuden tuottamisen tapoihin. Teorian kautta hahmottelin näkemystä siitä, millä tavoin identiteettiä, minuutta, toiseutta ja eheiltä näyttäviä kokonaisuuksia kuten kansakuntaa rakennetaan diskursiivisten käytäntöjen avulla. Analyysin tulokset myös osaltaan vahvistivat teoreettisen viitekehyksen näkemystä sosiaalisten suhteiden ja identiteettien hierarkkisista asetelmista. Toiseksi kriittisen konstruktivismin ja poststrukturalismin vuoropuhelun kautta pyrin tuottamaan näkemyksen konstruktivistisen ja dekonstruktivistisen tutkimusotteen toisiaan täydentävästä luonteesta ja sen merkityksestä käytännön tutkimukselle. Kolmanneksi tarkoitukseni on omalta osaltani pyrkiä vahvistamaan kriittisen tutkimuksen asemaa kansainvälisen politiikan tutkimusorientaatioiden kentässä. Kriittinen tutkimus on tällä hetkellä hajallaan eri kansainvälisen politiikan tutkimusorientaatioiden alla. Tämän ei tarvitse olla ongelma, sillä kuten jo alussa todettiin, kriittisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole muodostaa uutta ortodoksiaa valtavirran tilalle. Sen sijaan tarkoituksena on vuoropuhelun lisääminen kriittisen suuntauksen edustajien välillä. Tässä työssä vuoropuhelua kävivät kriittinen konstruktivismi ja poststrukturalistinen orientaatio.

Konstruktivismin vuorovaikutuksellisuus ymmärretään tässä työssä aineistoissa vaikuttavaa intersubjektivistista vuorovaikutusta laajemmin siten, että se viittaa tutkimuksen ja tutkittavan maailman väliseen suhteeseen. Tutkimus ei ole ulkopuolista observointia, vaan se on aina tavalla tai toisella osallistuvaa tutkimusta, jolla todellisuutta paitsi havainnoidaan myös rakennetaan tietynlaiseksi. Osallistuvuus liittyy kielen käytön tuottaviin vaikutuksiin. Tutkimus on aina myös kannanotto ja tiettyjen tieteellisyyden kriteerien puitteissa esitetty näkemys, jolla on osuutensa siinä, millä tavoin kohteena oleva todellisuus jatkossa tuotetaan.

Nähdäkseni tähän ajatukseen tieteellisen tutkimuksen tuottavuudesta ja vuorovaikutuksellisuudesta liittyy kriittisen tutkimuksen tehtävä ja tarkoitus.

Kriittisen tutkimuksen tulisi ottaa edellä käsitellyt Fierken ja Connollyn kommentit (luku 2.4.) tutkimuksen roolista vakavasti ja tosissaan. Kritiikin kohdistaminen johonkin tutkimuksessa esille nousseeseen epäkohtaan on huomattavasti uskottavampaa ja vakuuttavampaa, mikäli asiaa käsitellään syvemmin ja pohditaan syitä epäkohtien synnylle, tarjotaan vaihtoehtoisia tulkintoja ja annetaan marginalisoiduille äänille mahdollisuus nousta haastamaan hallitsevia totuuksia. Kriittinen tutkimus ei voi perustua jälkiviisaudelle ja vääryyksien summittaiselle osoittelulle, vaan sen on myös kyettävä esittämään vaihtoehtoja nykyiselle tilanteelle ja luotaamaan suuntaa muutokselle. Muutoksen mahdollisuuden pohtimista ja sen konkretisoimista ei tarvitse ymmärtää epäilyttävänä ”sosiaali-insinööriytenä”, jossa tarkoituksena olisi kehittää tarkkoja poliittisia ohjelmia ja suunnitelmia, vaan sellaisen näkemyksen tuottamisena, jonka mukaan asiat voidaan ymmärtää/luoda/tehdä myös toisin. Usein hallitsevat valtarakenteet ovat kiinnittyneet kielellisiin käytäntöihin siten, että on vaikea kuvitella vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää jokin tietty asia¹⁸⁶. Juuri tässä on kriittisen tutkimuksen tärkein tehtävä – osoittaa tällaisten piilotettujen vallan mekanismien sosiaalinen alkuperä ja tuottaa vaihtoehtoinen tulkinta. Tämä tekee tutkimuksesta tietenkin huomattavasti työläämpää ja asettaa tutkijan oman ajatusmaailman kovemmalle koetukselle. Sinällään perustellun kritiikin esittäminen ei sekään ole yksinkertaista tai helppoa, mutta vaihtoehtoisten ajatusmallien tuottaminen lisää työn vaatavuutta entisestään. Tässä tutkielmassa vaihtoehtojen tuottaminen liittyy interdiskursiivisuuden ajatukseen, jonka mukaan hegemoniset diskurssit joutuvat jatkuvasti uusintamaan omaa valta-asetelmaansa vaihtoehtoisia diskursseja vastaan ja vaihtoehtoisten diskurssien jälkiä on usein paikallistettavissa hegemonisten diskurssien hallitsemassa aineistossa. Tasa-arvoistamisdiskurssin näkökulmien esiintuomisen tarkoituksena oli siten tuottaa näkemys, että idän ja lännen välinen suhde on mahdollista tuottaa myös vallitsevista käytännöistä poikkeavalla tavalla.

Monitahoisessa kriittisessä tutkimuksessa olisi ainakin kaksi hyvää puolta. Ensinnäkin vallitsevien tulkintojen vaihtoehtojen ja muutoksen mahdollisuuden pohtiminen saattaisi tuoda kriittisen tieteellisen tutkimuksen lähemmäksi käytännön politiikkaa ja näin se voisi omalta osaltaan pyrkiä myös vaikuttamaan asioihin perinteisten valtarakenteiden ulkopuolelta. Näistä valtarakenteista kriittisen tutkimuksen erottaisi ennen kaikkea tieteellisyyden vaatimukset ja kriteerit, joiden mukaisesti se toimisi. Tieteellisyydellä tarkoitetaan tässä tutkimuksen omien lähtökohtien ja arvoasetelmien eksplisiittistä reflektointia. Koska kriittinen tutkimus yleisesti ottaen tiedostaa oman roolinsa tutkittavan todellisuuden rakentumisessa ns. perinteistä positivistista tutkimusta paremmin, pystyy se myös paremmin reflektoimaan omaa asemaansa suhteessa tutkimuskohteeseen. Tässä työssä eettisenä lähtökohtana on ollut paljastaa aineistosta löytyviä hierarkkisia suhteita samalla pohtien hierarkioiden oikeutusta. Selvää on, että tutkielman sympatiat ovat olleet hierarkiassa alempiarvoisiksi tuotettujen toimijoiden ja subjektien puolella. Lähtökohdat perustuvat ajatukseen samanarvoisuudesta ja erilaisuuksien kunnioittamisesta sekä käänteisesti kriittiseen suhtautumiseen eheitä ja totalisoivia identiteetin representaatioita kohtaan. Toiseksi, vaihtoehtojen tarjoamisen myötä kriittisen tutkimuksen asema kansainvälisen politiikan teoriakentässä saattaisi kohentua. Teoreettisten kysymysten lisäksi myös käytännön aiheisiin keskittyvää ja sosiaalisille epäkohdille todellisia vaihtoehtoja etsivää tutkimusta ei ehkä olisi niin helppoa sivuuttaa ja asettaa omaan marginaaliseen luokkaansa tieteellisessä keskustelussa, vaan se saattaisi pakottaa myös valtavirran ottamaan haastajansa kriittiset huomiot tosissaan ja perustelemaan omaa kantaansa tarkemmin.

Kriittisen tutkimusotteen vahvistamisen lisäksi olen samaan aikaan halunnut edistää tutkielmassa ajatusta siitä, että kansainvälisessä politiikassa olisi siirryttävä tarkemmin tutkimaan ja paljastamaan myös sellaisia alistavia prosesseja, jotka vaikuttavat valtioiden sisäpuolella ja jotka syntyvät osittain juuri valtiollisten rajojen vahvistamisen seurauksena. Kansainvälinen politiikka yksinomaan valtioiden ja

¹⁸⁶ Parker 1992, xi. "Language is so structured to mirror power relations that often we can see no other

organisaatioiden välisen toiminnan tarkasteluna jättää liian vähälle huomiolle yksittäiset ihmiset tai ryhmät valtioiden sisällä ja kansainvälisten käytäntöjen vaikutukset tällä mikrotasolla. Saksan yhdentymisen kansainvälisen politiikan ilmiönä muodostaa erään esimerkin tällaisesta tapahtumasta, jonka tarkastelu tulee ulottaa perinteisten rajapintojen ylitse.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto:

Kohl, Helmut 1997. Rede von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl auf dem Festakt am Tag der Deutschen Einheit am 3. Oktober 1997 in Stuttgart.
<http://www.politikweb.de/hkohl/rede1.htm>. Luettu 27.6.2002.

Herzog, Roman 1998. Rede von Bundespräsident Roman Herzog beim Festakt zum Tag der Deutschen Einheit in Hannover 3.10.1998.
http://www.bundespraesident.de/dokumente/Rede/ix_12025.htm. Luettu 27.6.2002.

Schröder, Gerhard 1999. Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder zum Tag der deutschen Einheit am 3. Oktober 1999 in Wiesbaden.
http://www.bundeskanzler.de/Reden_.7715.8188/a.htm?printView=y. Luettu 27.6.2002.

Rau, Johannes 2000. Rede von Bundespräsident Johannes Rau beim Festakt zum Tag der Deutschen Einheit am 3. Oktober 2000 in Dresden.
http://www.bundespraesident.de/dokumente/Rede/ix_20545.htm. Luettu 27.6.2002.

Kirjallisuus ja artikkelit:

Adler, Emanuel (1997) "Seizing the Middle Ground. Constructivism in World Politics." *European Journal of International Relations* 3(3). s. 319-363.

Ashley, Richard K. (1987) "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics." *Alternatives* XII (4). s. 403-434.

Ashley, Richard K. (1988) "Geopolitics, supplementary, criticism: A reply to Professors Roy and Walker." *Alternatives* XIII (1). s.88-102.

Ashley, Richard K. & R.B.J. Walker (1990) "Speaking the Language of Exile:Dissident Thought in International Studies." *International Studies Quarterly* 34(3). s. 259-268.

Brown, Chris (1994) "'Turtles All the Way Down': Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations." *Millennium: Journal of International Studies* 23(2). s. 213-236.

Checkel, Jeffrey T. (1998) "The Constructivist Turn in International Relations Theory." *World Politics* 50(2). s.324-348.

Connolly, William E. (1991) *Identity/Difference. Democratic Negotiations of Political Paradox*. Cornell University Press. Ithaca NY.

Der Derian, James (1989) 'The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations'. Teoksessa Der Derian, James & Shapiro, Michael J. (toim.) *International/Intertextual Relations. Postmodern Readings of World Politics*. Lexington Books. New York. s.3-10.

Der Spiegel 3.7.1995. "Stolz auf eigene Leben." Artikkel. (27).s.40-52.

Derrida, Jacques (1981) *Positions*. The University of Chicago Press. Chicago.

Devetak, Richard (1995) "The Project of Modernity and International Relations Theory." *Millennium: Journal of International Studies* 24(1). s. 27-51.

Fairclough, Norman (1989) *Language and Power*. Longman. New York.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press. Cambridge.

Fierke, Karin M. & Jorgensen, Knud Erik (toim.) (2001) *Constructing International Relations: the Next Generation*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y.

Fierke, Karin M. (2001) 'Critical Methodology and Constructivism.' Teoksessa Fierke, Karin M. & Jorgensen, Knud Erik (toim.) *Constructing International Relations: the Next Generation*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y. s.115-135.

Foucault, Michel (1972) *The Archaeology of Knowledge*. Reprinted in 1989. Routledge. London and New York.

Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. Random House. New York.

Fulbrook, Mary (1999) *German National Identity after the Holocaust*. Polity Press. Cambridge.

Gregory, Donna U. (1989) 'Foreword'. Teoksessa Der Derian, James & Shapiro, Michael J. (toim.) *International/Intertextual Relations. Postmodern Readings of World Politics*. Lexington Books. New York. s.xii-xxi.

Hoffman, Mark (1991) "Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory." *Millennium: Journal of International Studies* 20(2).s.169-185.

Hopf, Ted (1998) "The Promise of Constructivism in International Relations Theory." *International Security* Vol. 23 (1). s.171-201.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) ”Valtasuhteiden analysoiminen”. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino.Tampere. s. 75-108.

Juhila, Kirsi (1993) ”Miten tarinasta tulee tosi: faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa”. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino.Tampere. s.151-188.

Juhila, Kirsi (1999) ”Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät”. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino. Tampere. s.160-198.

Keohane, Robert O. (1988) ”International Institutions: Two Approaches.” *International Studies Quarterly* 32(4). s.379-396. Julkaistu uudelleen teoksessa Der Derian, James (toim.) *International Theory. Critical Investigations*. Macmillan Press. London. s.279-307.

Kratochwil, Friedrich V. (2001) ’Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study.’ Teoksessa Fierke, Karin M. & Jorgensen, Knud Erik (toim.) *Constructing International Relations: the Next Generation*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y. s.13-35.

Kubálková, Vendulka; Onuf, Nicholas & Kowert, Paul (toim.) (1998) *International Relations in a Constructed World*. M.E. Sharpe.Armonk, N.Y.

Kupferberg, Feiwei (1996) ”Managing an Unmasterable Past.” *Society* Jan/Feb 33(2). s.69-79. Academic Search Elite Database.

Lapid, Yosef (1989) ”The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era.” *International Studies Quarterly* 33(3). s.235-254.

Lapid, Yosef (1996) ”Culture’s Ship: Returns and Departures in International Relations Theory.” Teoksessa Lapid, Yosef & Kratochwil, Friedrich (toim.) *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner Publishers. London.s.3-20.

Lehmann, Hans Georg (1996) *Deutschland-Chronik 1945 bis 1995*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Milliken, Jennifer (2001) ”Discourse Study: Bringing Rigor to Critical Theory”. Teoksessa Fierke, Karin M. & Jorgensen, Knud Erik (toim.) *Constructing International Relations: the Next Generation*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y. s.136-159.

Mills, Sara (1997) *Discourse*. Routledge. London.

Neumann, Iver B. (1999) *Uses of the other: ”the East” in European identity formation*. Manchester University Press. Manchester.

Onuf, Nicholas (1998) 'Constructivism: A User's Manual'. Teoksessa Kubálková, Vendulka; Onuf, Nicholas & Kowert, Paul (toim.) *International Relations in a Constructed World*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y. s. 58-78.

Parker, Ian (1992) *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. Routledge. London.

Powell, Robert (1994) "Anarchy in international relations theory: the neorealist-neoliberal debate." *International Organization* 48(2). s.313-344.

Ringmar, Erik (1996) *Identity, interest and action. A cultural explanation of Sweden's intervention in the Thirty Years War*. Cambridge University Press. Cambridge.

Rosenau, Pauline (1990) "Once Again Into the Fray: International Relations Confronts the Humanities." *Millennium: Journal of International Studies* 19(1). s. 83-110.

Schneider, Michael (1990) "Das 'einig Vaterland' und seine unsichtbaren Mauern" Teoksessa von Sternburg, Wilhelm (toim.) *Geteilte Ansichten über eine vereinte Nation. Ein Buch über Deutschland*. Anton Hain. Frankfurt am Main. s.201-230.

Schröder, Richard (1994) "Sind wir ein Volk?" Der Spiegel März Dokument 2: *Zwei Vaterländer? Kontroverse um die deutschen Wiedervereinigung*. s.9-14.

Somers, Margaret R. (1994) "The narrative construction of identity: A relational and network approach." *Theory and Society* 23(5). s.605-649.

Suoninen, Eero (1993) "Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen". Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere. s.48-74.

Walker, R.B.J. (1993) *Inside/outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge University Press. Cambridge.

Wendt, Alexander (1992) "Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46(2). s.391-425.

Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.

Zehfuss, Maja (2001a) "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison." *European Journal of International Relations* 7(3). s.315-348.

Zehfuss, Maja (2001b) 'Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf, and Kratochwil'. Teoksessa Fierke, Karin M. & Jorgensen, Knud Erik (toim.) (2001) *Constructing International Relations: the Next Generation*. M.E. Sharpe. Armonk, N.Y. s. 54-75.

WWW-dokumentit:

Datenreport 2002. Zahlen und Fakten über die Bundesrepublik Deutschland.
Statistisches Bundesamt Deutschland. [WWW-dokumentti]
http://www.destatis.de/allg/d/veroe/d_daten.htm. Luettu 8.10.2002.

Gysi, Gregor 2001. *Debatte über den Jahresbericht 2001 zum Stand der deutschen Einheit.* 215. Sitzung des Deutschen Bundestages am 31. Januar 2002. [WWW-dokumentti]
http://www.das-parlament.de/06-07-2002/aktuelle_ausgabe/p-d-a-45.html. Luettu 3.5.2002.

Remes, Liisa. *Diskurssianalyysin kolme traditiota.* [WWW-dokumentti]
<http://www.metodix.com/showres.dll/fi/index>. Luettu 23.5.2002.

Muut:

Oxford Advanced Learner's Dictionary (2000). Oxford University Press. Oxford.